

Vilniaus universitetas

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

TEODORAS JONAS ŽUKAS

II kurso studentas

**PIRMOJO PASAULINIO KARO PRIEŽASČIŲ ISTORIOGRAFINĖ
ANALIZĖ: NEOKLASIKINIO REALIZMO AIŠKINIMAS**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: prof. Tomas Janeliūnas

Vilnius, 2020

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas Pirmojo pasaulinio karo priešasčių istoriografinė analizė: neoklasikinio realizmo aiškinimas yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Vardas, pavardė

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Žukas T.J. Pirmojo pasaulinio karo priešasčių istoriografinė analizė: neoklasikinio realizmo aiškinimas: Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas prof. T. Janeliūnas – V., 2020. – 74 p.

Reikšminiai žodžiai: Pirmasis pasaulinis karas, neoklasikinis realizmas, Liepos krizė, Europos sistema, sprendimų priėmėjai, istoriografija, realizmas.

Pirmojo pasaulinio karo kilmės interpretacijos yra gerokai atnaujintos, tačiau ši naujoji paradigma nėra apmąstyta tarptautinių santykių teorijų pagrindu ir tarptautinių santykių teorijoje dominuoja tradicinėmis realistinėmis teorijomis grįstas šio karo priešasčių aiškinimas. Darbe aptariant „senosios“ ir „naujosios“ karo priešasčių istoriografijas, pastebimos reikšmingos šių paradigmu takoskyros. Nagrinėjant klasikinio, struktūrinio ir puolančiojo realizmo karo kilmės aiškinimus, pastebima, kad šios interpretacijos akcentuoja senojoje istoriografijoje išskirtus fenomenus. Darbe naujoji istoriografija nagrinėjama neoklasikinio realizmo teorijoje išskirtais kintamaisiais – sisteminiu bei įsiterpiančiu kintamuoju (sprendimų priėmėjų vaidmeniu). Sisteminiu lygiu nagrinėjama Europos politika 1905-1914 m. laikotarpyje. Įsiterpiančiu lygiu – sprendimų priėmėjai 1914 m. Liepos krizės metu. Sisteminiu lygiu teigiama, kad Europos sistema prieš 1914 m. vasarą buvo varžanti neaiškių signalų sistema, kuri buvo permaininga, turėjusi ir į karą, ir į taiką linkusių ženklų, nepaisant aljansų egzistavimo, sisteminiai pokyčiai valstybėms nenumatė aiškių galimybių, intencijų ar sprendimų. Tačiau tokia sisteminė būklė prieš 1914 m. Europos valstybių nenuvedė į karą – Europos valstybės pergyveno ne vieną krizę, kuri buvo išspręsta, kuriose išryškėjo sąjungas peržengianti dinamika. Įsiterpiančiu lygiu teigiama, kad Liepos krizės metu sprendimų priėmėjų veiksmai buvo suvaržyti esamų sąjungų, lyderiai veikė vadovaudamiesi klaidingomis prielaidomis, pažeidžiant subordinacijos principus, jų sprendimus žymėjo nesėkmės ir nepalankūs atsitiktinumai. Daroma išvada, kad karas kilo kaip rezultatas keblios, neaiškių signalus siunčiančios ir veikėjus varžančios sistemos, kuri itin apsunkino lyderių pastangas suvaldyti Europą po Sarajevo įvykių ištikusią krizę, bei Liepos krizės metu išryškėjusių sprendimų priėmėjų klaidų, neįžvalgumo, vadovavimosi neteisingomis prielaidomis, ištikusių atsitiktinumų, nepasisekimų.

TURINYS

Įvadas	5
1. Istoriografijos apžvalga	7
1.1. Klasikinė Pirmojo pasaulinio karo ištakų istoriografija.....	7
1.2. Naujoji Pirmojo pasaulinio karo pradžios aiškinimo istoriografija.....	12
1.3. Senosios ir naujosios istoriografijos takoskyros.....	16
2. Realizmo tradicija ir Pirmojo pasaulinio karo kilmės priežastys	17
3. Teorija. Neoklasikinis realizmas	20
3.1. Tarptautinė sistema.....	22
3.2. Įsiterpiantis kintamasis.....	23
4. Metodologija	27
4.1. Teorijos tikrinimas.....	27
4.2. Laiko ir veikėjų gradavimas.....	28
5. Struktūrinis lygmuo: Europos sistema 1905-1914 m.	30
6. 1914-ųjų Liepos krizė: sprendimų priėmėjas	33
6.1. Nuo įvykių Sarajeve iki ultimatumo.....	33
6.2. Ultimatumas.....	38
6.3. Bandymai suvaldyti krizę.....	39
6.4. Eskalacija.....	42
6.5. Galutiniai sprendimai.....	48
7. Hipotezių tikrinimas: loginių sekų analizė	53
Išvados	61
Literatūros sąrašas	66
Priedas	69
Summary	72

Ivadas

Pirmasis pasaulinis karas (toliau šiame darbe – karas) žymėjo Europos sistemos griūtį. Po karo Europos politinis žemėlapis pasikeitė iš esmės – iš trijų karo pabaigoje griuvusių imperijų gimė, tautines valstybes sukūrė ar kitokia forma nepriklausomybę atkūrė eilė valstybių. Europos žemėlapis niekada nebeatgavo ir, drąsiai galime teigti, nebeatgaus tų kontūrų, kurie egzistavo iki 1914-ųjų metų rugpjūčio. Kaip *Užburtame kalne* rašė Thomas Mannas, po Pirmojo pasaulinio karo „pasidarė tiek daug visko, kad ir ligi šiol tebesidaro”.¹ Šio karo pradžia buvo pirmas lūžis kruvinoje XX a. Europos istorijoje – egzistuoja neabejotina kelio priklausomybė tarp Didžiojo karo pradžios ir Rusijos revoliucijos 1917 metais ar Vokietijos likimo XX a. pirmoje pusėje.

Šio karo kilmės priežastys vis dar yra vienas didžiausių modernios Europos istorijos klausimų. Kaip Europos valstybės iš gana stabilios būklės 1914-ųjų vasarą sugebėjo pasukti į iki to laiko didžiausią karinį konfliktą pasaulio istorijoje? 1914-ųjų gegužės pradžioje Arthuras Nicolsonas, tuo metu ėjęs aukštas pareigas Didžiosios Britanijos diplomatinėje tarnyboje, rašė: „Nuo mano darbo Užsienio reikalų ministerijoje pradžios dar nesu matęs tokių ramių vandenų.”² Tačiau jau po trijų mėnesių visos didžiosios Europos valstybės kariavo.

Karo kilmės aiškinimus galime skirti į tris epochas: pirmąją, prasidėjusią vos pasibaigus pačiam konfliktui, antrąją, matytą po II-ojo pasaulinio karo pabaigos, bei trečiąją, prasidėjusią XX a. pabaigoje bei tebematomą iki šiol. Vėliau darbe išsamiau bus aptarta antroji karo kilmės aiškinimo epocha, o būtent trečioji karo kilmės aiškinimo epocha bus šio darbo objektas – ši istoriografijos paradigma bus nagrinėjama neoklasikinio realizmo teorijos pagrindu.

Naujausi karo kilmės aiškinimai iškelia kiek netikėtus akcentus, kurie ankstesnėje temos literatūroje nėra minimi, arba jiems kreipiamas tik pašalinis dėmesys. Naujausia šio periodo istoriografijaneretai abejoja įsistovėjusiais karo priežasčių aiškinimo naratyvais. Tačiau tarptautinių santykių disciplinoje šioji nauja karo istoriografinė paradigma nėra konceptualiai aptarta.

Iš to gimsta šio darbo mokslinė **problema**: nors Pirmojo pasaulinio karo istoriografija yra gerokai atnaujinta ir pateikia anksčiau neaptartų karo kilmės aspektų, iki šiol tarptautiniuose santykiuose dominuoja tradicinis realizmo teorija grįstas Pirmojo pasaulinio karo priežasčių aiškinimas, kuris nėra pakankamas naujų istorinių interpretacijų atžvilgiu.

---

¹ Tomas Manas, *Užburtas kalnas*, iš vokiečių kalbos vertė Vytautas Petrauskas. Vilnius: Vaga, 1978 (1924), p. 5.

² Zara Steiner, *Britain and the Origins of the First World War*, New York: Palgrave Macmillan, 2003, 229.

Šio darbo **tikslas** – neoklasikinio realizmo teorijos bei naujausios Pirmojo pasaulinio karo kilmės istoriografijos pagrindu pateikti tarptautinių santykių šviesoje lyg šiol plačiai neaptartą karo pradžios ištakų aiškinimą.

Uždaviniai bei žingsniai, kurie padės nagrinėti šio darbo problemą:

1. Išanalizuoti senąją istorinę Pirmojo pasaulinio karo pradžios aiškinimo paradigmą bei išskirti esminius jos akcentus;
2. Pažvelgti, kaip realizmo tarptautinių santykių teorijų perspektyva – realizmo tradicijos teorijos – aiškina Pirmojo pasaulinio karo kilmę;
3. Išnagrinėti naująją Pirmojo pasaulinio karo pradžios istoriografinę paradigmą;
4. Neoklasikinio realizmo teorijos pagrindu ištirti svarbiausius naujosios istorinės paradigmos aspektus.

Apibrėžiant darbo **aktualumą**, šis darbas yra indėlis į tebevykstančią ir, kaip matyti, vis atsinaujinančią istorikų, tarptautinių santykių tyrėjų ir politikos mokslininkų polemiką dėl karo priežasčių. Šis darbas yra siekis tarptautinių santykių disciplinos rėmuose – realizmo tradicijoje – apmąstyti karo priežastis, remiantis naujausiais istoriniais darbais. Darbe polemizuojama su „senosiomis“ realizmo tradicijos teorijomis bei siekiama minėto karo priežastis patikrinti neoklasikinio realizmo teorijos pagrindu. Tokio pobūdžio monografijos, straipsnio ar tyrimo nuo neoklasikinio realizmo „gimimo“ 1998 m. nebuvo atlikta. Taigi šio darbo aktualumas yra akademinis – tai indėlis į socialinių ir humanitarinių (istorijos) mokslų rėmuose tebevykstančią polemiką.

Be kita ko, tokie įvykiai yra tarp svarbiausių žmonijos istorijos epizodų, todėl galima teigti, kad savaimė šių įvykių studijavimas yra prasmingas. Nebūtina keliant tikslą išsiaiškinti fundamentalias karo priežastis, o netgi siekiant paanalizuoti smulkų klausimą tokio reikšmingo įvykio kontekste. Netgi toks svarstymas gali padėti pažinti painią šio istorinio fenomeno tikrovę.³

Galiausiai, 1914-ieji šių dienų tarptautiniuose santykiuose vis sušmėžuoja. Neretai vartojamos įvairios analogijos, lyginančios esamus įvykius su atsitikusiais 1914 m. vasarą. Tokių analogijų ypač padažnėjo minint 100-ąsias šio karo pradžios metines.⁴ Įdomus epizodas įvyko 2014 m., Rusijai okupuojant Krymą, bei įtampai Europoje pakilus į dešimtmečius

---

³ Marc Trachtenberg, *The Craft of International History: A Guide to Method*, Princeton: Princeton University Press, 2006, 23.

⁴ Michael Neiberg, *The 1914 Analogy at War*, Foreign Policy Research Institute, 2014.

neregėtas aukštumas. Tuomet vykusiame susitikime tarp Vokietijos ir Lenkijos užsienio reikalų ministrų Steinmeierio ir Sikorskio, pastarajam Rusijos agresijos ir Europos minkšta reakcija asocijavosi su Muncheno suokalbiu. Tuo tarpu Steinmeieriui įvykiai buvo labiau panašūs į 1914 m. Liepos krizę, todėl jis siekė išvengti bet kokios eskalacijos.⁵

Tai tik iliustracija, kad šių dienų sprendimų priėmėjai, neretai vadovaujasi trivialiomis istorinėmis analogijomis.⁶ Tad tarptautinių santykių disciplinoje naujas požiūris į I-ojo pasaulinio karo priežastis gali būti aktualus ir nūdienai.

Visų pirma, šiame darbe bus aptariamos klasikinės ir naujausios Pirmojo pasaulinio karo kilmės aiškinimo istoriografijos linijos, kūriniai, autorių perspektyvos, bendri klasikinės ir naujosios istoriografijos bruožai ir skirtumai. Kitu žingsniu bus analizuojama, kaip didžiosios tarptautinių santykių teorijos yra linkusios aiškinti šio karo kilmę. Tuomet bus aptarta neoklasikinio realizmo teorija, išskirtos šios teorijos metodologinės priegijos bei išgryninti pagrindiniai neoklasikinio realizmo akcentuojami kintamieji. Darbe bus tikrinamos dvi hipotezės: **H1**. Karą nulėmė aljansai/aljansų sistema, kuri buvo nelanksti ir nemobili, apribojo į sąjungas įsitraukusių valstybių manevro laisvę, skatino valstybes laikytis aljansų matricos. **H2**. Karą nulėmė konkrečių veikėjų sprendimai, kurie buvo rizikingi, priimti vadovaujantis klaidingomis prielaidomis, individualiais pasiryžimais, pažeidžiant subordinacijos taisykles, neturint pakankamai informacijos. Šios iškeltos hipotezės nebūtinai yra tarpusavyje konkuruojančios, t.y., nebus bandoma patikrinti, kuri iš šių hipotezių buvo labiau svarbi karui prasidėti, todėl nebus siekiama būtinai vieną iš šių hipotezių patvirtinti. Šios hipotezės gali būti viena kitą papildančios – darbe bus siekiama šias hipotezes įvertinti pagal „būtinumo“ ir „pakankamumo“ kriterijus. Taip pat hipotezės **H1** ir **H2** yra „sudėtinės“ – jos susideda iš kelių elementų, kurie gali būti sujungiami loginėmis sekomis, tad būtent šie elementai ir loginių sekų ryšys tarp jų bus plačiau tikrinamas galutinėje darbo tyrimo dalyje.

1. Istoriografijos apžvalga

1.1. Klasikinė Pirmojo pasaulinio karo ištakų istoriografija

Išsyk po karo pabaigos valstybės, politikai ir istorikai siekė paaiškinti, kodėl kilo iki tol didžiausias karinis konfliktas pasaulio istorijoje. Šiame aiškinime dominavo individualių

---

⁵ Radosław Sikorski, *Polska Może Być Lepsza*, Znak: Kraków, 2018, 180-181. Už šio teksto fragmento vertimą dėkoju Marijuš Antonvič.

⁶ Yuen Foong Khong, *Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bien Phu, and The Vietnam Decision of 1965*, Chichester: Princeton University Press, 1992, 3-18.

valstybių atsakomybės, ekonominių varžybų, militarizmo ir nacionalizmo augimo Europoje bei slaptosios diplomatijos neveiksmingumo naratyvai. 1919 m. pasirašyta Versalio sutartis neabejotinai politizavo karo ištakų aiškinimą, kai vienintele karo kaltininke buvo įvardinta Vokietija.⁷ Po tokios Versalio sutarties išvados Veimaro respublika inicijavo platų Liepos krizės dokumentų ir korespondencijų publikavimą. Tiesa, šie dokumentai buvo cenzūruoti, tačiau šis dokumentų paviešinimas paskatino ir kitas didžiąsias kare dalyvavusias valstybes publikuoti dalį dokumentų: Prancūzija ir Didžioji Britanija greitu metu paviešino dokumentų rinkinius, be abejo, irgi su tam tikru patriotiniu filtru.⁸ Po revoliucijos ir pilietinio karo Sovietų Rusijoje, o vėliau ir Sovietų Sąjungoje įsitvirtino leninistinis karo priežasčių aiškinimas, kurio teigimu, neišvengiamai ekspansionistinė kapitalizmo savybė buvo natūrali karo išdava – kapitalistinės pasaulio galios dalinosi pasaulį į įtakos zonas, kol pagaliau nebeliko nepadalintų teritorijų; tokioje fazėje, kaip skelbė Lenino aiškinimas, tik teritorijų perskirstymas (*redivision*) buvo įmanomas, o tai ir buvo esminė karo priežastis.⁹

Artėjant Antrajam pasauliniam karui Vakarų valstybėse buvo prieita kompromiso, kad visos didžiosios Europos galios buvo tam tikra dalimi atsakingos už karo pradžią. Tokia paradigma skelbė, kad aljansų sistema, karinės varžybos ir nacionalizmas buvo karo priešaušryje egzistavę fenomenai, kurių valstybininkai negalėjo suvaldyti. Toks aiškinimas suponavo, kad nei viena iš didžiųjų galių, nei vienas politikas ar institucija sąmoningai nesiekė karo.¹⁰

Tačiau Antrasis pasaulinis karas vėlei perkeitė mąstymą apie Didžiojo karo kilmės priežastis. Pagrindinė po Antrojo pasaulinio karo įsivyravusi tezė skelbė Prūsijos militarizmo ir XX a. Vokietijos užsienio politikos kontinuumą. Vokietijos valstybė buvo sukurta prūsų karinės klasės pagrindu, taigi modernios Vokietijos užsienio politika neišvengiamai buvo karinga ir ekspansionistinė. Akademiniai darbai fiksavo XIX a. Vokietijos tapsmo bei Hitlerio Vokietijos sąsajas. Taigi Antrasis pasaulinis karas iš esmės pagrindė Vokietijos atsakomybę kylant Pirmajam pasauliniam karui.¹¹ Šią tezę stipriausiai grindė Fritzas Fischeris, tad nuo jo ir bus pradėta svarbiausių pastarosios istoriografijos darbų apžvalga.

Karinis dėmuo, Fischerio teigimu, nuo Bismarko laikų Vokietijoje turėjo ypatingą reikšmę, tad tarptautinės politikos klausimų sprendimas karu buvo natūrali tokios valstybės

---

⁷ William Mulligan, *The Origins of The First World War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 8

⁸ Mulligan, 9.

⁹ *Ibid.*, 8.

¹⁰ *Ibid.*, 10.

¹¹ *Ibid.*,

struktūros išdava. Vokietijos visuomeniniame gyvenime karinis matmuo taip pat vaidino itin svarbų, valstybės tapatybę apibrėžiantį vaidmenį.¹²

Vokietija XIX a. antroje pusėje itin sparčiai stiprėjo ekonomiškai, stipriai pralenkdama kitas Europos valstybes.¹³ Valstybės ekonominiams žaidėjams pasaulinė ekspansija buvo naudinga, tad šie prisidėjo prie ekspansijos skatinimo bei legitimavimo.¹⁴ Tačiau ekonominė šaka neveikė autonomiškai nuo politinės – ekonominė ekspansija patapo Vokietijos globalios politinės diplomatijos ašimi, kuri visuomet palaikė esminį Vokietijos tikslą – pasaulinės galios plėtrą.¹⁵

XX a. pradžioje prasidėjusi Vokietijos laivyno plėtros programa yra puikiausia Berlyno *Weltpolitik* išraiška. Laivyną, galinti pasipriešinti britų dominavimui jūroje, Vokietija laikė *sine qua non* šalies pasaulinei galiai. Laivyno programos pradžia žymi Vokietijos konfrontacijos su Britanija pradžią.¹⁶ Dar didesnis plyšys tarp Londono ir Berlyno gimė iš kaizerio Wilhelmo II siekių perimti Vidurinių rytų protektoriatą. Vokietijos koketavimas su Osmanų imperija, Wilhelmo kalba Damaske, kurioje kaizeris prisiėmė 300 mln. *mohametonų* (*sic!*) gynėjo rolę, žymėjo, kad Vokietija taikosi išstumti Britaniją iš jos įtakos zonos, iš jos dominijų ir protektoratų.¹⁷

Europos kontekste Vokietijai sąjunga su Austrija-Vengrija buvo nepakeičiama. Tai buvo strateginiu ir ideologiniu išskaičiavimu grįstas aljansas. Nelanksti Vokietijos diplomatija lėmė, kad Austrija buvo vienintelė *tikra* Vokietijos sąjungininkė. Vokietija tapo priklausoma nuo sąjungos su Austrija, todėl Berlynas buvo pasiruošęs geriau ginti Austrijai palankaus galios balanso įsivyravimą Balkanuose, negu rizikuoti netekti sąjungos su Austrija.¹⁸

Fischerio perspektyva neabejotinai yra viena akivaizdžiausių neišvengiamo karo naratyvą teigiančių perspektyvų. Vokietijos karo siekių suformulavimas pirmomis karo dienomis yra laikomi savaimine Vokietijos prieškarinės politikos išdava. Šia prasme, teigiamas kelio priklausomybės egzistavimas – Vokietija nuo pat gimimo buvo karinė galia, todėl karas buvo neišvengiama Vokietijos ambicijų atomazga.

---

¹² Fritz Fischer, *Germany's Aims in the First World War*, New York: W.W. Norton & Company, 1967, 2-4; 7-11.

¹³ *Ibid.*, 11-15.

¹⁴ *Ibid.*, 19-20.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*, 8-9.

¹⁷ *Ibid.*, 20-21.

¹⁸ *Ibid.*, 22-23. Nors paminimi skirtingi Vokietijos ir Austrijos strateginiai interesai tam tikruose taškuose: pavyzdžiui, Vokietijos siekis gilinti Italijos išitraukimą į Viduržemio jūros ir pietryčių Europos klausimus, kas akivaizdžiai kontrastavo su Austrijos siekiu plėsti įtaką šiuose regionuose.

Vienas rimčiausių tokiai analizei tenkančių kritikos taškų – tai, jog analizėje susikoncentruojama tik į Vokietiją, tarsi teigiama, kad visos kitos Europos valstybės reagavo į Vokietijos užsienio politiką ir niekuomet atvirksčiai.

Luigi Albertini darbas diplomatijos istorikų ilgą laiką laikytas išsamiausia šio karo pradžios studija. Po atentato Sarajeve, Albertini teigimu, Berlynas ragino Vieną laikytis griežtos pozicijos Serbijos atžvilgiu, palaikydamas Austrijos iniciatyvą dėl intervencijos Serbijoje bei saboduodamas Didžiosios Britanijos tarpininkavimo pastangas. Nors Albertini pripažįsta kitų šalių kaltę Liepos krizės eigoje, jo manymu, Vokietija siekė išprovokuoti lokalių konfliktą Balkanuose (tarp Austrijos ir Serbijos), bei taip sugriauti Rusijos-Prancūzijos aljansą. Pagal tokią logiką, Vokietija tikėjosi, kad Rusija, turėjusi reaguoti į Austrijos grėsmę Serbijai, būtų siekusi savo sąjungininkės Prancūzijos paramos, tačiau Paryžius, Berlyno strategavimu, negalėjo Serbijos klausimu paremti Rusijos, suprantant, kad tai lygiagrečiai išprovokuos Prancūzijos ir Vokietijos susidūrimą. Vokietijos ir Austrijos lyderių sprendimai, Albertini įsitikinimu, įkūnijo dešimtmečiais besitęsusių didžiųjų galių konflikto atmosferą, kurioje dominavo rizikingi sprendimai ir puolančiosios karinės doktrinos. Šis iškreiptas požiūris į politines ir karines kontinento realijas bei nutrūktgalviška (*reckless*) diplomatija privedė prie visiško europinės sistemos kolapso.¹⁹

Nuo pasirodymo 1962 m. Barbaros Tuchman *The Guns of August* ilgą laiką buvo laikyta viena esminių šiame darbe nagrinėjamo tarptautinių santykių epizodo analizių. Vėliau sulaukęs nemažai kritikos, Tuchman darbas vis dar gali būti laikomas *klasikiniu* dėl kadaise jo turėtos įtakos. Studijoje karo pradžia laikoma atsitiktine, kurią sukėlė griežti didžiųjų valstybių mobilizacijos planai bei valstybių lyderių nesuvokimas, kad vienos šalies mobilizacija yra visos Europos *casus belli*. Nors Tuchman pripažįsta visoje Europoje vyravusį militarizmą XX a. pradžioje, tačiau daugiausiai dėmesio skiria Vokietijai ir joje vyravusiam militarizmui. Schlieffeno planas, Tuchman teigimu, Vokietiją pastatė į aklovietę, pagal kurią Vokietija turėjo pirma pradėti karinius veiksmus, nes Schlieffeno planui vėluojant, Vokietija būtų praradusi bet kokius šansus per pirmąją karo fazę įveikti Prancūziją, per antrąją – sustabdyti Rusijos puolimą bei taip laimėti karą kontinente.²⁰ Tuchman perspektyva niekaip negali būti vadinama pilnaverte vien dėl fakto, kad autorė praleidžia visą Liepos krizės įvykių seką – pamini birželio

---

¹⁹ Lieber tekste aptariama Luigi Albertini Pirmojo pasaulinio karo pradžios interpretacija, Lieber, 158-159.

²⁰ Schlieffeno planas – 1905-1905 Vokietijos generalinio štabo vadovo generolo Schlieffeno sukurtas planas, kuriuo buvo numatyta per trumpą laiką, invazijos per Belgiją pagrindu, įveikti Prancūziją, tuo pačiu metu dalį pajėgų paliekant Vokietijos Rytuose, siekiant sulaikyti Rusijos puolimą iš Rytų. Pagal šį planą, po greitos pergalės Vakarų fronte, Vokietija traukiniais karines pajėgas perkeltų į Rytų frontą, galutinai sulaikytų Rusijos veržimąsi, bei taip laimėtų karą. Pažymėtina, kad generolo Schlieffeno sumanytas planas galiojo tik Vokietijos puolimo atveju.

28 d. įvykius Sarajeve ir staiga persikelia į rugpjūčio 1 d., kai Vokietija paskelbė savąją mobilizaciją. Iš esmės praleidžiamas daugiau nei mėnesio laiko tarpas, per kurį kiekviena Europos galia priėmė gausybę sprendimų, kurie turėjo neabejotiną reikšmę rugpjūčio 4 d. prasidėjusiam konfliktui.²¹

A.J.P. Tayloro istorinės studijos taip pat priskirtinos prie klasikinio karo pradžios aiškinimo naratyvo. Jis mini plačius sisteminius faktorius – Europoje vyravusį militarizmą ir neatšaukiamus mobilizacijos planus. Vokietijoje, Tayloro teigimu, griežtos mobilizacijos sąlygos nulėmė Berlyno pasiryžimą kariauti. Schlieffenas (miręs 1913 m.) buvo tikrasis karo kaltininkas, kurio greitos mobilizacijos bei karo veiksmų planai konfliktą Liepos krizės metu padarė neišvengiamu. Tayloras išraiškingai sako: „1914 m. mirusi jo [Schlieffeno, T.Ž.] ranka nuspaudė gaiduką“. Šis karas, Tayloro teigimu, buvo valstybininkų įvestų geležinkelių tvarkaraščių, t.y. kariuomenių mobilizacijos planų, produktas. Be šių aspektų, pripažįstamas Vokietijos besąlygiškos paramos Austrijai faktorius, kai dar liepos 5 d., praėjus 7 dienoms po ercherzogo nužudymo, Vokietijos kaizeris Vilhelmas II ir kancleris Bethmannas Hollwegas Vienai patikino Vokietijos paramą.²²

Kitoje išsamesnėje studijoje, apimančioje laikmetį nuo 1848 m. revoliucijų iki 1914 m., Tayloras plačiau aptaria valstybių galios išsidėstymą. Galios balanso iširimas, o ne jo egzistavimas, XX a. pradžioje karą padarė tikėtinu. Pirmajame Prancūzijos-Rusijos aljanso dešimtmetyje (nuo 1894 m.) Europoje egzistavo realus galios balansas bei taika. Tačiau šis balansas pakriko po Rusijos 1904-1905 m. pralaimėto Japonijos-Rusijos karo, kuris reikšmingai susilpnino Sankt Peterburgo europinius pajėgumus bei lėmė agresyvesnę Vokietijos politiką, siekiant savųjų tikslų. Tayloras brėžia aiškią ribą tarp po Napoleono karų vyravusios valstybininkų epochos bei XIX-XX a. sandūros valstybininkų mąstymo. Metternicho laikų valstybininkai bijojo karo, nes jis su savimi nešė revoliuciją, taigi, ir Europos monarchijų destruktiją. XIX-XX a. sandūroje valstybininkai karą, Tayloro manymu, matė kaip priemonę įveikti įvairias vidaus politines ir socialines problemas. Pavyzdžiui, Austrija nesugebėjo suniveliuoti jos poliglotiškoje imperijoje buvusių gausių slavų etninių grupių, o dėl šių grupių secesinių idėjų kurstymo Viena kaltino Serbiją, buvusią pietų slavų avangardu. Valstybių lyderiai, Tayloro manymu, ribotai suvokė laikmečio tarptautinės politikos aplinką ir negebėjo numatyti kategoriškų užsienio politikos sprendimų padarinių. Galų gale, Vokietijos

---

²¹ Barbara Tuchman, *The Guns of August*, New York: Ballantine Books, 2004 (1962), 26, 28-33, 41-42.

²² A. J. P. Taylor, *The First World War: An Illustrated History*, London: Penguin Books, 2012 (1963), 16-25.

lyderiai suvokė, kad 1914 m. jų padėtis yra palankesnė, nei ji bus netolimoje ateityje²³, todėl, Tayloro teigimu, 1914 m. Vokietijai pradėjo karą, kurį tikėjosi laimėti.²⁴

Kiekvieno autoriaus perspektyvos kiek skiriasi. Antai, Fischeris žymiai labiau dėl karo pradžios kaltina Vokietiją, nei Tuchman. Tačiau esminis šios paradigmos bruožas yra tai, kad analizės ir atsakomybės už karo pradžią centre yra Vokietija arba vien Vokietija. Tuchman ir Tayloro pateikti naratyvai atmeta iki XX a. vidurio vyravusias itin politizuotas ir simplistines karo aiškinimo perspektyvas. Šie autoriai pripažįsta, kad vokiečių lyderių sprendimų priėmimas buvo motyvuotas „apsiskaičiavimu, iškreiptu vaizdu bei militarizmu”.²⁵ Referencijas į būtent šiuos autorius ir tokį karo priežasčių aiškinimą galima rasti daugybėje vėlesnių teorinių svarstymų.²⁶ Lyginant pastarąją istoriografijos paradigmą su anksčiau minėta tarpukaryje vyravusia, iš esmės galima teigti, jog mąstymas apie šio karo kilmės priežastis tarpukaryje buvo gerokai platesnis, tačiau kartu ir tikslesnis.²⁷ XX a. vidurio įvykiai, kaip matyti, lėmė žymiai didesnę akcentą Vokietijos vaidmeniui dažnai nuošaly paliekant kitus svarbius aspektus. Toliau aptariama naujoji istoriografija, linkusi kitaip pristatyti karo ištakas, vis tiek atsispiria nuo šiaame skyriuje pristatytų perspektyvų – jas kritikuoja ar su jomis polemizuoja.

1. 2. Naujoji Pirmojo pasaulinio karo pradžios aiškinimo istoriografija

Pirmiausia bus aptarti bendri solidžiausių pastarojo laikmečio Pirmojo pasaulinio karo kilmės studijų aspektai, o vėliau – atskiri autorių išskiriami karo kilmės aiškinimo akcentai.

Esminis skirtumas, atskiriantis naująją istoriografiją nuo senosios, tai naujos istoriografijos atsitraukimas nuo karo neišvengiamumo naratyvo. Teigiama, kad iki šiol temos tyrinėtojai, siekdami paaiškinti karo pradžios priežastis, tarsi svarmenis ant svarstyklių krovė masę priežasčių, kol karas iš tikėtino pavirsdavo neišvengiamu, o tokiaame pasakojime nelikdavo vietos atsitiktinumų, pasirinkimų ir atstovų (*agency*) analizei.²⁸ Žiūrėjimas į tarptautinius santykius iki 1914 m. kaip į karo preliudiją, neišvengiamai tyrėją pastato į „teleologinį tunelį“, tačiau tarptautinių santykių istorija šioje epochoje yra ne tik karo kilmės,

---

²³ Nors Tayloras to nemini, tačiau Vokietija matė Rusijos atsigavimo tendenciją, todėl skubėjo priimti sprendimą dėl karo pradžios 1914 m. liepą.

²⁴ A. J. P. Taylor, *The Struggle For Mastery In Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2013 (1954), 526-531.

²⁵ Lieber, 158.

²⁶ Stephen Van Evera, *The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War*, *International Security*, 9/1, 1984, p. 62, 66-69; 80-84.

²⁷ Joseph Anthony Maiolo, *Systems and Boundaries in International History*. *The International History Review*, Vol. 40, 2018, 3.

²⁸ Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went To War in 1914*, London: Penguin Book, 2013, 362.

tačiau ir taikos išsaugojimo istorija.²⁹ Šios studijos siūlo vertinant karo pradžios priežastis neatmesti žmogiškųjų klaidų, painiavos (*muddle*) ar paprasčiausio nedėkingo laiko elementų.³⁰ Reikia bandyti suvokti individus, priėmusius sprendimus, jų silpnybes ir stiprybes, o norint suprasti valstybininkus, reikia suvokti aplinką, kurioje jie veikė.³¹

Istoriografijoje išsamiai analizuojamos svarbiausios Europos politikos asmenybės – karaliai, carai ir prezidentai, bei aplink esminius sprendimų priėmėjus buvusias asmenybes: užsienio reikalų ministrus, patarėjus, ambasadorius, diplomatus bei kitas asmenybes, turėjusias bet kokios įtakos aukščiausiems sprendimų priėmėjams.³² Aukščiausių Europos monarchų aplinką sudarė tarpusavyje besivaržantys pataikūnai, siekiantys monarcho palankumo. Tokia realybė varžė tarpdepartamentinio, ekspertinio ir objektyvaus mąstymo bei užsienio politikos sprendimų formulavimo galimybes, kurie buvo itin reikalingi artėjant krizinėms situacijoms.³³ Taigi šioje epochoje sprendimų priėmimo priešaky buvo individualūs įvairių gabumų lyderiai, veikę disfunkciškose politinėse sistemose. Kartu istoriografijoje matyti bandymai paneigti mitus apie tam tikrus lyderius, antai, griauamas dažnai populiarus naratyvas apie Vilhelmą II, kaip esminį agresorių, pradėjusį laivyno varžytuves su Didžiąją Britanija, grasinusį kitoms Europos galioms bei taip nulėmusį Europos kortų kaladės griūtį.³⁴ Analizuojant šio karo priežastis, atkreipiamas dėmesys į sprendimų priėmėjų nesugebėjimą suvokti, kad ateinantis karas bus visa griauantis bei į dalies Europos valstybininkų drąšos trūkumą, kurie manė, kad lemtingomis liepos dienomis be karo kitos išeities nėra.

Reikšmingas dėmesys atkreipiamas į Europos politikos paradigminius lūžius, vykusius iki 1914 m. vasaros. Akcentuojamas britų nosisukimas nuo *Splendid isolation* bei vokiečių atsisukimas link *Weltpolitik*. Šios paradigmos žymėjo dviejų stipriausių Europos valstybių naujai besiformuojantį savęs suvokimą Europoje ir už jos ribų bei tapo Britanijos ir Vokietijos kolizijos tašku. Vienu svarbiausių lūžių Europos sistemoje laikomas Rusijos-Japonijos karas 1904-1905 m. – po jo sekęs Rusijos nuosmukis ir Vokietijos pakilimas.³⁵ 1907 m. pasiektas Didžiosios Britanijos ir Rusijos susitarimas žymėjo lūžį, po kurio europinė sistema tapo nelanksti (*rigid*).³⁶ Kartu susitarimas pabaigė aljansų ir sąjungų formavimosi Europoje etapą – formaliai nuo šio momento galime matyti dvi Europos galių sąjungas. Tačiau sąjungų sistema

---

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Margaret MacMillan, *The War That Ended Peace*, Toronto: Allan Lane, 2013. XXXi.

³¹ *Ibid.*, 645.

³² Clark, *The Sleepwalkers.*, 173-185.

³³ *Ibid.*, 185.

³⁴ *Ibid.*, 63.

³⁵ Mulligan, 55-56.

³⁶ *Ibid.*, 61.

gali paaiškinti, „kodėl galėjo“ (!) kilti europinis karas, tačiau negali paaiškinti, „kodėl jis kilo“, tad žymiai svarbiau yra kreipti dėmesį į sprendimų priėmimą tiek visoje XX a. pradžioje, tiek Liepos krizės metu.³⁷

Apybraižose atkreipiamas dėmesys į prieš Pirmąjį pasaulinį karą Europoje nuvilnijusias krizes. Nuo 1905 iki 1914 m. vykusių krizių kontekste įvairiais epizodais susidūrė bene visų didžiųjų Europos galių interesai. Šioji istoriografija klausia fundamentalaus klausimo – kodėl per šias krizes Europa nenužygiavo į karą, o į karą nužygiavo per 1914 m. Liepos krizę, daugeliu aspektų buvusių net mažiau pavojingą, lyginant su praėjusiomis. Artikuluotas atsakymas į šį klausimą nepateikiamas, tačiau pateikiama kita svarbi tezė: 1914 m. liepą valstybininkai, priimdami sprendimus, savo mintyse neabejotinai turėjo prieš tai buvusias krizes.³⁸ Taigi norint suprasti karo pradžią, be kita ko, reikia bandyti suvokti šių krizių genezę ir rezultatus bei ką valstybininkai galėjo iš šių krizių išmokti.

Įvairiuose istoriografijos darbuose atkreipiamas dėmesys į skirtingus karo išvakarių akcentus. MacMillan, be kitų plačiai aptarinėjamų momentų, žvelgia į XIX-XX a. sandūros kultūrinį bei intelektualinį kontekstą. Jos teigimu, vyravo tiek militaristinės, tiek pacifistinės idėjos, tarp jų varžėsi itin karingi konservatyvūs monarchistai bei socialistai, prieštaravę karui ir skelbę darbo žmonių susivienijimo idėjas. Amžių sankirtoje, MacMillan teigimu, taip pat buvo paplitusios socialinio darvinizmo idėjos, kėlusios permanentiškos žmonių kovos dėl išlikimo neišvengiamumo faktą. Tuo tarpu Nietzsches nihilizmo paplitimas perspėjo apie virš Europos besikaupiančius debesis ir artėjančią istorinę atomazgą.³⁹

Fromkinas sako, kad XIX-XX a. sandūroje galime pastebėti universalių europinių aristokratiškosios vertybių nuosmūkį. Lygiagrečiai buvo pastebimas ir tarptautinės moralės normų nykimas, kurios egzistavo per visą ilgąjį XIX a.⁴⁰ Clarkas didelį dėmesį skiria žiniasklaidos aspektui, viešosios opinijos ir spaudos santykiui bei spaudos ir valdžios ryšiams.⁴¹ Clarkas, be kita ko, pabrėžia lyderių suvokimo ir situacijų išmanymo ribas. Šis nuolatinis Europos lyderių buvimas migloje buvo iššauktas fragmentuotų galios centrų, skaidrumo trūkumo bei nesugebėjimo deklaruoti savąsias intencijas. Mulliganas, kalbėdamas apie viešosios nuomonės vaidmenį šiame laikotarpyje, pabrėžia, kad viešoji nuomonė šiame laikotarpyje buvo neįgali

---

³⁷ Clark, *The Sleepwalkers*, 167.

³⁸ MacMillan, 645.

³⁹ MacMillan, 255-257.

⁴⁰ Fromkin, 44.

⁴¹ Išskiriamas ir spaudos laisvės lygio kiekvienoje valstybėje kontrastas – Britanijoje beveik laisva spauda, kai carinėje Rusijoje kone visiškai subordinuota valdžios priežiūrai.

paveikti sprendimų priėmėjų pozicijas tam tikrais tarptautinės politikos klausimais.⁴² Ypač Sankt Peterburge, Vienoje ir Berlyne, kur sprendimų priėmimas buvo ypatingai uždaras.

Išskirtinai Liepos krizę nagrinėjančioje studijoje Seanas McMeekinas narplioja chronologinę įvykių seką nuo Sarajevo atentato iki Londono sprendimo įsitraukti. Atkreipiamas dėmesys į kritines detales, atsitiktinumus, kurie prisidėjo prie Liepos krizės galutinio rezultato.⁴³ McMeekinas nevengia atsakomybės klausimo ir teigia, kad visos šalys buvo vienaip ar kitaip atsakingos už jo pradžią. Kaip ir ankstesniame darbe, McMeekinas didelę atsakomybės dalį mato Sankt Peterburgo sprendimuose.⁴⁴ Vokietijai atsakomybė Liepos krizėje tenka dėl bekompromisio palaikymo Austrijai imtis karinių veiksmų prieš Serbiją (*blank cheque* suteikimo). Kartu dėl Berlyno nesugebėjimo užtikrinti, kad Viena imsis karinių veiksmų iš karto, vos gavus patvirtinimą dėl Vokietijos palaikymo, o ne atidėlios šį sprendimą kone tris savaites. Galiausiai, kvailu laikomas Vokietijos sprendimas pažeisti Belgijos teritorinį integralumą, kas garantavo Britanijos įstojimą į karą.⁴⁵

Naujoje karo kilmės aiškinimo istoriografijoje dominuoja karo, kaip netikėtos tragedijos motyvai. Karas buvo tragedija, o ne nusikaltimas, nors pastaroji tezė neturėtų nuneigti Berlyne ar Vienoje matytos agresyvios laikysenos. Tačiau tokia laikysena buvo matoma ne tik Berlyne ir Vienoje, ir ne tik šios sostinės buvo linkusios pasiduoti paranojai. 1914 m. Liepos krizė, lėmusi karo pradžią, buvo multipolinė bei įtraukianti eilę veikėjų (*genuinely interactive*), todėl ji yra vadinama kompleksiausiu modernios istorijos įvykiu. Teigiama, kad nei viena Europos valstybė karo 1914 m. Liepą nenorėjo, tačiau kiekviena iš jų buvo linkusi susitaikyti su karo galimybe, jeigu būtų kėsinamasi į gyvybinius kiekvienos galios interesus. Šioje krizėje buvo tiesiogiai kvestionuojami gyvybiniai Austrijos-Vengrijos ir Rusijos interesus, o Vokietijos ir Prancūzijos interesus – kvestionuojami netiesiogiai, tačiau sąjungų dėka šie interesus buvo matomi kaip tarpusavyje susiję. Britanija, *Entente Cordiale* dėka bei negalėdama apleisti potencialiai radikalaus galios balanso poslinkio kontinente įstojo į konfliktą.⁴⁶ Čia iškyla paradoksas, nes paskutiniame krizės etape esamos sąjungos varžė potencialius valstybių pasirinkimus, nors, Mulligano teigimu, nuo pat 1815 m. sąjungos ir aljansai buvo skirti tarptautinės sistemos stabilizavimui.⁴⁷

---

⁴² Mulligan, 168.

⁴³ Sean McMeekin, *July 1914*, New York: Basic Books, 2013, 228.

⁴⁴ Sean McMeekin, *The Russian Origins of the First World War*, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2011, 14-27.

⁴⁵ McMeekin, *July 1914*: Apie *blank cheque*: 42, 45-46, 90-91, 99-100, 104-105, 114, 119-120; dėl nesugebėjimo užtikrinti staigių Austrijos karinių veiksmų prieš Serbiją: 393-394; dėl invazijos į Prancūziją per Belgiją: 401-402.

⁴⁶ Mulligan, 225.

⁴⁷ *Ibid.*, 229; 234.

Taigi 1914 m. liepą Europos lyderiai pasiryžo kariauti karą, kuriam kiekviena Europos valstybė buvo pasiruošusi, dėl kurio dalis valstybių buvo linkusios rizikuoti, tačiau kurio nei viena Europos valstybė nenorėjo.

***

Šios literatūros apžvalgoje nėra aptariama kita literatūra, kitus karo pradžios kontekstus (pavyzdžiui, kitos išskirtinai Liepos krizės analizės) analizuojanti literatūra bei naujaisi tarptautinių santykių istorijos akademiniai straipsniai⁴⁸, nagrinėjantys įvairius Pirmojo pasaulinio karo kilmės elementus: pavienių diplomatų vaidmenį, dvišalių santykių dinamikas, naujų technologijų reikšmę ir pan. Tačiau šia literatūra darbe bus remiamasi.

1.3. Senosios ir naujosios istoriografijos takoskyros

Kadangi vienas iš šio darbo įkvėpimų yra įvykęs ir tebevykstantis šio karo kilmės aiškinimo lūžis, verta pabrėžti esminius senosios ir naujosios istoriografijos skirtumus. Senoji istoriografija kalba apie XX a. pradžios Europoje vyravusį militarizmą, aljansų sistemą, griežtą karinį planavimą, nacionalizmą kaip fenomenus, privedusius prie 1914-aisiais prasidėjusio karo. Nors priklausomai nuo autorių perspektyvos kaltinimo lygis skiriasi, tačiau šią paradigmą vienija atsakomybės už karo pradžią nukreipimas Vokietijai. Kiekvienoje iš pagrindinių šios paradigmos istorinių darbų vyrauja karo neišvengiamumo naratyvas – tarsi sakoma, kad matant, kokia buvo tarptautinės sistemos padėtis 1914-ais metais, koks buvo Vokietijos formavimasis nuo 1871 m., karas buvo nulemtas. Toks naratyvas nėra netikėtas. Pastarojoje istoriografijoje aukščiau minėti XX a. pradžios Europos sistemos bruožai – militarizmas, sąjungų sistema ir t.t. – yra kraunami į krūvą kaip įrodymai, kad karas tikrai buvo neišvengiamas, kad tai – natūrali realybės išdava.

Tuo tarpu naujoji istoriografija atkreipia dėmesį į kiek kitokius barus. Žvilgsnis nukreipiamas į valstybių vidaus politikos dinamiką, šalių užsienio politikos paradigminius lūžius, tarptautines krizes, vykusias iki 1914-ųjų, asmenybes, buvusias sprendimų priėmimo priešakyje; sykiu analizuojamas pats sprendimų priėmimas Liepos krizės metu, kuriai nauja istoriografija teikia žymiai didesnę dėmesį, lyginant su senąja. Pabrėžiami nelaimingi sutapimai, nesėkmės ir nelaimės, atsitikusios Liepos krizės metu, kurios priartino karą ar tam tikrais specifiniais momentais neleido įvykių pasukti taikos pusėn. Tai ypač išryškėja, pastebint, kokias metaforas naudoja naujosios istoriografijos autoriai, suponuojančias ne

---

⁴⁸ Kurių nemaža dalis yra parašyta būtent šioje dalyje aptartų autorių.

neišvengiamumą, o netikėtumą, nesėkmes ir žmogišką klaidą. Antai, Pirmojo pasaulinio pradžią vadinama kataklizmu (*cataclysm*)⁴⁹, o sprendimų priėmėjai laikomi lunatikais (*sleepwalkers*), už ko slypi žinutė, kad jie nežinojo, į kokią siaubą nuves jų priimami sprendimai. Todėl, be abejo, yra atmetamas karo neišvengiamumo motyvas.

Ypatingai svarbu, kad šioji paradigma reikšmingą dėmesį skiria *taikos istorijai* – t.y., individams, politinėms, socialinėms, konfesinėms, finansinėms grupėms, kurios iki pat pirmųjų 1914-ųjų rugpjūčio dienų siekė taikos Europoje. Taigi, paraleliai reiškinių, kurie karą galėjo artinti, nuolatos egzistavo reikšmingos srovės, siekusios taikos.

Didžioji dalis autorių šioje istoriografijoje vengia griežtai įvardinti konkrečios valstybės ar sprendimų priėmėjo atsakomybę dėl karo pradžios. Nei viena valstybė nebuvo atsakinga už karo pradžią, nes nei viena valstybė sąmoningai nesiekė kontinentinio karo. Tačiau kartu – visos valstybės atsakingos už jo pradžią, nes nei vienai nepavyko jo sustabdyti.

2. Realizmo tradicija ir Pirmojo pasaulinio karo kilmės priežastys

Kritinis požiūris į realistinių tarptautinių santykių teorijų bandymą aiškinti Pirmojo pasaulinio karo kilmės priežastis buvo vienas iš šio darbo įkvėpimų.⁵⁰ Todėl toliau bus pristatyta keletas tarptautinių santykių teorijų, kuriose kalbama apie Pirmojo pasaulinio karo pradžios priežastis ar tarptautinės sistemos būklę XX a. pradžioje.

Karo kilmės priežastys bus aptariamos klasikinio realizmo, struktūrinio realizmo ir puolančiojo realizmo kontekste, o naujoji karo kilmės istoriografija tyrinėjama neoklasikinio realizmo pagrindu. Viena vertus, šių teorijų svarstymuose neretai referuojama į tarptautinių santykių būklę prieš šį karą. Kita vertus, būtent šioms teorijoms aktualios sąvokos ir fenomenai yra randami karo kilmės istoriografijoje: aljansai, asmenybių vaidmuo, atgrasymo fenomenas, galios balansas, hegemonijos siekis ir t.t. Atitinkamai, rečiau aptinkamos liberalizmui, konstruktyvizmui aktualios sąvokos ar reiškiniai.

Hansas Morgenthau kalba apie XIX a. antrosios pusės imperializmo reiškinį, kuriuo vadovavosi visos didžiosios Europos galios. Anot Morgenthau, „imperializmo baimė gimė imperialistinę reakciją, kuri atitinkamai tapo toliau didėjančios pradinės baimės objektu“. Ši baimė ir nesaugumo jausmas lėmė sąjungų ir aljansų atsiradimą, kurie siekė vienas kitą sugriauti, arba savąją sąjungą papildyti nauja valstybe, iki tol buvusia nuošalyje. Galiausiai,

---

⁴⁹ David Stevenson, *Cataclysm: The First World War as Political Tragedy*, New York: Basic Books, 2004.

⁵⁰ Šios teorijos apsiriboja redukuotu aiškinimu, įtraukiant tik vieną iš svarbių motyvų – pavyzdžiui, sistemos veiksnį.

Morgenthau manymu, būtent dėl baimės, kad nepakreipus įvykių sau palankia linkme, kita pusė, keičiant galios balansą, įgis persvarą, karas tapo (*sic!*) neišvengiamas. Lūžiniu momentu XIX a. antrosios pusės istorijoje Morgenthau laiko 1890 m., kai kaizeriu tapęs Vilhelmas II iš pareigų atleido Bismarcką bei kardinaliai – iš *Realpolitik* į *Weltpolitik* – pakeitė Vokietijos tarptautinės politikos paradigimą. Iki tol Bismarckas sugebėjo palaikyti sąjungas tiek su Rusija, tiek su Austrija, bei taip izoliuoti Prancūziją. Bismarckui palikus Berlyną pradėjo irti iki tol Vokietijos vadovaujama Europos sistema ir pradėjo formuotis nauja, aljansais grįsta Europos tvarka. Morgenthau Vokietijos vaidmenį laiko centriniu – be kita ko, būtent kaizerio Vilhelmas II permainingi ir agresyvūs pareiškimai gilino priešingos stovyklos baimę ir nesaugumą. Karo ištakos, Morgenthau teigimu, glūdėjo baimėje, kad gali būti sudrumsta Europos galios pusiausvyra, o šių esamų pozicijų sutrikdymo ar praradimo baiminosi kiekviena valstybė.⁵¹ Morgenthau akcentuoja galios pusiausvyros dėmenį, kurio potencialaus iširimo baimė bei kiekvienos šalies galimų praradimų skaičius Europos galių susidūrimą padarė neišvengiamu. Kaip matyti, ši paradigma karo kilmės aiškinime pabrėžia tarptautinės sistemos balanso esmingumą, o potencialaus disbalanso grėsmė karo išvakarėse iššaukė baimės vedamas valstybių reakcijas.

Kennethas Waltzas sako, kad saugumą norinčios užsitikrinti valstybės prieš Pirmąjį pasaulinį karą jungėsi į aljansus. Kadangi dviejų aljansų blokų pajėgumai buvo labai panašūs, nei vienas blokas negalėjo taikos sąlygomis iškilti viršum kito. Taip pat sąjungininko praradimas bet kuriai iš du blokus sudarančių keturių valstybių būtų buvęs itin pavojingas, nes būtų kategoriškai pakeitęs egzistavusį galios balansą. Nors ir sutinkant su Waltzo teze dėl aljansų griežtumo ir nepaslankumo, verta pažymėti, kad bendradarbiavimas tarp aljansų vyko, be to, egzistavo aljansų ateities peržiūrėjimo potencialas. Konkrečiose prieš karą ištikusiose krizinėse situacijose šalys ne visuomet veidavo pagal aljansų logiką. Kita vertus, Waltzas pažymi tokio tarpaljansinio bendradarbiavimo padarinius, antai, Vokietijos-Britanijos bendradarbiavimas 1912-13 m. jų sąjungininkams iššaukė neramius jausmus ir, Waltzo manymu, lėmė tai, kad Berlynas ir Londonas 1914 m. Liepos krizės metu žymiai nuosaikiau siekė arba visai nesiekė suvaldyti krizę. Waltzo teigimu, nestabili Balkanų politika bei sistemos griežtumas ir nemobilumas, neleidęs išspręsti Balkanų politikos klausimų, nulėmė karą.⁵²

Puolančiojo realizmo pradininku laikomas Johnas J. Mearsheimeris šio karo pradžią taip pat sieja su Vokietijos vaidmeniu. Pagal puolančiojo realizmo perspektyvą, valstybės,

---

⁵¹ Hans Morgenthau, *Politika tarp valstybių: kova dėl galios ir taikos*, iš anglų kalbos vertė Jaunius Petraitis, Vilnius: Margi raštai, 2011, 99, 176-177, 221-223.

⁵² Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Reading: Addison-Wesley Publishing Company, 1979, 166-167; 208-209.

veikdamos neaiškioje tarptautinėje sistemoje, sieks kiek išgalėdamos didinti savo galią, siekdamos save apsaugoti. Atitinkamai, Mearsheimerio manymu, būtent Vokietijos lyderiai atsakingi už karo pradžią, nes jie, siekdami dominavimo, išsikėlė sau tikslą įveikti kitas Europos didžiąsias galias, bei tuo Vokietijai užsitikrinti ilgalaikę hegemoniją. Vokietija pradėjo karą norėdama sutriuškinti Antantės sąjungą, sustabdyti Rusijos augimą bei pasiekti totalų dominavimą. Tiesa, Mearsheimeris pripažįsta, kad nors šis Vokietijos iškilimo faktas leidžia prognozuoti karo atsiradimą, tačiau puolančiojo realizmo teorija nesugeba paaiškinti, kodėl karas kilo 1914 m., o ne, pavyzdžiui, 1905 m., kai Vokietija buvo gerokai palankesnėje padėtyje nei 1914 m.⁵³ Akivaizdu, kad autorius paliečia itin svarbų karo pradžios konteksto klausimą, kurio ignoruoti neįmanoma, tačiau tokia teorinė prieiga nuošalyje palieka eilę kitų svarbių aspektų. Kaip antai, pagal tokį teorinį modelį būtų galima susidaryti įspūdį, kad Vokietija 1914 m. siekė karo, o šį mitą, kaip matysime vėliau, naujoji istoriografija neigia.

Aptartos teorijos pasižymi ribotu šio karo kilmės aiškinimu. Pavyzdžiui, galios balanso teorijos ir kitos realistinės prieigos, akcentuojančios racionalaus pasirinkimo veiksnį, tvirtina, kad valstybių lyderiai inicijuos karą tik žinodami, kad jį laimės arba jo nepralaimės. Tuo tarpu empiriniai duomenys nurodo garbės ar keršto veiksnius, kurie motyvavo valstybių lyderius, o ne saugumą ar materialius laimėjimus. Richardas Lebow siūlo atsitraukti nuo šių teorijų diktuojamo abstraktaus žvilgsnio į karo ištakas. Naujausia istorinė šio karo kilmės literatūra, Lebow teigimu, yra reikšminga tarptautinių santykių teorijai – ši literatūra siūlo galias sprendimų priėmėjų motyvų, baimių ir lūkesčių analizes, aiškinasi pamatinių ir neatidėliotinių (*immediate*) karo priežasčių ryšį, bei pabrėžia veikėjų ir atsitiktinumų reikšmę. Lebow tekstas nesiūlo alternatyvios teorijos, kurios pagrindu būtų galima analizuoti naująją ištakų istoriografiją, o tik atkreipia dėmesį į populiariųjų teorijų nepakankamumą ar net tendencingumą.⁵⁴

Čia aptartose realistinės tradicijos teorijose matyti karo priežasčių aiškinimo trūkumai. Šį faktą, kaip minėta aukščiau, pastebi ir ne vienas tarptautinių santykių teoriją ir istoriją nagrinėjantis autorius. Todėl šis teorinis diskursas palieka erdvės tolimesnėms studijoms ir polemikai.

---

⁵³ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton & Company, 2003, 188, 215-216, 335.

⁵⁴ Richard Lebow, *What Can International Relations Theory Learn From the Origins of World War I?*, *International Relations*, 2014, 1, 5-6, 19.

3. Teorija. Neoklasikinis realizmas

Tarptautinių santykių istorijos darbuose teorijos pasitelkimas padeda istorinį reiškinį įvesti į sistemą ar struktūrą. Teorija tokiuose darbuose yra reikalinga, idant nurodytų, į kuriuos plataus istorinio reiškinio aspektus kreipti esminį dėmesį, teorija, sudarydama išvadų grupę, nurodo, kur ieškoti reiškinio prielaidų.⁵⁵ Šiame etape bus pristatyta neoklasikinio realizmo teorijos genezė ir raida, sąsaja su kitomis realizmo tradicijomis. Bus išskirti du esminiai neoklasikinio realizmo teorijos punktai, sąvokos, kurios bus šio darbo pagrindu.

Neoklasikinį realizmą galime vadinti šviežia tarptautinių santykių teorija. Jos atsiradimą žymi 1998 m. Gideon Rose'o paskelbtas straipsnis *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*.⁵⁶ Neoklasikinis realizmas į savuosius valstybių elgesio tarptautinėje sistemoje analizės rėmus inkorporavo tiek valstybių vidaus, tiek išorės kintamuosius, juos tarpusavyje susiedamas. Ši teorija atsispiria nuo klasikinio realizmo ir neorealizmo bei iš dalies papildoma neorealizmu ir su juo polemizuoja. Neoklasikinio realizmo šalininkų tarptautinių santykių percepciją galime apibūdinti šia teze: valstybių elgesį lemia jų vieta tarptautinėje sistemoje bei šios valstybės materialinis pajėgumas, tačiau šio materialinio pajėgumo įtaka valstybės užsienio politikai yra netiesioginė ir kompleksiška, nes tarp sisteminių veiksnių išskyla įsiterpiančios, vidaus politikos kintamieji. Anot Rose'o, neoklasikinis realizmas pripažįsta, jog nėra tiesioginio ar aiškaus *transmisijos diržo*, per kurį susisieja šalies materialiniai pajėgumai ir veikimas užsienio politikoje. Kadangi užsienio politikos sprendimus priima politiniai lyderiai ir elitai, svarbu, kaip šios grupės mato ir suvokia valstybės galią, pajėgumus ar ambicijas.⁵⁷ Taigi neoklasikinis realizmas, akcentuodamas sąsajas tarp valstybės galios ir jos vidaus politikos, teigia, jog didelis dėmesys turi būti skiriamas procesų, kaip formuluojami ir priiminėjami užsienio politikos sprendimai analizei.⁵⁸

G. Rose'as pateikia neoklasikinio realizmo teorijos kintamųjų priežastinio ryšio schemą. Pagal ją, visų pirma valstybės užsienio politiką lemia sisteminis (nepriklausomas) kintamasis – valstybės pozicija tarptautinėje sistemoje bei jos disponuojama materialioji galia; toliau išskyla vidiniai veiksniai (įsiterpiančios kintamieji) – kaip antai, įsiterpiančios kintamasis gali būti sprendimų priėmėjų užsienio politikos samprata ir/ar motyvacija, tiesa, vėlesniuose teoriniuose svarstymuose išskiriamos keturios plačios įsiterpiančiųjų kintamųjų kategorijos:

---

⁵⁵ Trachtenberg, 23-25.

⁵⁶ Gideon Rose, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, *World Politics*, 51/1, 1998.

⁵⁷ *Ibid.*, 146-147.

⁵⁸ *Ibid.*

valstybių lyderių veiksnys, šalies strateginė kultūra, valstybės-visuomenės santykiai bei vidaus institucijų struktūra.⁵⁹ Taigi, šių dviejų grandžių – valstybės pozicijos tarptautinėje sistemoje bei įsiterpiančiųjų kintamųjų – tarpusavio ryšio rezultatas – valstybės užsienio politika. Nors ši schema gali pasirodyti elementari, Rose’as pripažįsta šios priežastinės grandies kompleksiskumą, t.y. sudėtingumą atrasti akivaizdžias sąsajas tarp valstybės pozicijos tarptautinėje sistemoje, įsiterpiančių kintamųjų bei vykdomos užsienio politikos. Metodologiškai, anot G. Rose’o, neoklasikinis realizmas akcentuoja informatyvias analizes, siekiančias atsakyti, kaip valstybės vieta sistemoje ir šalies materialinis pajėgumas konkrečių sprendimų priėmėjų yra paverčiamas į valstybės užsienio politiką.⁶⁰

Kaip ir kitos realizmo paradigmos, neoklasikinis realizmas teigia, kad politika yra amžina kova tarp valstybių dėl galios ir valdžios, pasaulyje, kuriame vyrauja neaiškumas, o šalys turi ribotus resursus. Esminė konfliktų tarp valstybių priežastis – tarptautinės sistemos anarchija, kurios esminis bruožas – universalus suvereno bei globalios valdžios nebuvimas. Šie sisteminiai motyvai valstybes priverčia didinti savo saugumą.⁶¹

Neoklasikinio realizmo teorijoje esminį vaidmenį atlieka tiek tarptautinė sistema, tiek valstybė, todėl atskirai pristatysime, kaip teorija supranta šiuos fenomenus ir jų vaidmenį. Valstybė neoklasikiniame realizme yra esminis tarptautinių santykių veikėjas. Tai bene visų *realizmų* nekvestionuojama konstanta. Neoklasikinis realizmas pripažįsta *top-down* valstybės koncepciją, pagal kurią sisteminiai faktoriai daro įtaką išoriniam šalių elgesiui. Valstybę užsienio politikos srityje ši teorija redukuoja į valstybės vadovą, ministrus ir kitus tarnautojus, kuriems pavestas užsienio politikos vykdymas. Šie užsienio politikos vykdytojai mato valstybės poziciją tarptautinėje sistemoje, jie turi pilną valstybės politinio ir karinio aparato informaciją, todėl jie suvokia sisteminius suvaržymus, kurie riboja valstybės politikos pasirinkimus, bei gali geriausiai apsibrėžti nacionalinio intereso gaires. Visgi šalies užsienio politikos vykdytojas nėra visiškai autonomiškas – priklausomai nuo šalies pobūdžio, santvarkos, valdymo formos, jis dažnai yra priverstas *derėtis* su vidaus politikos veikėjais: parlamento nariais, politinėmis partijomis, ekonominėmis grupėmis ir t.t.⁶² Nuo šių derybų priklauso, ar, pavyzdžiui, legislatyvinė valdžios šaka ratifikuos sprendimų priėmėjo iniciatyvą panaudoti karines pajėgas. Taigi šie lyderiai vykdo užsienio politiką, atsižvelgdami į savo valstybės galią ir kitų šalių intencijas, tačiau lygiagrečiai jie yra apriboti vidaus politikos suvaržymų. Šiuo aspektu valstybė, kurią neoklasikinis realizmas supranta kaip aukščiausias

---

⁵⁹ *Ibid.*, 154.

⁶⁰ *Ibid.*, 168.

⁶¹ *Ibid.*, 4.

⁶² *Ibid.*, 25.

politines ir karines institucijas bei užsienio politikos sprendimų priėmėjus, nėra autonomiška visuomenės atžvilgiu. Todėl užsienio politikos sprendimą galima vadinti valstybės-visuomenės koordinuotų veiksmų išdava. Kartu neoklasikiniai realistai pripažįsta šio santykio potencialiai keliamas problemas – ribota valstybės autonomija nuo visuomenės įvairiuose kontekstuose gali neleisti valstybei priimti sisteminiu požiūriu reikalingo sprendimo. Galiausiai, valstybės autonomija visuomenės atžvilgiu keitėsi ir transformavosi, o kartu ir valstybės gebėjimas reaguoti į tarptautinės sistemos jai primetamus iššūkius.

3.1 Tarptautinė sistema

Apibrėžiant tarptautinę sistemą neoklasikinis realizmas atsispiria nuo struktūrinio realizmo. Abejoms teorijoms tarptautinė sistema yra anarchiška – vedama nuolatinio neaiškumo ir potencialių baimių. Dėl tarptautinės sistemos neaiškumo ir grėsmių šalys yra priverstos pačios rūpintis savo saugumu, o ši miglota tarptautinė aplinka ir saugumo dilemos egzistavimas valstybėms nesuteikia plataus galimų veiksmų pasirinkimų spektro, o tarptautinės sistemos neaiškumas ir valstybių veiksmų intencijų paslaptینگumas lemia tarptautinės aplinkos trapumą ir pavojingumą.

Neoklasikinis realizmas sutinka su neorealizmo teiginiu, kad valstybės savo saugumo ir užsienio politiką formuoja atsižvelgiant į struktūrinės baimės ir galimybes. Tačiau neoklasikinis realizmas nesutinka su neorealizmo teze, kad valstybės į sisteminius pokyčius reaguoja sklandžiai ir mechaniškai, ką sakytų struktūrinio realizmo galios balanso teorija.⁶³ Tai neoklasikinis realizmas grindžia teiginiu, jog neretai valstybės priimami užsienio politikos sprendimai prieštarauja sisteminio veikimo logikai, nes egzistuoja keturi esminiai ribotumai, kurie trukdo sklandžiai reaguoti į struktūrinius pokyčius: lyderiai nesugeba tinkamai suvokti sisteminių dinamikų; tarptautinės sistemos signalų aiškumo problema – nėra aišku, ką, koks konkretus sisteminis poslinkis reiškia ar gali reikšti; egzistuoja neracionalumo tikimybė – valstybių lyderiai ne visuomet racionaliai reaguos į sisteminius pokyčius⁶⁴; bei resursų mobilizacijos problema – ne visų valstybių sprendimų priėmimo institucijos turi sugebėjimą vykdyti politiką savo nuožiūra, nes susiduria su vidaus interesų grupėmis, veto žaidėjais ir pan.⁶⁵

---

⁶³ Ripsman, Lobell, Taliaferro, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, New York: Oxford University Press, 2016, 19.

⁶⁴ Tai puikiai iliustruoja caro Nikolajaus II kelis kartus pakeisti sprendimai dėl kariuomenės mobilizacijos, atsakant į Austrijos agresiją prieš Serbiją 1914 m. liepos pabaigoje.

⁶⁵ Ripsman, Jeffrey, Taliaferro, 20-25.

Teorijoje ypatingai svarbus tarptautinės sistemos aiškumo (*clarity*) aspektas. Pokyčiai tarptautinėje sistemoje valstybėms siunčia signalus, kuriuos valstybė turi suvokti ir apdoroti. Aiškumo aspektas pasižymi keliais komponentais: kiek atpažįstamos yra grėsmės ir galimybės; ar sisteminiai pokyčiai teikia informaciją laiko matmeniu apie grėsmes ir galimybes – kokios yra priešininko galimybės ir intencijos laiko horizonte⁶⁶; ar egzistuoja optimalūs sprendimai atsakant į sisteminius pokyčius.

Tarptautinės sistemos aiškumas yra kritinis sisteminis kintamasis neoklasikinio realizmo teorijoje. Kuo mažiau aiškumo tarptautinėje sistemoje, tuo daugiau šansų konkretiems lyderiams, partijoms ar grupėms siekti unikalių sprendimų, grįstų jų preferencijomis, interesais ar strategine kultūra.⁶⁷ Ergo, kuo mažiau aiškumo, tuo svarbesni įsiterpiantys kintamieji.

Valstybės strateginės aplinkos būklė yra papildomas sisteminis kintamasis, pagal kurį neoklasikinis realizmas traktuoja tarptautinę struktūrą. Valstybės strateginės aplinkos būklė gali būti varžanti (*restrictive*) bei leidžianti (*permissive*). Kuo labiau neišvengiamas yra pavojus valstybei ir kuo jis didesnis, tuo labiau varžanti yra valstybės strateginė aplinka. Ir atvirkščiai, kuo toliau yra grėsmė, ir kuo mažiau ji intensyvi – tuo labiau leidžianti valstybės strateginė aplinka. Bet koks galių išsidėstymas tarptautinėje sistemoje gali lemti sistemos buvimą leidžiančia ar varžančia. Europos sistemą po Vienos kongreso galime vadinti leidžiančia sistema, o Europos sistemą po Vokietijos suvienijimo – varžančia.⁶⁸

Neoklasikinio realizmo teorijoje aiškumas bei strateginės aplinkos būklė sudaro du esminius sisteminius kintamuosius, kurių pagrindu neoklasikinis realizmas traktuoja tarptautinę struktūrą. Teorija teigia, kad tarptautinė sistema nukreipia ir įrėmina valstybės užsienio politikos veikimą, tačiau vidinė arena (įsiterpiantis kintamasis) nulems, kokia bus šios užsienio politika.⁶⁹

3.2. Įsiterpiantis kintamasis

Neoklasikinio realizmo teoretikai išskiria tris plačius valstybės vidaus politikos procesus, kurie daro įtaką, kaip valstybė reaguoja į tarptautinės sistemos poslinkius. Iš esmės tai yra anksčiau minėti, G. Rose'o išskirti transmisijos diržai, per kuriuos yra persunkiamas tarptautinės sistemos suvokimas ir kurie lemia vienokią ar kitokią valstybės reakciją į

---

⁶⁶ *Ibid.*, 48.

⁶⁷ *Ibid.*, 50.

⁶⁸ *Ibid.*, 52-56.

⁶⁹ *Ibid.*, 168.

sisteminius pokyčius. Trys vidaus procesai tai – suvokimas, sprendimų priėmimas ir politikos vykdymas. Kiekvienas iš šių vidaus procesų yra susijęs su keturiomis įsiterpiančiųjų kintamųjų kategorijomis: lyderių vaidmeniu, šalies strategine kultūra, valstybės ir visuomenės santykiais, vidaus institucijomis. Pavyzdžiui, suvokimas (*perception*) yra susijęs su lyderiu ir strategine kultūra.⁷⁰

Pirmasis ir šiame darbe svarbiausias įsiterpiantis kintamasis – tai politinių lyderių veiksnys. Pagal neoklasikinį realizmą, tai yra užsienio politikos vykdytojas (*foreign policy executive*). Tai gali būti prezidentas, diktatorius, imperatorius, karalius, ministras pirmininkas, ministras, patarėjai, atsakingi už užsienio politiką ir kt. Šis politinis veikėjas disponuoja privačia informacija apie kitą šalį, todėl lyderis gali būti esminis analizės objektas, aiškinant užsienio politiką ar šalies strateginius pokyčius. Čia gali būti svarbūs ir psichologiniai momentai – kokie lyderio kognityviniai gebėjimai pasireiškia krizinėse situacijose, kai jis turi susidoroti su menka informacija, informacijos pertekliumi ar tarpusavyje prieštaraujančia informacija. Tokiose situacijose pasireiškia kiekvieno žmogaus esminės vertybės, tikėjimai, vaizdiniai, kurie lemia lyderio sąveiką su išoriniu pasauliu.

Čia įtraukiama lyderių operacinių kodų sąvoka, susidedanti iš kiekvieno žmogaus didžiųjų tikėjimų (*master beliefs*): filosofinio tikėjimo apie politiką, instrumentinio tikėjimo apie tai, kokios strategijos labiausiai tinka pasiekti konkrečius interesus, vaizdinių apie kitus sprendimų priėmėjus ir t.t.⁷¹ Karo pradžios kontekste Vokietijos kaizeris Vilhelmas dažnai išskiriamas kaip viena tų asmenybių, turėjusių dramatišką įtaką strateginiams sprendimams krizinėje situacijoje.

Antrasis įsiterpiantis kintamasis – tai šalies strateginė kultūra. Šio fenomeno tyrinėtojai išskiria organizacinę šalies strateginę kultūrą, į kurią įeina valstybės biurokratinis ir karinis dėmuo, bei platesnį matmenį – šalyje egzistuojančius įsišaknijusius tikėjimus, dominuojančias ideologijas, pasaulėvokas ar visuomenės lūkesčius. Strateginė kultūra daro įtaką politinių lyderių strateginiam suvokimui, ji duoda gaires, kokie strateginiai pasirinkimai yra priimtini ir kurie – ne. Keičiantis struktūrinei realybei valstybei gali būti naudinga priimti vienokį politinį žingsnį, tačiau sprendimų priėmėjai gali tapti varžomi šalies strateginės kultūros. Pavyzdžiui, valstybės viduje egzistuojantis etniniu pagrindu grįstas nepakantumas kitai šaliai gali užkirsti kelią tarp šalių įvykti *detente* 'ui.⁷² Serbija prieš pat karą (Balkanų karų metu) buvo gerokai padidinusi savo teritoriją, o jos konsolidavimui santykių su Austrijos-Vengrijos atšilimas būtų

---

⁷⁰ *Ibid.*, 59-61.

⁷¹ *Ibid.*, 60-66.

⁷² *Ibid.*, 66-70.

buvęs palankus. Vis dėl to Serbijos politinis elitas net nesvarstė tokios galimybės dėl Serbijos viduje egzistavusio priešiško Vienai, matomai kaip pietų slavų tautų pavergėjai.

Trečiasis įsiterpiantis kintamasis – valstybės-visuomenės santykiai. Šis aspektas atkreipia dėmesį į tai, kokie santykiai egzistuoja tarp centrinių valstybės institucijų ir įvairių ekonominių bei socialinių grupių. Tai gali lemti, ar valstybės lyderiai gebės mobilizuoti valstybės galią. Jeigu egzistuoja pasitikėjimas tarp užsienio politikos sprendimų priėmėjų ir visuomenės, tuomet sprendimų priėmėjas užsienio politiką vykdys labiau remdamasis struktūriniu veiksmu. Jeigu socialiniai veikėjai įtraukti į užsienio politikos formulavimą, tai potencialiai lems, kad užsienio politikos sprendimai bus skirti patenkinti vidaus auditoriją. Taigi sprendimų priėmėjai dėl vidaus politikos dinamikų – ekonominių ir socialinių grupių įtakos – strateginio intereso prasme gali neadekvačiai reaguoti į sisteminius pokyčius. Užsienio politikos vykdymas gerokai sudėtingesnis tuomet, kai egzistuoja nesutarimai tarp valstybės bei socialinių grupių. Įtampa kyla, jei socialinės ar ekonominės grupės mano, kad valstybė nelegitimiai kėsina į jų resursus ar reikalauja šių resursų mobilizacijos.

Sykiu šiame valstybės-visuomenės santykių аспекte svarbūs visuomenės ir kariuomenės (*civil-military*) santykiai. Centrinis iššūkis čia – išlaikyti balansą tarp to, kad civilinė valdžia turi kontroliuoti karines struktūras, bei siekti stiprios ir efektyvios kariuomenės.⁷³ Pirmojo pasaulinio karo priešaušrio Vokietijoje tai buvo didelė problema. Nuo pat Vokietijos valstybės užuomazgų prūsų karininkų aristokratų sluoksniu buvo valstybės priešakyje. 1871 m. įvykus Vokietijos suvienijimui šalyje toliau itin reikšmingą vaidmenį išlaikė senoji prūsų karininkija, sudariusi svarbią šalies politinio elito dalį.⁷⁴

Ketvirtoji ir paskutinė įsiterpiančių kintamųjų kategorija – tai vidaus institucijos. Šiuo aspektu siekiama atskleisti, kaip vyksta kova ir kas daro įtaką užsienio politikos formulavimui ir vykdymui vidaus institucijų prasme. Kokią įtaką valstybės užsienio politikos vykdymui gali daryti formalios procedūros, organizacinės rutinos, biurokratijos mechanizmas, konstituciniai suvaržymai, kokia sprendimų priėmimo galia yra sukoncentruota vieno žmogaus rankose, kokia yra stabdžių ir atsvarų sistema, kokie yra skirtingų valdžios šakų santykiai. Iš esmės šis kintamasis bando atsakyti, kiek ir kokią įtaką visas demokratinis mechanizmas gali daryti sprendimų priėmimo šakai.⁷⁵

---

⁷³ *Ibid.*, 71-75.

⁷⁴ Craig, A. Gordon *Vokiečiai: praeitis, dabartis, ateitis: permainos ir tęstinumas*, iš vokiečių kalbos vertė Mėta Žukaitė, Vilnius: Pradai, 1995, p. 399-402.

⁷⁵ Ripsman, Jeffrey, Taliaferro, 75-79.

Neoklasikinio realizmo teorijoje įsiterpiantis kintamasis gali būti išskiriamas dviem metodais: dedukciniu būdu, kai kintamasis išskiriamas iš jau egzistuojančių teorijų; bei indukciniu metodu, kai iš empirinės medžiagos išvedamas esminis kintamasis.⁷⁶

Būtina išskirti, kurie iš įsiterpiančių kintamųjų yra svarbiausi. Šiame darbe įsiterpiančių kintamąjį išskirsime indukciškai – empirika, t.y., naujoji Pirmojo pasaulinio karo kilmės aiškinimo istoriografija, diktuoja, kad svarbiausias analizės objektas turi būti sprendimų priėmėjas.

Pirmiausia bus išplėta, kodėl būtent šis įsiterpiantis kintamasis yra esminis, o vėliau pagrįsta, kodėl kiti trys įsiterpiančys kintamieji (strateginė kultūra, valstybės-visuomenės santykiai bei vidaus institucijos) nėra pakankami tiriamo fenomeno kontekste.

Naujausioje karo kilmės aiškinimo istoriografijoje vienas esminių analizės objektų yra 1914-ųjų Liepos krizė – trumpas laikotarpis tarp birželio 28 d., kai Sarajeve buvo nužudyti Pranciškus Ferdinandas ir jo sutuoktinė Sophie Chotek, bei rugpjūčio 4 d., kai Didžioji Britanija paskutinė iš didžiųjų galių paskelbė karą Vokietijai. Būtent šis periodas, o dar tiksliau – ilga savaitė tarp Austrijos-Vengrijos ultimatumo Serbijai (liepos 23 d.) iki Britanijos sprendimo dalyvauti kare Antantės pusėje – yra išsamiausiai nagrinėjamas laiko tarpas. Šiame trumpame periode esminį vaidmenį vaidino konkrečios asmenybės, buvusios kiekvienos iš didžiųjų valstybių karališkuose rūmuose, ministrų kabinetuose, užsienio reikalų ministerijose, generaliniuose štabuose ar diplomatinėse tarnybose.

Neoklasikinio realizmo teorija teigia, kad sprendimų priėmėjai (lyderių suvokimas) didžiausią įtaką turi trumpuoju laikotarpiu, kai vyrauja greitas sprendimų priėmimas ir slaptumas. Menko aiškumo ir suvaržytoje tarptautinėje sistemoje galima tikėtis didžiausio lyderio poveikio. Tarptautinėje sistemoje, kurioje trumpuoju laikotarpiu egzistuoja didelė grėsmės tikimybė bei siauras galimų pasirinkimų (politinių manevrų) ratas išstums socialinius aktorius, privers lyderius ignoruoti socialinius reikalavimus, mainais į palankios strateginės valstybės padėties išsaugojimą.⁷⁷ Neoklasikinio realizmo teoretikai 1914-ųjų Liepos krizę išskiria į krizinio sprendimų priėmimo bei greitos reakcijos į nenumatytus įvykius kategoriją. Sprendimų priėmėjai trumpuoju laikotarpiu negalėjo keisti aljansų ar modernizuoti savo karines pajėgas, o turėjo priimti staigius sprendimus, atlikti skubius skaičiavimus, reaguojant į esamą pajėgumų balansą bei bandant suvokti savo varžovų trumpojo laikotarpio intencijas.⁷⁸

Kiti neoklasikinio realizmo akcentuojami įsiterpiančys kintamieji yra mažiau aktualūs nagrinėjamo reiškinių kontekste bei tyrimo epochoje. Teorija sako, kad valstybės ir visuomenės

---

⁷⁶ *Ibid.*, 117.

⁷⁷ Ripsman, Jeffrey, Taliaferro, 61; 91; 94-95; 119.

⁷⁸ *Ibid.*, 83.

santykiai bei vidaus institucijos turės mažiausią įtaką trumpojo laikotarpio politiniuose sprendimuose. Valstybės ir visuomenės santykiai bei vidaus institucijos turi didesnę įtaką ilgesniu periodu, kai yra formuluojamos užsienio politikos strategijos, tuomet labiausiai pasireiškia ekonominiai interesai ar vidaus politikos kovos.⁷⁹ Strateginė kultūra gali turėti įtaką sprendimų priėmimui tiek trumpuoju, tiek ilguoju periodu.⁸⁰ Nors tyrinėjamoje istoriografijoje galime rasti jos aptarimo momentų, tačiau apie strateginę kultūrą kalbama ilgojo ar vidutinio laikotarpio perspektyvoje, o šio darbo analizės objektas bus Liepos krizė, kurios metu, kaip minėta, individai vaidino svarbiausią vaidmenį.

4. Metodologija

4.1 Teorijos tikrinimas

Šiame darbe bus pasitelkiamas teorijos tikrinimo (*theory testing*) socialinių mokslų metodas. Teorijos tikrinimo metodologija akcentuoja teoriją, kaip objektą – socialinės tikrovės studija šiame metode pasitelkiama teorijos tikrinimui.⁸¹

Teorijos tikrinimo tikslas – identifikuoti, ar ir kaip konkuruojančių teorijų taikymo sritis bei apimtis turėtų būti praplėsta ar susiaurinta.⁸² Metodologinė prieiga kyla iš šio darbo problemos: tarptautinių santykių disciplinoje vyrauja klasikinio realizmo, neorealizmo ar puolamojo realizmo tradicijomis grįstas šio karo priežasčių aiškinimas, tačiau šiame darbe teigiama, kad toks aiškinimas nėra pakankamas naujų istorinių interpretacijų atžvilgiu. Kitaip tariant, siekiama įsitvirtinusių teorijų permąstymo, naują istoriografinę paradigmą apmąstant neoklasikinio realizmo tarptautinių santykių teorijos pagrindu. Šios teorijos pagrindu lyg šiol nėra atlikta vieninga karo kilmės studija.⁸³

Teorijos tikrinimo metodologijoje teorija turi būti išvystyta į testuojamą (*testable*) formą, tačiau ji neturėtų bandyti apibendrinti to, kas nėra teorijos apimtyje.⁸⁴ Siekiant teoriją padaryti kuo geriau testuojamą, istoriografijos pagrindu iš keturių neoklasikinio realizmo išskiriamų įsiterpiančiųjų kintamųjų pasirenkamas vienas, svarbiausias trumpojo laikotarpio perspektyvoje, tai yra – sprendimų priėmėjų arba lyderių vaidmuo. Šio darbo teorija diktuoja aiškų filtrą, kuriems istoriografijoje išskiriamiems momentams turėtų būti skiriamas menkesnis

---

⁷⁹ *Ibid.*, 92-93.

⁸⁰ *Ibid.*, 91.

⁸¹ Ann-Kristina Løkke, Pernille Dissing Sørensen, *Theory testing using case studies*, Electronic Journal of Business Research Methods, Vol. 12/1, 2014, 68.

⁸² L. Alexander George, Andrew Benet, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge: MIT Press, 2004, 115.

⁸³ Pagrindinėse neoklasikinio realizmo teorijos knygoose kartkartėmis referuojama į Pirmojo pasaulinio karo pradžią, tačiau tik epizodiškai, o konceptualios šio karo kilmės studijos neoklasikinio realizmo pagrindu nėra.

⁸⁴ *Ibid.*, 116.

dėmesys. Antai, nors istoriografija mini plačius Pirmojo pasaulinio karo išvakarių idėjinius, kultūrinius reiškinius – socialinį darvinizmą, iškeliantį tezę, kad, kaip ir gamtoje, taip ir tarptautinėje politikoje tikrovė yra kruvina nesibaigianti kova tarp valstybių, F. Nietzsches istorinės kulminacijos idėjas, O. Spenglerio civilizacijos dekadanso artėjimą⁸⁵, – tačiau teorija nėra linkusi kreipti ypatingą dėmesį į šiuos nematerialius reiškinius, taigi šie fenomenai nebus aptarinėjami.

Teorijos tikrinimo metodas iškelia klausimus, į kuriuos reikia atsižvelgti, renkantis atvejį ir teorijos tikrinimo prieigą: kiek tinkamas teorijai bus pasirinktas empirinis atvejis? Kiek tiksliai pasirinkti kintamieji numato atvejo išdavas ir kiek unikalios potencialios prognozės, kurias teorija numato pasirinktam atvejui? Kitaip tariant, kiek daug naujo teorija gali pasakyti apie atvejį?⁸⁶ Teorijos tikrinimui daugiau validumo suteikia tai, jeigu išvados, kurias numato testuojama teorija, negalėjo būti numatomos konkuruojančių teorijų.⁸⁷ Pirminiame vaizde regisi, kad šis aspektas bus išpildytas vien dėl to, kad neoklasikinis realizmas sujungia sisteminius ir veikėjo kintamuosius: t.y., sisteminius kintamuosius, kuriems esminį dėmesį skyrė Waltzo neorealizmas bei Mearsheimerio puolamasis realizmas sujungia su neoklasikinio realizmo įsiterpiančiu kintamuoju – veikėjo lygmeniu. Būtent ši plačių Europos sistemos faktorių bei 1914 m. liepą priimtų individualių sprendimų sintezė yra esminė šio atvejo istoriografinė ir filosofinė problema bei galvosūkis.⁸⁸

Teorijos tikrinimo prieiga skatina rinktis platų, įvairiais rakursais išstudijuotą empirinį atvejį. Tikrinant teoriją per menkai išnagrinėtą atvejį nebūtų galima formuluoti tvirtų teiginių apie geriausią reiškinio aiškinimą vien dėl to, kad pats atvejis nepakankamai išstudijuotas.⁸⁹ Ko gero, net neverta pagrindinėti fakto, kad šiame darbe pasirinktas atvejis yra plačiai išstudijuotas. Taigi, teorijos tikrinimo metodu pagrindžiant, kad teorija tinka (*fits*) pasirinkto atvejo aiškinimui, tai įrodo teorijos turinio validumą ir demonstruoja teorijos patikimumą (*plausibility*).⁹⁰

4.2. Metodologija. Laiko ir veikėjų gradavimas

Siekiant kuo aiškesnių tyrimo rėmų, bus įvesti du tyrinėjamo laiko lygmenis. Pirmasis laiko lygmuo – Europos sistemos prieš karą aptarimui. Aptarimas bus pradamas nuo Rusijos-

---

⁸⁵ MacMillan, 256-257; 264-267.

⁸⁶ George, Bennet, 117.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ James Joll, *The Origins of the First World War*, Gosport: Longman, 1984, 38.

⁸⁹ George, Bennet, 117.

⁹⁰ John Gerring, Dino Christenson, *Applied Social Science Methodology: An Introductory Guide*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, 146.

Japonijos karo pabaigos 1905 m. ir baigtas ties 1914 m. birželio 28 d. išpuoliu Sarajeve. 1905 m. pasibaigęs Rusijos-Japonijos karas žymėjo vieną pagrindinių Europos sistemos lūžį – Rusijos radikalų ekonominį, karinį ir politinės įtakos nuosmukį, o sykiu, reaguojant į Rusijos smukimą, Vokietijos realių ambicijų pradžia, kuri žymėjo Vokietijos ambicijas Šiaurės Afrikoje, Viduriniuose rytuose ir kt. Neoklasikinio realizmo siūlomas sistemos analizės būdas turi atspindėti ne sistemos būklę prieš pat karo pradžia, o laikotarpį, nuo kurio hegemonas pirmąsyk pradėjo atvirą konfrontaciją su varžovais.⁹¹ Europos sistema bus aptarinėjama plačiais bruožais, pagal neoklasikinio realizmo išskiriamus tarptautinės sistemos būklės kriterijus. Atlikus šio laikotarpio analizę, bus konstatuota, kokios buvo laikmečio tarptautinės struktūros charakteristikos – varžančios ar leidžiančios bei kokius signalus siuntė laikotarpio struktūros.

Antruoju laiko lygmeniu bus laikomas 1914-ųjų birželio 28 d. iki rugpjūčio 4 d. intervalas – t.y., tradicinės Liepos krizės chronologinės ribos nuo Ferdinando ir jo žmonos nužudymo Sarajeve iki Britanijos karo paskelbimo Vokietijai. Būtent šiame laiko intervale didžiausias dėmesys bus skiriamas sprendimų priėmėjų analizei.

Pastarojo laikotarpio rėmuose taip pat bus vadovaujama veikėjų reikšmingumo gradavimu. Pirmasis lygmuo – svarbiausi sprendimų priėmėjai ir esminiai žmonės, darę jiems įtaką. Antrasis lygmuo, mažiau svarbūs asmenys, turėję mažesnę įtaką. Neoklasikinio realizmo metodologijos dalyje pabrėžiama, kad išskiriant svarbiausius sprendimų priėmėjus privalu atskirti politinį ir biurokratinį lygmenis.⁹²

Pirmuoju ir reikšmingiausiu sprendimų priėmėjų lygmeniu bus laikomas politinis lygmuo, kurio nariai neoklasikinio realizmo teorijoje vadinami užsienio politikos vykdytojais: tai gali būti prezidentai, ministrai ir kiti politiniai pareigūnai. Čia svarbu atskirti sprendimų priėmimą demokratinėse ir nedemokratinėse valstybėse.⁹³ Europoje prieš Pirmąjį pasaulinį karą galime matyti ir ryškiai autoritarinių (Rusija), ir bent jau procedūrine prasme pilnaverčių demokratinų režimų (Britanija⁹⁴ ir Prancūzija). Tačiau visose didžiosiose Europos galiose, nepaisant jų valdymo formos, Liepos krizės metu sprendimus priėmė panašus kiekis sprendimų priėmėjų.

---

⁹¹ Neoclassical Realism., 112.

⁹² *Ibid.*, 125.

⁹³ *Ibid.*, 127.

⁹⁴ Verta pažymėti, kad Anglijos karaliaus Jurgio V vaidmuo krizėje buvo itin minimalus. Pagal po truputi įsigalėjančią taisyklę, Anglijos karūna vis mažiau dalyvavo užsienio politikos sprendimų priėmime. Tiesa, vieno svarbaus žingsnio Jurgis V užsienio reikalų ministro E. Grey prašymu ėmėsi paskutiniomis Liepos krizės dienomis.

Antrasis ir mažiau reikšmingas – biurokratinis lygmuo. Tai už informacijos rinkimą, ekspertinės nuomonės pateikimą ar užsienio politikos pozicijų formulavimą svarstymui atsakingi asmenys. Į šią kategoriją įeina ir diplomatinė tarnyba, kuri karo išvakarėse vaidino svarbų komunikacinio tilto tarp sostinių vaidmenį: Liepos krizės metu daliai ambasadorių jų tarnybos šalių sostinėse teko dalyvauti svarbiuose pokalbiuose dėl galimų tolimesnių savo atstovaujamos šalies žingsnių.

5. Struktūrinis lygmuo: Europos sistema 1905-1914 m.

Pirmiausia, šioje dalyje bendrais bruožais bus aptarta Europos politikos padėtis iki Rusijos-Japonijos karo 1904-1905 m. Šioje XIX-XX a. sandūros epochoje ir Pirmojo pasaulinio karo pradžios kontekste ryškiausiai išskyla Vokietijos laivyno plėtros programa ir Didžiosios Britanijos reakcija į tai. 1888 m. į kaizerio sostą atėjęs Vilhelmas II-asis užsibrėžia sukurti Britanijai prilygstantį karinį laivyną kaip išraišką Vokietijos *weltpolitik* (liet. pasaulinės politikos). Šioje iniciatyvoje, be konkrečių kaizerio ambicijų, svarbų vaidmenį vaidina Vokietijos elitas ir viešoji opinija, romantizuojanti ir fetišizuojanti laivyno galią.⁹⁵ Britanija, kuriai laivynas buvo esminis pasaulinės galios ir imperijos išlaikymo instrumentas, į Berlyno iniciatyvas reagavo didindama karo laivų skaičius.⁹⁶ Laivynų varžybos sekė augančią įtampą ir įtarimus tarp Berlyno ir Londono, kartkartėmis išaugdavusia į rimtesnes krizes. Šios didžiosios laivynų varžybos iki pat 1912 m., kai abi šalys pasiekė susitarimą dėl laivynų plėtros sustabdymo, buvo vienas esminių faktorių, lemiančių įtampą Europoje.

Svarbus lūžis europinėje politikoje įvyksta 1904 m., kai Didžioji Britanija ir Prancūzija pasirašo *Entente Cordiale* susitarimą. Pradinį impulsą sąjungai davė Prancūzijos užsienio reikalų ministro Théophile'io Delcassé iniciatyva, kai jis instruktavo ambasadorių Londone Paul Cambon šiuo klausimu pradėti diskusijas su nauju britų užsienio reikalų ministru lordu Landsdowne'u.⁹⁷ Didelis žingsnis į priekį *Entente Cordiale* gimime buvo karaliaus Edvardo VII vizitas į Paryžių 1903 m. kovą, paruošęs dirvą Prancūzijos viešosios nuomonės pritarimui. *Entente Cordiale* buvo pasirašytas 1904 m. balandį – abi šalys karine parama niekaip neįsipareigojo viena kitai, tačiau susitarimas turėjo reikšmingą įtaką galios balansui Europoje. Prancūzija, turėdama susitarimus su Rusija bei Britanija buvo santykinai geresnėje padėtyje nei

---

⁹⁵ Clark, *The Sleepwalkers*, 147.

⁹⁶ MacMillan, 114.

⁹⁷ MacMillan, 163.

Vokietija.⁹⁸ Susitarimas, be kita ko, neutralizavo antibritiškas nuotakas Paryžiaus sprendimų priėmėjų tarpe, kurios buvo labai gyvas nuo neseno abiejų šalių susidūrimų Egipte ir Fašodos incidento.⁹⁹

Britanija susitarimo su Prancūzija nesuvokė kaip prieš Vokietiją nukreipto instrumento – Londonui susitarimas pirmiausia leido mažiau dėmesio ir resursų skirti savo imperijos teritorijų išlaikymui Egipte ir platesnėje Šiaurės rytų Afrikoje, kur visuomet egzistavo konflikto su Prancūzija grėsmė.¹⁰⁰ Tačiau nuo *Entente Cordiale* pasirašymo Londonui teko rinktis, ar krizinėse situacijose palaikyti Paryžių, ar rizikuoti sąjungos ateitimi.¹⁰¹ Iki 1904 m. Britanija buvo vienintelė Europos galia niekaip neįsipareigojusi kitai valstybei sąjungos ar susitarimo principu.¹⁰² 1904 m. perkirto šią giją. Nors Britanijos požiūriu *Entente Cordiale* buvo nukreiptas į palankesnę globalią imperijos padėtį, tačiau sykiu susitarimas siaurino galimus Britanijos politinius manevrus Europos koncerte, taigi Europos sistemą padarė labiau suvaržytą, nei iki tol.

Vokietija buvo priversta žūtbūt išlaikyti vienintelę tikrą savo sąjungininę – Austrijos-Vengrijos imperiją. Kita vertus, Berlynas nuo *Entente Cordiale* bandė rasti susitarimą su Rusija – savo naudai išnaudoti keblią situaciją, kai Prancūzija tuo pačiu metu yra sąjungoje su Rusija (dar nuo 1894 m.) bei naujoje sąjungoje su Britanija, o tarp pastarųjų valstybių tebegzistavo rimti nesutarimai dėl Tolimųjų rytų, Centrinės Azijos bei tuometinės Persijos teritorijų.

Priedo Nr. 1 lentelėje aptariamai esminiai 1905-1914 m. Europos sistemos įvykiai, krizinės situacijos, tarpvalstybiniai susitarimai.

Europos politikos būklę 1914 m. vasaros išvakarėse galima būtų vadinti ambivalentiška. Viena vertus, kaip teigiama šioje darbo dalyje, egzistavo įvairios įtampos tarp skirtingų Europos sostinių, konkrečiuose regionuose etniniai ar politiniai nesutarimai grėsė išvirsti į rimtesnį konfliktą, Europos valstybės vykdė plačias ginklavimosi politikas, didžiųjų imperijų vykdytas kolonializmas grėsė susidūrimu tam tikruose nuo Europos nutolusiuose taškuose. Egzistavo du sąjunginiai blokai, kurių pagrindu tapo įmanoma įsivaizduoti ateinantį karą. Kultūrinė-intelektualinė aplinka, su socialinio darvinizmo idėjomis ir Nietzsches pranašystėmis, karą Europoje matė kaip artimos ateities neišvengiamybę. Kiekvienoje sostinėje buvo galima rasti įtakingų sprendimų priėmėjų, kurie į karą žiūrėjo, kaip į galimybę išspręsti jų šalių geostrategines ar vidaus politikos dilemas.

---

⁹⁸ *Ibid.*, 170.

⁹⁹ Clark, *The Sleepwalkers*, 159.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 123.

¹⁰¹ MacMillan, 170.

¹⁰² Steiner, 29-30. Tiesa, iš dalies 1902 m. pasirašytą Britanijos-Japonijos susitarimą galima vadinti tokiu įsipareigojimu.

Nors šioje dalyje aptariama eilė krizių ir prie karo artėjimo prisidėjusių incidentų, tačiau tai toli gražu nereiškia, kad nebuvo priešingų fenomenų. Europos monarchai prieš 1914 m. vasarą toliau dalyvavo bendrose ceremonijose (vestuvėse, laidotuvėse), iki pat karo pradžios ir formaliu, ir neformaliu pagrindu tarp Europos monarchų (ir plačiųjų politinių elitų) vyko diskusijos dėl taikos kontinente išlaikymo. Faktas, kad visos iki tol sekusios krizės buvo išspręstos leido tikėtis, kad ir būsimose krizėse diplomatinis sprendimas bus rastas. Nuo 1912 m. tarp Vokietijos, didžiausios kontinentinės galios, ir Britanijos, didžiausios jūrinės galios, įsivyravo sutarimas, Balkanų karų metu abi šalys pademonstravo gebėjimą moderuoti paastrėjimus šiame regione. 1914 m. pradžioje naujai paskirtas Vokietijos valstybės sekretorius Gottliebas von Jagow kalba apie Britanijos ir Vokietijos *detente'ą*. Jo teigimu, paskutinės įtampos kilo dėl Berlyno kaltės, o Londonui ir Berlynui reikia eiti susitaikymo keliu. Lygiagrečiai Londone apie 1914 m. vyksta nemažai pokyčių britų diplomatų skyrime į įvairias Europos ambasadas. Matyti, jog buvo mąstoma kelių metų periode keisti Britanijos užsienio politikos kursą, potencialiai nusisukti nuo Rusijos, siekti rasti kompromisą su Vokietija, galbūt netgi kiek atsainiau žvelgti į sąjungą su Prancūzija.¹⁰³ Galima plačiai kalbėti apie rimtas taikos iniciatyvas: Carnegie tarptautinės taikos fondo veiklą, Rotchildų siekius išvengti karo ar nuolatinis Vatikano taikos raginimus. Europos finansų rinkos iki pat 1914 m. liepos 27 d. (jau praėjus 4 dienom po Austrijos ultimatumo Serbijai) fiksavo ramybę, neprognozavo ir nesitikėjo karo.¹⁰⁴

Galiausiai, struktūrinio kintamojo aptarimą reikia pabaigti neoklasikinio realizmo pagrindu analizuojant, ar Europos sistema prieš karą buvo varžanti ar leidžianti bei kokios buvo sisteminės aplinkos charakteristikos – aiškių signalų, ar sunkiai suprantamų.

Neoklasikinis realizmas sako, kad valstybės strateginės aplinkos būklė gali būti varžanti (*restrictive*) bei leidžianti (*permissive*). Kuo labiau tikėtina grėsmė valstybei ir kuo ji didesnė, tuo labiau varžanti yra strateginė aplinka. Atvirkščiai – kuo toliau yra pavojus ir kuo mažiau jis intensyvus, tuo labiau leidžianti bus valstybės strateginė aplinka. Nuo pat Vokietijos suvienijimo 1871 m. Europos sistemą galime vadinti varžančia. Vokietija tapo stipriausia galia kontinente, o tai kėlė dilemas Prancūzijai ir Rusijai. Šios šalys 1894 m. susitarė dėl sąjungos, o nuo šio aljanso susikūrimo Vokietija pradėjo baimintis karo dviem frontais. Po Vokietijos *Weltpolitik* programos pradžios paskutiniame XIX a. dešimtmetyje iškilo grėsmė Britanijos dominavimui jūroje – iškilo klausimas, ar Vokietija iš tiesų konkrečiais veiksmais gali bandyti paneigti britų jūros galią.

---

¹⁰³ T. G. Otte, *The Foreign Office Mind: The Making of British Foreign Policy 1865-1914*, New York: Cambridge University Press, 2011, p. 382-388

¹⁰⁴ Niall Ferguson, *A Pity of War*, London: Allan Lane, 1999, 192.

Teorija sako, kad pokyčiai tarptautinėje sistemoje valstybėms siunčia signalus, kuriuos valstybė turi suvokti ir apdoroti. Aiškumo lygis „matuojamas“ pagal tai, kiek sistemoje yra atpažįstamos grėsmės ir galimybės, ar sisteminiai pokyčiai numato, kokios yra priešininko galimybės ir intencijos laiko horizonte bei, ar egzistuoja optimalūs sprendimai reaguojant į sistemines permainas. Vienaip galima būtų teigti, kad grėsmės 1914 m. Europoje buvo aiškios – egzistuoja du vienas prieš kitą nukreipti aljansai, kurie varžosi dėl dominavimo Europoje. Tačiau pastarojoje darbo dalyje aptarta istorinė tikrovė iliustruoja, kad valstybės neretai veikdavo kitaip nei suponuodavo sąjungų susitarimai, taigi vyravo sąjungas peržengianti dinamika. Sisteminių neaiškumą pagilino prieš 1914 m. sekusių krizių ir incidentų mišrūs signalai: vienais atvejais šalys laikėsi agresyvesnės politikos, kitais – atvirkščiai, vienais atvejais valstybės buvo linkusios palaikyti savo sąjungininkus, kitais – ne. Kartu epocha iki 1914 m. leidžia mums iškelti sąrašą klausimų, į kuriuos aiškiaus atsakymo nebuvo, tačiau kurie neabejotinai buvo svarstomi Europos sostinėse: ar Vokietija siekia hegemonijos Europoje?; ar Vokietija gali rizikuoti karu, kol jos strateginė būklė dar nepablogėjo?; kiek Vokietija gali būti linkusi rizikuoti, siekdama išsaugoti vienintelę tikrą savo sąjungininkę Austriją?; ar Didžioji Britanija palaikys Rusiją ir Prancūziją karo atveju?; kiek Rusija yra linkusi rizikuoti, siekdama sau palankaus sąsiaurių statuso?; kaip užsienio politiką gali lemti vidaus režimo nestabilumas Rusijoje ir Austrijoje?; kiek iš esmės vertingi yra aljansai?

Periodas iki 1914 m. buvo permainingas, turėjęs ir į karą, ir į taiką linkusių ženklų, nepaisant aljansų egzistavimo, sisteminiai pokyčiai valstybėms nenumatė aiškių galimybių, intencijų ar sprendimų. Taigi sisteminiai signalai buvo neaiškūs, todėl 1914 m. Europos sistemos būklę galime vadinti **varžančia neaiškių signalų sistema**. Neoklasikinis realizmas sako, kad neaiškių signalų tarptautinėje sistemoje išskyla daugiau šansų konkretiems lyderiams, partijoms ar grupėms siekti unikalių sprendimų, grįstų jų preferencijomis, interesais ar strategine kultūra.¹⁰⁵ Kitaip tariant, struktūrinis kintamasis varžo valstybių potencialių manevrų skaičių ir siunčia neaiškius signalus, todėl tuo daugiau įtakos turi įsiterpiantis kintamasis – šio darbo kontekste – sprendimų priėmėjas.

6. 1914 m. Liepos krizė: sprendimų priėmėjai

6.1. Nuo įvykių Sarajeve iki ultimatum

Pirminė reakcija į išpuolį Sarajeve Europos sostinėse buvo taiki ir gedulinga. Europos sostinės į Vieną siuntė užuojautos žinutes, skelbė gedulus, vyriausybių nariai dalyvavo

---

¹⁰⁵ Ripsman, Lobell, Taliaferrio, 50.

oficialiose pamaldose, skirtose vėlionims. Austrijos sprendimų priėmėjų tarpe kelios dienos po įvykio jau vyravo pozicija imtis veiksmų prieš Serbiją. Jos priešakyje atsidūrė užsienio reikalų ministras L. Berchtoldas. Dvi dienos po įvykių Sarajeve Berchtoldas įtikino gedintą habsburgų imperatorių, kad monarchijos „kantrybės politika“ išsisėmė.¹⁰⁶ Tačiau prieš imantis bet kokių griežtesnių deklaracijų Vienoje pabrėžiamos dvi būtinybės – įtikinti Vengrijos premjerą I. Tiszą remti veiksmus prieš Serbiją¹⁰⁷ bei išsiaiškinti, ar Vokietija palaikys agresyvią Austrijos laikyseną. Žymus paradoksas, kad Sarajeve žuvus Pranciškui Ferdinandui, be kita ko, iš Vienos sprendimų priėmėjų rato buvo pašalinta viena pagrindinių taikos linijų gynusių figūrų. Krizės eigoje tai pirmoji iliustracija, kiek svarbūs sprendimų priėmimo buvo konkretūs lyderiai.

Kadangi dėl galimų išpuolių pavojaus Vokietijos kaizeris (kaip ir kiti Europos monarchai ir aukščiausi pareigūnai) nevyko į laidotuves Vienoje, Berchtoldas ruošė diplomatinę misiją į Berlyną. Liepos 5-6 d. į Berlyną išsiunčiamas Berchtoldo *chef de cabinet* A. Hoyos. Į Berlyną jis siunčiamas kaizeriui ir kancleriui perduoti asmeninį imperatoriaus laišką bei Austrijos memorandumą Serbijos klausimu. Berlyne A. Hoyos veiks kartu su Austrijos ambasadoriumi Vokietijoje L. Szögyény. Jau šiame etape išryškėja bizantiška Berlyno sprendimų priėmimo specifika.¹⁰⁸ Susitikimas vyksta tryse: kaizeris Vilhelmas, A. Hoyos ir L. Szögyény (kancleris Hollwegas dar nebuvo grįžęs į Berlyną). Kaizeris susitikimo metu fragmentuotai išstudijuoja pateiktą memorandumą ir teigia, kad Vienos veiksmai nusimato ryžtingi, tačiau jis kartu baiminasi europinio konflikto galimybės. Kaizerio tonas nuosaikus, neskatinantis Vienos išsyk imtis agresyvių veiksmų. Jis sako, kad prieš duodamas bet kokį atsakymą jis turi tartis su kancleriu. Kartu kaizeris pamini, kad Rusija dar tikrai nėra pasiruošusi karui. Ambasadorius Szögyény kaizeriui sudaro įspūdį, kad Viena jau (!) yra priėmusi sprendimą imtis karinių veiksmų, tačiau iš tiesų Vienoje joks sprendimas dar nebuvo priimtas, polemika tebevyko.¹⁰⁹

Tos pačios dienos vakarą Hoyos ir Szögyény susitinka su kancleriu Hollwegu, pastarasis *ratifikuoja* Vokietijos paramą Austrijai. Hollwegas teigia, kad habsburgų imperatorius gali kliautis kaizerio žodžiu, Vokietija bus lojali Austrijos sąjungininkė ir išpildys

---

¹⁰⁶ Clark, *The Sleepwalkers*, 397.

¹⁰⁷ Dėl Austrijos-Vengrijos imperijos dualistinės konstitucinės sąrangos, kurioje užsienio politika yra bendra, nebūtų galima skelbti karo, jeigu Vengrijos parlamentas tam nepritaria.

¹⁰⁸ Esminiai sprendimų priėmėjai tomis dienomis buvo išvykę iš Berlyno: Jagow buvo medaus mėnesyje, Stummas, politikos departamento vadovas Wilhelmstrasse, atostogavo, Moltke gydėsi plaučių ligą Bohemijos spa. Iš įtakingiausių Berlyne buvo Hollwegas, o kaizeris Vilhelmas nebuvo susipažinęs su situacija ir susitikime dalyavo be patarėjų.

¹⁰⁹ T.G. Otte, *July Crisis: The World's Descent into the War, Summer 1914*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, E-book, 230-234.

savo pareigas.¹¹⁰ Taigi Viena, Vokietijai neišdėstydamą jokių konkrečių būsimų politinių ar karinių žingsnių, neprašydama jokios konkrečios karinės Vokietijos paramos, gauna Berlyno *blank cheque*.

Vėlesniame pasitarime Vokietijos Generalinio štabo vadovas Falkenhaynas klausė kaizerio, ar jis norėtų, kad būtų pradėti kariniai pasiruošimai, tačiau Kaizeris atsakė neigiamai. Wilhelmas taip pat patvirtina savo įsitikinimą, kad kol kas Rusija yra nepasiruošusi karui. Ši keletą sykių fiksuota vokiečių lyderių prielaida leidžia numanyti, kad vokiečiai suteikdami *blank cheque* tikėjosi lokalaus Austrijos-Serbijos konflikto.¹¹¹

Svarbu akcentuoti, kad paramą Austrijai du svarbiausi Vokietijos lyderiai – Wilhelmas ir Hollwegas – patvirtina nesant jokiems giluminiam svarstymams dėl būsimų Austrijos veiksmų, nebuvo aptarinėjami jokie galimi situacijos vystymosi scenarijai.

Vienoje toliau vyravo nesutarimas dėl veiksmų Serbijos atžvilgiu. Su Berchtoldo griežta pozicija nesutinka Tisza. Jis siūlo Belgradui pateikti griežtą, bet ne neįvykdomą ultimatumą. Agresyvioji frakcija Vienoje – Berchtoldas ir Hötzendorfas – sako, kad tik diplomatinė pergalė tokioje situacijoje būtų bevaisė, Austrija pasirodytų silpna, tad ultimatumas Serbijai turi būti toks, kuris sąlygotų „radikalų sprendimą karinės intervencijos priemonėmis“. ¹¹² Savaitės bėgyje (liepos 14 d.) Tisza yra įtikinamas prisijungti prie daugumos nuomonės Vienoje – Tizos poziciją pakeičia prielaida, kad nesugebėjimas susitvarkyti su Serbijos įtaka Bosnijos provincijoje lems tolimesnį nestabilumą Transilvanijos provincijoje, priklausiusioje Vengrijos prerogatyvai.¹¹³

Tizos pozicijos virsmas buvo vienas esminių lūžių Vienoje. Tiszai lakantis nuosaikios pozicijos Serbijos atžvilgiu Vienoje būtų buvę gerokai kėbliau priimti sprendimus dėl ultimatumo ir karinių veiksmų, nes dėl dualistinės Austrijos-Vengrijos imperijos sąrangos be Budapešto vyriausybės pritarimo Viena nebūtų galėjusi skelbti karo Serbijai.

Vos Vienoje atsiradus kompromisui dėl veiksmų Serbijos atžvilgiu, Austrija svarstė teikti ultimatumą Serbijai – greita Vienos reakcija pagrįstų Austrijos retoriką, kad oficialus Belgradas tiesiogiai prisidėjo prie įvykių Sarajeve, o tai potencialiai sušvelnintų Europos reakciją. Tačiau tam sutrukdė Austrijos žemės ūkio politikos specifika: liepos mėnesį liūto dalis kariuomenės buvo išleidžiami namo padėti dirbti žemės ūkio darbus, tad į tarnybą kariai bus

---

¹¹⁰ *Ibid.*, 236-240.

¹¹¹ Mulligan, 213.

¹¹² Clark, *The Sleepwalkers*, 423-424.

¹¹³ Dualistinėje Austrijos-Vengrijos imperijoje rumuniška Transilvanija priklausė Vengrijos teritorijai. Rumunų nacionalizmas Transilvanijoje sąlygojo Vengrijos žemių nestabilumą, tad Tiszai, esant Vengrijos premjeru, tai buvo vienas svarbiausių klausimų.

grįžę tik liepos 25 d.¹¹⁴ Taigi liepos 14 d. Ministrų tarybos susitikime nutarta ultimatumą patvirtinti liepos 19 d., o įteikti jį Belgradui liepos 23 d. Be kita ko, liepos 23 d. pasirinkta ir dėl to, kad liepos 20-23 d. turėjo vykti valstybinis Prancūzijos prezidento R. Poincaré ir premjero R. Viviani vizitas į Rusiją (suplanuotas dar anksčiau ir nesusijęs su įvykiais Sarajeve). Viena siekė išvengti, kad susitikimo metu Rusijos ir Prancūzijos vadovai galėtų diskutuoti apie Austrijos ultimatumą Serbijai ir potencialiai tartis dėl bendrų veiksmų Austrijos atžvilgiu. Berchtoldo teigimu, negalima leisti, kad Rusijos caras ir Prancūzijos prezidentas apie ultimatumą sužinotų vienas kitam „prisiekinėjant brolyste šampano įtakoje“.¹¹⁵ Šiame ultimatumo planavimo ir formulavimo etape ypač ryškus Berchtoldo veiksmai ir ryžtas sudėlioti Austrijai patogaus karinio scenarijaus variantą.

Nuo šio momento, pradėjus ruošti ultimatumą Serbijai, Austrijos kuliarų slaptumas buvo būtina veiksmingo plano sąlyga. Vienos direktyva artimiausias savaites imperijos spaudai buvo uždrausta rašyti Sarajevo įvykių klausimu, o maskuodama tikruosius planus, Viena „atostogų išleido“ karo ministrą Krobotiną, o šią žinią Rusijos ambasadorius Vienoje perdavė Sankt Peterburgui be jokių įtarimų. Tačiau esminę klaidą padarė aukščiausios figūros Vienoje. Į vieną iš pasitarimų sostinėje Berchtoldas pasikvietė patyrusį habsburgų diplomata Lützow. Liepos 13 d. susitikime su Berchtoldu ir Vokietijos ambasadoriumi Lützow sužinojo visą informaciją apie ultimatumo Belgradui planus. Lützow, neišlaikęs konfidencialumo, šią informaciją perdavė savo artimam draugui Britanijos ambasadoriui Vienoje, o šis – Rusijos ambasadoriui Vienoje. Rusų ambasada Vienoje informaciją išsyk perdavė Sankt Peterburgui.¹¹⁶ Lützow epizode išryškėja, kokias dideles pasekmes gali turėti biurokratinio lygmens veikėjo klaida.

Liepos 18 d., likus dviem dienom iki Prancūzijos prezidento vizito į Rusiją, Sankt Peterburgas jau puikiai žino apie Austrijos planus Serbijos atžvilgiu. Iš atostogų grįžęs užsienio reikalų ministras Sazonovas britų ambasadoriui praneša, kad bet koks Austrijos ultimatumas Serbijai neleis Rusijai likti abejingai ir Rusijai gali tekti imtis įspėjamųjų (*precautionary*) karinių priemonių. Caras apie Austrijos planus kalba, kad valstybė neturėtų teikti jokių reikalavimų kitai šaliai, nebent ji nusiteikusi karui.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Clark, *The Sleepwalkers*, 425.

¹¹⁵ McMeekin, *July 1914*, 123.

¹¹⁶ *Ibid.*, 126-130. Be to, kaip teigiama, Viena siuntė telegramą ambasadai Sankt Peterburge, siekdama išsiaiškinti, kada tiksliai Prancūzijos prezidentas išvyks iš Rusijos, kelionei laivu atgal į Prancūziją. Rusų kriptografai perėmė šią keistą telegramą. Vėliau liepos 16-17 dienomis rusų kriptografai perėmė ir Austrijos atstovybės siunčiamą atsakymą Vienai.

¹¹⁷ *Ibid.*, 133-135.

Liepos 19 d. Austrija priėmė galutinį sprendimą dėl karinių žingsnių Serbijos atžvilgiu. Slaptame ministrų tarybos susitikime nutartas ultimatumo turinys, ultimatumo įteikimo laikas, 48 valandų atsakymo terminas, o didžiausią laiko dalį diskutuota dėl būtinų karinių pasirengimų ir pokarinio Serbijos statuso. Rusijos intervencijos galimybė ministrų tarybos susitikime nebuvo paliesta, taip pat kaip ir tarptautinės reakcijos dinamika po oficialios Austrijos ultimatumo Serbijai žinios. Habsburgų imperatorius Pranciškus Juozapas liepos 21 d. susitikime su Berchtoldu patvirtino savo palaikymą ultimatumui, pridurdamas, kad „Rusija turbūt negalės toleruoti šios žinios“.¹¹⁸ Berchtoldas, dienoraštyje teigė, kad imperatorius puikiai suprato gilų situacijos rimtumą bei istorinio momento tragizmą.¹¹⁹

Liepos 20 d. Prancūzijos prezidentas ir delegacija atvyko į Sankt Peterburgą. Informacija apie šį vizitą istoriografijoje yra labai ribota, sudėliota iš Prancūzijos prezidento dienoraščio bei skirtingų diplomatų atsiminimų.¹²⁰ Dar prieš oficialų darbinį posėdį su Rusijos caru ir ministrais Poincaré apie Austrijos ultimatumo planus sužinojo iš Britanijos ambasadoriaus Rusijoje George'o Buchanan.¹²¹ Poincaré, asmeniškai paklašęs austrų ambasadoriaus Rusijoje apie jo šalies planus Serbijos atžvilgiu, sulaukė tik abstrakčių frazių apie tebevykstantį nužudymo tyrimą. Poincaré, pasipiktinęs austrų *coup de théâtre*, teigia, kad Sazonovas turi laikytis tvirtai, o Paryžius turi jį palaikyti.¹²² Vėliau Poincaré šį habsburgų ambasadoriaus nenuoširdumą nupasakojo Sazonovui bei išreiškė jam paramą. Sazonovas nusprendė apeliuoti į Vokietijos ambasadorių Rusijoje F. Pourtalès. Pastarajam Sazonovas išdėstė eilę įspėjamųjų žinučių. Sazonovo teigimu, jeigu Austrija sulaužys taiką, visa Europa atsisuks prieš ją, Rusija neliks abejinga (arba neutralia). Siekdamas užsitikrinti, kad Viena ir Berlynas suprastų Rusijos grasinimo rimtumą, Sazonovas Pourtalès perdavė žinią: „kad ir kas atsitiktų, negali būti jokios kalbos apie ultimatumą.“¹²³ Rusijos ambasadoriui Vienoje buvo liepta austrų Vyriausybei „draugiška, bet energinga maniera“ pranešti, kad gresia pavojingi padariniai, jeigu austrų reikalavimai bus nesuderinami su Serbijos orumu.¹²⁴ Vizito pabaigoje išleistas komunikatas skelbė, kad Rusija ir Prancūzija turi visišką sutarimą dėl įvairių problemų, liečiančių Europos galios balansą, o ypač rytuose.¹²⁵

---

¹¹⁸ Otte, *July Crisis*, 534-541; 543.

¹¹⁹ *Ibid.*, 543.

¹²⁰ Taigi ir šios informacijos patikimumas yra ribotas – antai, nėra aišku, ką uždaruose darbinuose susitikimuose tarėsi abiejų šalių viršūnėms, kai tuo metu jos jau žinojo austrų ultimatumo Serbijai planus.

¹²¹ McMeekin, *July 1914*, 155. Įspūdinga, kad pats Buchanan nebuvo informuotas britų *Foreign Office*'o, o pats informaciją susirankiojo Sankt Peterburgo kuluaruose.

¹²² *Ibid.*, 156.

¹²³ *Ibid.*, 158.

¹²⁴ Otte, *July Crisis*, 575.

¹²⁵ McMeekin, *July 1914*, 166.

Susitikimas prisidėjo sutvirtinant Rusijos-Prancūzijos bendrą požiūrį į įsibėgėjančią krizę. Podraug, tai, kad nuo liepos 23 d. iki 29 d. du pagrindiniai Prancūzijos sprendimų priėmėjai buvo jūroje, kelionėje link Dunkirko, stipriai neigiamai paveikė koordinuotą sprendimų priėmimą Paryžiuje bei komunikaciją tarp Europos sostinių. Prancūzijos prezidentas ir premjeras kontaktą jūroje galėjo palaikyti tik nelaidiniu telegrafu, laikytu ypač nesaugiu ir retai naudojamu. Kartu tarp prezidento Poincaré ir premjero/užsienio reikalų ministro Viviani ryškėjo vis aiškesnė užsienio politikos linijos takoskyra – prezidentas buvo žymiai labiau linkęs laikytis tvirtesnės pozicijos, kai Viviani – atvirkščiai. Taigi ypač šiomis dienomis, Prancūzijos viršūnėms keliaujant namo, reikšmingą įtaką įgauna ambasadorius Rusijoje M. Paléologue.¹²⁶

6.2. Ultimatumas

Liepos 23 d., 18 val. Austrijos ambasadorius Belgrade premjerą Pašičių pavaduojančiam L. Paču perdavė ultimatumo tekstą. L. Paču išsyk iškvietė Rusijos ambasadorių, prašydamas Rusijos paramos. Sankt Peterburge Sazonovas kalba, kad karas yra neišvengiamas bei kaltina Berlyną dėl jo paramos Austrijos politikai. Liepos 24 d. Sazonovas susitinka su ambasadoriais – prancūzu Paléologue ir britu Buchanan. Paléologue pasako, kad Prancūzija išpildys savo kaip sąjungininkės pareigą Rusijai (suteikia *imprimatur*), o Buchanan neduoda jokių pažadų Rusijai.¹²⁷ Paléologue ir Buchanan – vieni svarbiausių Liepos krizės biurokratinio lygmens veikėjai. Paléologue dėl savo ryžtingų veiksmų (t.y., Prancūzijos paramos Rusijai patvirtinimo), pagal neoklasikinį realizmą, netgi galėtų būti vadinamas *riaumojančia pele*, t.y., dėka esamų aplinkybių ir šiais sprendimais jis suvaidino gerokai svarbesnį nei galima būtų tikėtis pagal jo rangą. Buchanan atliko (kaip vėliau matysime, netobulai) ypatingai svarbaus komunikacinio tilto tarp Britanijos ir Rusijos vaidmenį.

Tą pačią dieną įvyksta Rusijos ministrų tarybos susitikimas, kurio metu bene vieningai nutariama pasiruošti kariniams veiksams – visiškai slapta inicijuojama dalinė mobilizacija. Nutariama mobilizuoti karines apygardas (Kazanės, Odesos ir Kijevo) karui prieš Austriją-Vengriją. Sazonovas sąmoningai atsisako Varšuvos ir Vilniaus karinių apygardų mobilizacijos, nenorėdamas provokuoti Vokietijos. Laukiama caro dalinės mobilizacijos ratifikavimo.

Iš karto po ministrų tarybos Sazonovas susitinka su Vokietijos ambasadoriumi Pourtalès. Sazonovas aiškiai pasako, kad karas negalės būti lokalizuotas tik tarp Austrijos ir Serbijos. Pourtalès, tuo tarpu, į Berlyną perduoda ne objektyvią informaciją. Berlynui Pourtalès

---

¹²⁶ Otte, *July Crisis*, 577-578.

¹²⁷ Gordon Martel, *The Month That Changed The World*, New York: Oxford University Press, 2014, 165; 170.

praneša, kad Sazonovas kalba apie tai, kad Rusija įsitrauks tik tuomet, jeigu Austrija sieks prisijungti Serbijos teritoriją, o taip pat Sazonovas, Pourtalès teigimu, kalbėjo apie siekį europeizuoti ginčą (*dispute*), o tai reiškia, kad Rusija nesiims veiksmų. Hollwegas Berlyne tiki Pourtalès raportu.¹²⁸ Pastarieji paviršutiniški Pourtalès raportai šiame etape Berlynui pridėjo daugiau nežinomybės ir netikrumo.

Tą pačią Liepos 24 d. Paryžius, kaip ir visos Europos sostinės, gauna oficialią ultimatumo kopiją. Prancūzijos viršūnėms esant jūroje, užsienio reikalų ministro faktines pareigas perima teisingumo ministras J.B. Bienvenu-Martin, neturintis jokios patirties užsienio politikoje. Martin sukviečia sostinėje reziduojančius Europos diplomatus. Vokietijos ambasadorius Schoenas deklaruoja, kad Berlynas palaiko Vienos reikalavimus Serbijai, o jeigu Serbija atsisakys bendradarbiauti – Vokietija palaiko ir karines priemones. Schoenas mini, kad svarbiausia, jog ginčas būtų išspręstas išskirtinai tarp Austrijos ir Serbijos. Martin, kitaip nei Sazonovas ir Paléologue Rusijoje, į vokiečių ambasadoriaus žodžius reaguoja deklaruodamas, kad Austrijos reikalavimai nuteisti visus, susijusius su Sarajevo įvykiais, yra teisėti. Martin nepateikia jokios aiškios Paryžiaus pozicijos, ką darytų Paryžius, Austrijai užpuolus Serbiją, o Rusijai nusprendus palaikyti Serbiją. Iš esmės Paryžiaus viršūnėms esant jūroje, jas pavaduojantis Martin nesuformuluoja aiškios Prancūzijos pozicijos Rusijos ir Vokietijos atžvilgiu.

Panašiai, kaip ir Pourtalès, Schoenas į Berlyną išsiunčia optimistinį raportą, kurio esmė – Martin „matomai palengvėjo“ išgirdus Vokietijos poziciją, kad ginčas tarp Austrijos ir Serbijos turi būti išspręstas lokaliai. Iš Schoeno ir Pourtalès raportų Berlynas galėjo susidaryti vaizdą, kad Prancūzija ir Rusija bendrai sutinka dėl konflikto lokalizacijos.¹²⁹ Šių raportų atvejai išryškina biurokratinio lygmens veikėjų esmingumą: tarp sostinių esant sunkioms komunikacinėms sąlygoms, šie veikėjai buvo svarbus komunikacinis kanalas; pagrindiniai lyderiai Berlyne dėl Schoeno ir Pourtalès raportų neturėjo pilnos ir pakankamos informacijos apie esamą padėtį.

6.3. Bandymai suvaldyti krizę

Liepos 24 d. britų kabinetas pirmą sykį diskutavo krizės klausimu. Priimtas vienintelis sprendimas – įsitraukti į krizę moderatoriaus pozicijoje, kreiptis į Berlyną, siekiant, kad Vokietija sulaikytų Austriją, bei į Prancūziją, kad ji sulaikytų Rusiją. Tą pačią dieną užsienio

---

¹²⁸ *Ibid.*, 174-175.

¹²⁹ *Ibid.*, 174-177.

reikalų ministras Grey susitiko su Prancūzijos ambasadoriumi Pauliu Cambonu. Grey siūlo tarpininkavimo idėją – Londonas apeliuoja į Berlyną, kad jis nuo veiksmų sulaikytų Austriją, o Paryžius kreipiasi į Sankt Peterburgą, kad Rusija sustabdytų karinį pasiruošimą. Cambonas nesutinka griežtai spausti Rusiją susilaikyti nuo veiksmų, jis mano, kad čia svarbiausias Berlyno faktorius, tad esminis turi būti Londono spaudimas Berlynui, kad jis sulaikytų Austriją. Iš esmės Cambonas atsisakė bet kokio spaudimo Rusijos atžvilgiu, taigi Grey ir Cambono nuomonės išsiskiria. Grey kartu susitikime kalba apie keturių, tiesiogiai į ginčą neįsivėlusių šalių (Britanijos, Vokietijos, Prancūzijos, Italijos) tarpininkavimą. Kadangi ultimatumo terminas turėjo baigtis kitą parą, Grey mini, kad keturių šalių tarpininkavimo idėja gali būti sėkminga netgi Austrijai įžengus į Serbiją, jeigu Berlynas privers Vieną sustoti, o Prancūzija įtikins Rusiją neįsitraukti.¹³⁰ Vėlgi, čia verta pabrėžti Grey nerūpestingumą: jis nuoširdžiai tiki, kad po Austrijos karinių veiksmų pradžios, situacija vis tiek galės būti suvaldyta.

Vėliau Grey susitikime su vokiečių ambasadoriumi Lichnowsky kalba, kad keturių šalių tarpininkavimui reikia laiko, tad būtina, kad Vokietija sulaikytų Austriją. Lichnowsky Grey pristatė Jagow ir Hollwego konflikto lokalizacijos pasiūlymą – t.y., kad nei viena kita valstybė nesikištų į būsimą karą tarp Austrijos ir Serbijos. Tačiau Grey, nors ir iš esmės pritardamas tokiam variantui, nesitikėjo jo galimybe būti įmanomu, žinant Austrijos ultimatumo griežtumą ir Rusijoje jau priimtą sprendimą įsitraukti.¹³¹ Taigi Grey įtikino Lichnowsky keturių galių moderavimo potencialu suvaldyti krizę. Benckendorffas, Rusijos ambasadorius Londone atmetė Grey siūlomą konferencijos idėją, teigdamas, kad tokios schemos pagrindu Vokietijai gali atrodyti, kad Britanija ir Prancūzija nepalaiko Rusijos.¹³² Prancūzų ambasadorius Cambonas net neinformavo Paryžiaus apie Grey (vis dar neoficialų) pasiūlymą. Tai yra keisti, su tiesioginėmis pareigomis prasilenkiantys biurokratinio lygmens (Benckendorffo ir Cambono) veikėjų sprendimai.

Šios tarpininkavimo schemas neįgalumas galiausiai paaiškėjo tos pačios dienos vakare, kai ambasadorius Rusijoje Buchanan į Londoną persiuntė telegramą, kurioje teigiama, kad Prancūzija išpildys Prancūzijos-Rusijos aljanso įsipareigojimus. Taigi Prancūzija *de facto* atsisakė tarpininkauti ir sulaikyti Rusiją nuo karinės reakcijos į Austrijos veiksmus prieš Serbiją. Būtent čia iškyla prancūzų ambasadoriaus Rusijoje Paléologue vaidmuo – Prancūzijos viršūnėms plaukiant link Prancūzijos, Paléologue *imprimatur* Sazonovas suteikė individualiai, pažeisdamas subordinacijos principus, negavęs palaiminimo iš Paryžiaus.¹³³ Tai yra svarbus

---

¹³⁰ Otte, *July Crisis*, 701-706.

¹³¹ McMeekin, *July Crisis 1914*, 205.

¹³² *Ibid.*

¹³³ Otte, *July Crisis*, 707-714.

lūžinis taškas Liepos krizėje, po kurio Rusija įsitikino, kad jai stojant Serbijos pusėje, pagrindinis sąjungininkas Vakaruose ją palaikys.

Prieš ultimatumo termino pabaigą Jagow ir Hollwegas perduoda prašymą Austrijai, kad vos pasibaigus ultimatumui Austrija turi iš karto pulti Serbiją, kad sumažintų greito Rusijos įsikišimo šansus ir taip būtų išvengta konflikto tapimu iš lokalaus į generalinį. Liepos 25 d., 18 val. baigėsi Austrijos ultimatumo Serbijai terminas. Penkios minutės iki termino pabaigos pats serbų premjeras Pašičius atsakymą į ultimatumą pristatė austrų ambasadoriui Giesl. Belgradas iš dalies sutiko bene su kiekvienu ultimatumo reikalavimu, išskyrus su dviem punktais, reikalaujančiais į Serbijos teritoriją įsileisti austrų pareigūnus dalyvauti tyrime ir pasikėsinimo bendrininkų teisme. Austrijai tai – *casus belli*.

Liepos 26 d. Sazonovas toliau spaudžia britų ambasadorių Buchanan, kad Britanija pareikštų paramą Rusijai ir Prancūzijai. Buchanan šiuo atveju objektyviai ištransliuoja nuotaikas Londone – griežtas Britanijos palaikymas Rusijai sumenkins Londono tarpininkavimo šansus, todėl Buchanan neišpildo Sazonovo prašymo.¹³⁴

Tos pačios dienos vakare Grey į Berlyną, Paryžių ir Romą išsiunčia oficialius siūlymus šioms sostinėms nurodyti savo ambasadoriams Londone dalyvauti bendroje konferencijoje krizei išspręsti.¹³⁵ Kaip minėta, Berlynas jau ragino Vieną kuo greičiau imtis karinių veiksmų, Vokietijos manymu, siekiant krizės lokalizavimo.¹³⁶ Vienoje tą pačią dieną priimamas sprendimas nukelti (!) karo veiksmus. Generalinio štabo vadovas Hötendorfas įtikina Berchtoldą, kad Austrija nėra pasiruošusi kariniams veiksmais, tad nutariama karo veiksmus pradėti rugpjūčio 12 d. Berlynas su nuostaba ir nepasitenkinimu reaguoja į Vienos sprendimą.

Esmine artimiausių dienų žinia Berlyne tampa Rusijos karo pasiruošimui faktas. Vokietijoje aiškėja, kad Rusijoje jau prasidėjęs pasiruošimas karui, dalinė mobilizacija jau įsibėgėjusi. Berlyno karinės strategijos atžvilgiu, kuri paremta greita mobilizacija ir kariniais veiksmais pradžioje prieš Prancūziją, o po to prieš Rusiją, ši žinia itin pavojinga. Rusijos karinio pasiruošimo žinia neišvengiamai paskatina Vokietiją imtis karinio pasiruošimo priemonių, kurių dar nebuvo imtasi, kol Berlynas tikėjosi lokalizuoto Austrijos-Serbijos konflikto.¹³⁷

---

¹³⁴ J.W. Young, *Ambassador George Buchanan and the July Crisis*, International History Review. 2017 p. 8.

¹³⁵ McMeekin, *July Crisis 1914*, 206. Grey mano, kad tol, kol Austrija ir Rusija nepaskelbusios mobilizacijų viena prieš kitą, tol konflikto galima išvengti. Šioje dvasioje Grey, ką tik išdėstęs ambasadoriams keturių galių tarpininkavimo pasiūlymą, išvyko ilsėtis į kaimavietę, Pirmasis admiraliteto lordas Churchillis – taip pat. Kol Grey buvo išvykęs, su Lichnowsky kalbėjo Nicolsonas – jis kalbėdamas su Lichnowsky atsisakė spausti Rusiją susilaikyti, nereagavo į indikacijas dėl rusų mobilizacijos, teigė, kad tik proaktyvūs kariniai veiksmai gali sąlygoti karą.

¹³⁶ Joll, 17.

¹³⁷ Clark, *The Sleepwalkers*, 480.

Šią dieną Sankt Peterburge situacija, regis, apsvirtė aukštyr kojomis. Sazonovas susitinka su habzburgų ambasadoriumi Szapáry. Šiame susitikime Szapáry patikina Sazonovą, kad Austrija neturi ketinimų užimti (*conquest*)¹³⁸ Serbijos teritorijos, o Sazonovas sako pritariantis didžiajai daliai Austrijos reikalavimų Serbijai ir pritaria derybų idėjai. Sazonovas sako, kad jeigu Austrija sušvelnina savo reikalavimus Serbijai, į ką Szapáry atsako, kad tai nėra neįmanoma, tuomet galimas tiesioginis Sankt Peterburgo-Vienos pokalbis. Išsyk po šio susitikimo Sazonovas matosi su vokiečių ambasadoriumi Pourtalès, kurį patikina, kad Rusijos kabinetas nusiteikęs išvengti konflikto su Austrija, kad Berlynui reikia nutildyti agresyvią spaudą, o Sazonovas Rusijoje sako darysias tą patį. Be kita ko, Sazonovas su Pourtalès tariasi kaip geriau judėti su krizės suvaldymu. Taip pat suorganizuojamas Rusijos karo ministro Sukhomlinovo ir vokiečių karo atašė Eggelingo susitikimas, kur Sukhomlinovas pastarajam pristato rusų karinio pasiruošimo padėtį, sakydamas, kad jokie pasirengiamieji kariniai veiksmai nėra pradėti. Sukhomlinovas Eggelingą įtikina, kad „nei vienas žirgas ir nei vienas rezervistas nebuvo iššauktas į tarnybą“¹³⁹. Tai, žinoma, buvo melas. Dar dieną prieš tai Paléologue, iš Varšuvos traukinių stoties kelionei į Paryžių išlydėdamas Rusijos ambasadorių Paryžiuje Izvolvskį, mini Varšuvoje¹⁴⁰ vykstantį karinį pasiruošimą.¹⁴¹

Taigi 24 valandos po Vienos ultimatumo Belgradui termino pabaigos karas ne tik neprasidėjo, o kaip tik iškilo erdvė diplomatijai.

6.4. Eskalacija

Liepos 27 d. kaizeris Vilhelmas grįžta į Berlyną. Pirmasis kaizerio klausimas kancleriui ir užsienio reikalų ministrui – „kaip visai tai nutiko?“¹⁴² Dienos metu vyksta aukščiausių Berlyno pareigūnų susitikimas, kuriame aptariami trys scenarijai – nerti į britų tarpininkavimo pasiūlymą, kaizeriui tiesiogiai kalbėtis su caru ar skelbti mobilizaciją. Susitikime nėra priimamas joks sprendimas, nutariama laukti kitų sostinių reakcijos. Susitikime Hollwegas kaizeriui ir kitiems pristato labai ribotą informaciją apie austrų ketinimus artimiausiomis dienomis skelbti karą bei dinamikas Sankt Peterburge. Tiesa, nėra iki galo aišku, ar Hollwegas pats disponavo nepakankama informacija, ar jam sąmoningai buvo pristatyta ribota informacija. Kaizeris taip pat lyg šiol nebuvo susipažinęs su serbų atsakymo į austrų ultimatumą turiniu,

---

¹³⁸ Nors neaišku, kokia tiksliai buvo Szapáry formuluotė: ar jis kalbėjo apie okupaciją, aneksiją, inkorporavimą.

¹³⁹ Martel, 222-226.

¹⁴⁰ Nors, kaip teigiama, Varšuvos karinė apygarda nebuvo net slapta mobilizuojama, stengiantis neprovokuoti vokiečių.

¹⁴¹ Clark, *The Sleepwalkers*, 480.

¹⁴² McMeekin, *July 1914*, 225.

Berlyne vadovaujamosi gandai, nors į Berlyną oficiali atsakymo kopija atvyko 26 d. vakare, o kaizeris šį atsakymą gavo tik 28 d.

Svarbiausia informacija Berlyną pasiekia 27 d. vakare: ambasadorius Vienoje perduoda žinią, kad Austrija jau ryt skelbs karą Serbijai; Berlyną pasiekia žvalgybinės žinios apie Rusijos karinius manevrus dabartinės Lenkijos teritorijoje, aplink Varšuvą ir Liubliną.¹⁴³ Berlyne galiausiai suvokiamas situacijos pavojus, kad Austrija rytoj skelbia karą Serbijai, o Rusijos mobilizacija jau išibėgėjusi, tad Rusija neabejotinai reaguos į veiksmus prieš Serbiją, nepaisant dar vakar girdėtų Sazonovo į taiką linkusių žinučių. Į Berlyną grįžęs generalinio štabo vadovas Moltke pradeda kištis į sprendimų priėmimą. Jis sako, kad konflikto schema yra neišvengiama: Austrija puola Serbiją, Rusija oficialiai mobilizuojasi, Vokietija turi atsakyti tuo pačiu, o tuomet įsijungia Rusijos-Prancūzijos aljansas, tad Paryžius skelbs karą Vokietijai. Šia prasme, Moltke sako, pagal Vokietijos karinį strateginį planavimą reikia kuo greičiau patiekti imtis mobilizacijos priemonių ir kuo greičiau ruošti pradžioje kariniams veiksmams prieš Prancūziją, o po jos sutriuškinimo – karui prieš Rusiją.¹⁴⁴

Berlynas nutaria atsisakyti britų prašymo sulaukyti Vieną nuo karinių veiksmų ir kartu rengti *à quatre* tarpininkavimo konferenciją. Tačiau Londonui Berlynas praneša, kad per vokiečių ambasadą Vienoje buvo išsiųstas oficialus prašymas Austriją susilaikyti. Tuo tarpu privačioje komunikacijoje Jagow, veikdamas vienašališkai, ragina Vieną kuo greičiau imtis karinių veiksmų, vis dar tikintis konflikto lokalizacijos, kad britai sulaukys Rusiją nuo įsikišimo į Austrijos-Serbijos konfliktą.¹⁴⁵

Liepos 28 d. kaizeris Vilhelmas perskaito Serbijos atsakymo į Austrijos ultimatumą kopiją, kuriame Belgradas nesutinka tik su dvejais austrų reikalavimų punktais. Kaizeris teigia, kad visos priežastys karui pradingo bei kartu siūlo keistą idėją – Austrijai laikinai okupuoja Belgradą ir aplink esančią smulkiają Serbijos teritorijos dalį, kol serbai laikysis savo žodžio ir išpildys ultimatumo reikalavimus. Vilhelmas nurodo Jagow ir Hollwegui, kad šie praneštų Vienai, jog visos priežastys karui dingo ir kad kaizeris siūlo savo tarpininkavimą. Kaizeris generolui Moltkei, kuris jau ne sykį advokatoavo už išankstinio (*preventive*) karo pradžią, taip pat praneša, kad nebėra reikalo karo veiksmams. Dalį kaizerio žinios Jagow ir Hollwegas ištransliuoja Vienai, tačiau esminė tezė – Austrija turi susilaikyti nuo karinių veiksmų – Vienos nepasiekia; kitaip sakant, Hollwegas ir Jagow neįvykdo kaizerio direktyvos.¹⁴⁶ Tai ypač

---

¹⁴³ Martel, 228-229.

¹⁴⁴ MacMillan, 597.

¹⁴⁵ Annika Mombauer, *The Origins of The First World War: Controversies and Consensus*, London: Taylor & Francis, 2002, 20. Hollwegas sako, kad nors ir atsisakome Grey konferencijos ir tarpininkavimo, tačiau negalime griežtai to atmesti, nes atrodysim kaip agresoriai, o tai gali paskatinti britus stoti Rusijos pusėje.

¹⁴⁶ Fromkin, 218-219.

svarbus epizodas krizės dinamikoje: kaizerio kreipimasis į Vieną turėjo tapti rimtu Berlyno prašymu Vienai susilaikyti, tačiau dėka individualių Hollwego ir Jagow intencijų toks prašymas Vieną pasiekė tik kitą dieną, įtampai dar labiau paastrėjus.

Tuo pačiu metu Vienoje imperatorius Pranciškus Juozapas nėra tikras dėl karinių veiksmų paskelbimo. Pirmiausia, užsienio reikalų ministras Berchtoldas prispaudžia generalinio štabo vadovą Hötendorfą, tvirtinusį Austrijos kariuomenei būsiančiai pasiruošus tik rugpjūčio 12 d., jau dabar pradėti karo veiksmus. Vėliau Pranciškaus Juozapo palaiminą pradėti karo veiksmus Berchtoldas išgauna suteikęs klaidingą informaciją imperatoriui. Berchtoldas imperatoriui pranešė, kad neva serbų kariai pasienyje su Austrija atidengė ugnį prieš austrų karius, nors nieko panašaus nebuvo (Berchtoldas dar kartą parodo savo pasiryžimą karui).¹⁴⁷ Liepos 28 d. vieną valandą prieš vidurdienį Austrija paskelbė karą Serbijai; pirmą kartą istorijoje karas buvo paskelbtas telegrama.

Į Berlyną iš Londono tą pačią dieną grįžta kaizerio Wilhelmas brolis, Prūsijos princas Heinrichas. Londone Heinrichas dalyvavo audiencijoje pas karalių Jurgį V, kurioje, Heinricho tvirtinimu, karalius jam patikino, kad Britanija liks neutrali. Vokiečių admiralas Tirpitzas, gavęs žvalgybinę informaciją apie britų flotilės karinę parengtį, su tuo nesutinka, tačiau Wilhelmas atsako – „aš turiu karaliaus žodį ir to man pakanka“.¹⁴⁸

Į Paryžių liepos 28 d. grįžta prezidentas Poincaré, vos išsilaipinęs Dunkirke gauna pilną informaciją apie įvykių dinamiką ir įsitikina, kad europinis karas jau yra neišvengiamas bei džiaugiasi entuziastinga prancūzų nuotaika ir vienybe, miniai žmonių jį pasitikus grįžtantį į Paryžių.¹⁴⁹ Prancūzų ambasadorius Rusijoje Paléologue susitikime su Sazonovu dar sykį šiam patvirtina Prancūzijos paramą.¹⁵⁰ Biurokratinis lygmuo (Paléologue) šiuo atveju veikė visiškai atsietai nuo politinio lygmens, t.y., negavęs nurodymų iš Paryžiaus.

Londonas vis dar migloje dėl Rusijos mobilizacijos. Kelias dienas anksčiau Londonas buvo gavęs ambasadoriaus Rusijoje Buchanan indikacijas, kad vyksta kažkokie kariniai pasiruošimai, tačiau aiškaus patvirtinimo nėra. *Whitehallas* neturi informacijos, kad *de facto* Rusijoje jau išibėgėjusi mobilizacija prieš Austriją ir Vokietiją. Britų ambasadorius Buchanan Sankt Peterburge per visą šį laiką negauna Sazonovo patikinimo dėl karinės parengties lygio – nuo Buchanan Sankt Peterburge yra sistemingai slepiama informacija.¹⁵¹ Taigi Buchanan iki

---

¹⁴⁷ McMeekin, *July 1914*, 244-45 .

¹⁴⁸ Clark, *The Sleepwalkers*, 528-529.

¹⁴⁹ Clark, *The Sleepwalkers*, 502-503.

¹⁵⁰ *Ibid.*, 511.

¹⁵¹ Christopher Clark, *Sir Edward Grey and the July Crisis*, *International History Review*, 2016, 332. Liepos 26 d. fiksuojama, kad Buchanan paklašius, kokie kariniai manevrai vyksta Sankt Peterburge, Sazonovas atsakė, kad tai atsargumo priemonės ruošiantis darbininkų streikams.

tol pats neturėdamas pilno žinojimo apie esamą padėtį Rusijoje Londonui pateikinėjo tik fragmentuotą informaciją. Tą pačią liepos 28 d. Buchanan visgi sužino apie nors ir neoficialią, tačiau pilną Rusijos mobilizaciją, bet šios žinios neskuba pranešti Londonui. Tai yra keistas su Buchanan vaidmeniu susijęs epizodas – nuo liepos 28 d. iki karo pradžios Buchanan vangiai transliavo informaciją Londonui, teigiama, kad Buchanan *peržengė Rubikoną*, įtikėjo, kad ateinančiam kare Britanija privalo palaikyti Rusiją, todėl Buchanan į Londoną vengė transliuoti Rusijai nepalankią informaciją.¹⁵² Vėlgi – biurokratinis veikėjas (galimai) gerokai apsunkino politinio lygmens (Londono) galimybę siekti krizės suvaldymo.

Britų vyriausybė tą dieną užsiėmusi neramumais Dubline, o Grey per savo ambasadorių Berlyne Goscheną inicijuoja „tiesiogines kalbas tarp Austrijos ir Rusijos“, vis dar nesuprasdamas, kad Austrija ir Serbija jau oficialiai kariauja, o Rusija jau trečią dieną slapta mobilizuoja prieš Austriją ir Vokietiją.¹⁵³

Kaizeris Vilhelmas, austrams paskelbus karą Serbijai bei gavęs informaciją apie rusų mobilizacijos dinamiką, tiesiogiai kreipiasi į carą Nikolajų II. Vilhelmas apeliuoja į monarchinį solidarumą – šalis (Serbija), kuri kėsina į monarchus, sako Vilhelmas, turi būti nubausta, tačiau kartu kaizeris sako suprantąs panslavistines vidaus nuotaikas Rusijoje. Caras atsako džiaugdamašis, kad Vilhelmas į jį kreipėsi ir prašo pagalbos išvengti artimiausios katastrofos, nes spaudimas jam imtis karinių veiksmų itin didelis. Caras prašo „mūsų senos draugystės vardu“ daryti viską, siekiant sustabdyti sąjungininkus.¹⁵⁴

Liepos 29 d. ryte Potsdame vyksta Vokietijos aukščiausių pareigūnų pasitarimas. Kaizeris kaltina kanclerį Hollwegą dėl jo nekompetencijos, dėl šios krizės ir gresiančio pavojaus. Kaizeris nusprendžia laukti austrų atsakymo į Berlyno siūlymą nežengti toliau Belgrado, nors kaizeris nežinojo, kad Viena negavo pilnų jo nurodymų – kaip jau buvo minėta, Jagow ir Hollwegas austrams neperdavė pilnos žinios. Po šio audringo posėdžio Hollwegas visgi kreipiasi į Vieną, šįkart pilnai išdėstydamas visą Berlyno siūlymą susilaikyti nuo plataus masto karinių veiksmų. Savo ruožtu Moltke tiesiogiai kreipiasi į austrų generalinio štabo vadovą Hötendorfą, jį ragindamas kuo greičiau pradėti pilną mobilizaciją, taigi ruošti kariniams veiksmai ir prieš Rusiją. Austrų užsienio reikalų ministras Berchtoldas į šias skirtingas žinias atsako klausimu – „kas valdo Berlyne? Moltke ar Hollwegas?“. Tačiau Moltkes telegrama Vieną pasiekia pirmoji, taigi Austrija jau buvo paskelbusi pilną mobilizaciją, kai Vieną pasiekė Berlyno siūlymas susilaikyti.¹⁵⁵ Tokie kategoriškai priešingi

---

¹⁵² Young, 16.

¹⁵³ McMeekin, *July 1914*, 250-51.

¹⁵⁴ Fromkin, 221.

¹⁵⁵ Fromkin, 225-226.

signalai iliustruoja sostinėse vyravusią fragmentaciją tarp skirtingų lyderių, sprendimų priėmimo nenuoseklumą.

Londonė Grey susitikime su vokiečių ambasadoriumi Lichnowsky jam perduoda Britanijos grasinimą. Grey perspėja Lichnowsky, kad kol kas buvęs draugiškas britų tonas nereiškia, kad britai būtinai liks nuošalyje. Austrams jau apšaudant Belgradą, Grey taip pat siūlo tarpininkavimą su austrų susilaikymo ties Belgradu sąlyga. Lichnowsky tai perduoda kaizeriui, o kaizeris atsako, kad Berlynas tai bando padaryti jau antrą parą. Wilhelmas vis dar nežino, kad Hollwegas su Jagow nepakluso jo nurodymams ir kad pilnas prašymas Vienai buvo nusiųstas tą pačią dieną (liepos 29 d.). Lichnowsky perduoda kaizeriui Londono žinią – jeigu austrai nesileis į diskusijas dėl Serbijos, pasaulinis karas yra neišvengiamas.¹⁵⁶

Sankt Peterburge, austrams jau apšaudant Belgradą, Sazonovas įtikina carą, kad kuo skubiau būtų pradėta pilnos apimties oficiali mobilizacija. Caras liepos 29 d. vakare pasirašo generalinės mobilizacijos įsakymą, tačiau po dvidešimt minučių, dar nespėjus pavišinti mobilizacijos fakto, caras gauna kaizerio telegramą. Joje Wilhelmas teigia vis dar tikintis galimybe užmegzti tiesioginį kontaktą tarp Vienos ir Sankt Peterburgo bei sako, kad Rusijos karinės priemonės, kurios keltų pavojų Austrijai, gali nuvesti į katastrofą, kurios mes siekiame išvengti bei keltų pavojų Berlyno bandymams tarpininkauti. Caras, sulaukęs šios telegramos, ištaria garsius žodžius – „aš nebūsiu atsakingas už siaubingas skerdynes“ bei atšaukia pirminį įsakymą ir paskelbia tik dalinę mobilizaciją prieš Austriją.¹⁵⁷ Tai bene ryškiausia iliustracija, kokioje įtampoje veikė lyderiai ir kokie neužtikrinti dėl savo veiksmų buvo sprendimų priėmėjai.

Tos pačios dienos vėlų vakarą kancleris Hollwegas imasi itin rizikingos individualios iniciatyvos. Hollwegas išsikviečia britų ambasadorių Goscheną ir šiam pateikia siūlymą – jeigu Britanija liks neutrali, Vokietija kare išlaikys Nyderlandų nepriklausomybę ir nesieks prisijungti Prancūzijos teritorijų. Strategiškai tai buvo tragiškas žingsnis. Viena ranka Berlynas siekė suvaldyti Vieną, o kita, kaip leidžia suprasti Hollwego siūlymas, siekia išsiderėti sau palankų karinį scenarijų. Be kita ko, Hollwego pasiūlymas suponavo, kad Belgijos neutralumas Vokietijos puolimo prieš Prancūziją atveju būtų pažeistas, o Belgijos neutralumas Londonui buvo svarbus tiek dėl teisinių, tiek dėl strateginių motyvų.¹⁵⁸ Hollwego asmeninis iniciatyvumas šioje situacijoje dar labiau pablogino Vokietijos strateginę padėtį.

Kitos dienos (liepos 30 d.) rytą Grey perskaito siūlymą ir iš karto išsiunčia griežtai neigiamą atsakymą. Grey taip pat atsako, kad Vokietija atrodo jau nusprendusi eiti į karą.

---

¹⁵⁶ McMeekin, 279-80.

¹⁵⁷ Clark, *The Sleepwalkers*, 511-512.

¹⁵⁸ MacMillan, 607. Dėl Belgijos neutralumo susitarimo bei britams strategiškai svarbaus Antverpeno uosto.

Tą patį rytą kaizeris perskaito caro telegramą, kurioje caras pranešė, kad Rusija paskelbė dalinę mobilizaciją prieš Austriją, o sykiu caras pamini, kad „dėl karinių priemonių, kurių dabar yra imtasi, buvo nuspręsta prieš penkias dienas“. Kaizeris šią žinią interpretuoja taip, jog Rusija jau (*sic!*) mobilizuojasi penktą dieną, taigi karinis pasirengimas Rusijoje yra visiškai išibėgęs. Kaizeris sako: „caras mobilizavosi už mano nugaros <...> aš taip pat turiu mobilizuotis“.¹⁵⁹ Visgi mobilizacija Vokietijoje dar vis neskelbiama, o kaizeris išsiunčia carui gana išlaikytą atsakymą – jis sako, kad austrų mobilizacija buvo nukreipta tik prieš Serbiją, o Rusijos mobilizacija grasina sugriauti visas tarpininkavimo galimybes, taigi sprendimas dėl taikos ir karo, kaip sako kaizeris, priklauso tik nuo Rusijos.¹⁶⁰

Sazonovas Sankt Peterburge įsitikinęs, kad karas neišvengiamas ir kad reikia įtikinti carą kuo greičiau skelbti pilną oficialią mobilizaciją. Pas Sazonovą liepos 30 d. rytą atvykęs vokiečių ambasadorius Pourtalès kreipiasi klausimu, kokį pasiūlymą jis galėtų perduoti Berlynui, siekiant suvaldyti krizę. Austrija, Sazonovo siūlymu, turi eliminuoti tuos ultimatumo punktus, kurie kertasi su Serbijos suverenitetu, o Rusija į tai reaguos nutraukdama savo karinius pasiruošimus.¹⁶¹ Vėlesniame susitikime su britų atstovu Buchanan ir prancūzų Paléologue Sazonovas jiems aiškina, kad neva Vokietija jau pradėjusi karinį pasiruošimą, vyksta manevrai Baltijos jūroje; taip pat Sazonovas nupasakoja apie jo susitikimus su vokiečių atstovu Pourtalès: pirmame susitikime vyravo aukštas tonas ir griežtas nesutarimas, antrame susitikime, kaip sako Sazonovas, jis pasiūlė minėtą taikos formulę.¹⁶² Dienos viduryje Sazonovas įvykdo sau išsikeltą uždavinį – įtikinti carą skelbti generalinę mobilizaciją. Sazonovas carui sako, kad visi Rusijos bandymai išlaikyti taiką buvo Vokietijos atmesti, todėl nėra vilties išsaugoti taiką ir reikia ruoštis karui, taigi caras pasirašo pilnos mobilizacijos įsakymą.¹⁶³ Sankt Peterburge nutariama pradėti visas reikiamas priemones mobilizacijos pradžiai, tačiau nusprendžiama oficialios žinios apie mobilizaciją į Europos sostines neperduoti: pavyzdžiui, nežinia, ką po mobilizacijos paskelbimo Sazonovas pasakė prancūzų ambasadoriui Paléologue, tačiau pastarasis į Paryžių perdavė žinią, kad Rusija, reaguodama į vokiečių kariuomenės ir laivyno pasiruošimą, priėmė sprendimą slapta pradėti pirmąsias generalinės mobilizacijos priemones; į

---

¹⁵⁹ Fromkin, 230. Kaizerio tezė, kad jau rusų pasiruošimas jau išibėgęs penkias dienas nebuvo teisingas. Tam tikrų logistinių priemonių buvo imtasi, tačiau oficialiai nepaskelbus mobilizacijos, nebuvo įmanoma imtis mobilizacijai reikalingų priemonių.

¹⁶⁰ Otte, *July Crisis*, 1117-1118.

¹⁶¹ McMeekin, 298. Labai didelis klausimas dėl Sazonovo nuoširdumo, nes tą pačią visą dieną Sazonovas darė viską, idant Rusija pradėtų pilną oficialią mobilizaciją;

¹⁶² Young, 10. Istorikai abejoja ir dėl šių Sazonovo žodžių, pasakytų Buchanan ir Paléologue, nuoširdumo. Pirmiausia, Sazonovas nuo liepos 29 d. keturis sykius susitiko su Pourtalès – tik ketvirtajame susitikime jis pasiūlė taikos formulę; antra, Vokietija nesiruošė karui, nebuvo jokių mobilizacijos ir iki-mobilizacijos požymių.

¹⁶³ Clark, *The Sleepwalkers*, 509.

Londoną Sazonovas persiuntė direktyvą ambasadoriui Benckendorffui įtikinti britų vyriausybę artimiausiu metu Osmanų imperijai neparduoti dviejų karo laivų.¹⁶⁴ Iš esmės Sazonovas, nepaisant neužtikrintų pozicijos pokyčių dar prieš kelias dienas, siekė palankiomis sąlygomis Rusiją įvesti į karą.

Paryžiuje, gavus Paléologue žinią, premjeras Viviani siunčia įspėjamąjį signalą Sankt Peterburgui – Rusija neturėtų imtis jokių veiksmų, kurie galėtų provokuoti Vokietiją imtis dalinės ar generalinės mobilizacijos. Tuo tarpu prancūzai patys, vengdami pasienio provokacijų, paskelbia dešimčia kilometrų atitraukiantys savo karius nuo sienos su Vokietija.¹⁶⁵

Berlyne kalbama apie jau penktą dieną vykstančią Rusijos mobilizaciją, tad generalinio štabo vadovas Moltke spaudžia Hollwegą kuo greičiau skelbti karinę parengtį. Iš Austrijos Moltkę pasiekia žinios, kad austrai ketina sutelkti liūto dalį kariuomenės karui prieš Serbiją, o tai prasilenkia su Vokietijos kariniu planavimu, pagal kurį pirmoje karo dviem frontais fazėje Vokietija rytų fronte paliktų tik 8-ąją armiją gynybai nuo Rusijos, nes Rusija turėtų gintis nuo austrų atakos pietryčiuose, o su likusia kariuomenės dalimi Vokietija per šešias savaites nužygiuotų iki Paryžiaus.¹⁶⁶ Taigi Moltke bando įtikinti Hollwegą prispausti Vieną mobilizuotis prieš Rusiją, tačiau pastarasis nesutinka. Moltke individualiai austrų generalinio štabo vadovui Hötendorffui siunčia raginimą mobilizuotis prieš Rusiją bei patikina, kad Vokietija darys tą patį.¹⁶⁷

6.5. Galutiniai sprendimai

Liepos 31 d. ryte Berlyną pasiekia oficiali informacija, kad Rusija yra paskelbusi pilnos aprėpties mobilizaciją. Vidurdienį kaizeris skelbia „Artėjančio (*imminent*) karo pavojaus padėtį“. Mobilizacija Vokietijoje dar neskelbiama: viena vertus, vyksta pacifistinės, o kartu ir pro militaristinės demonstracijos¹⁶⁸; kita vertus, būtina socialdemokratų, sudarančių trečdalį Reichstago, parama. Berlynas išsiunčia ultimatumą į Sankt Peterburgą, reikalaujamas iki

---

¹⁶⁴ McMeekin, 303-304. Dėl karo laivų – tai akivaizdi indikacija apie tuoj prasidėsiantį karą, kuriame Osmanų imperija neabejotinai bus Rusijos priešininkė.

¹⁶⁵ Fromkin 233. Vėlgį tai yra keista, nes Poincaré prieš kelias dienas, kaip fiksuoja skirtingi istorikai, jau buvo nusiteikęs karui. Viviani visuomet skeptiškai žvelgė į sąjungą su Rusija, taigi šiame epizode Viviani, ko gero, paskutinį sykį bandė imtis iniciatyvos ir sulaukyti Rusiją. Tiesa, prancūzų kariai iš artimiausių kolonijų (Maroko ir Alžyro) šiomis dienomis jau buvo perkelinėjami į metropoliją.

¹⁶⁶ Martel, 319. Tiesa, Moltke čia vadovaujasi Schlieffeno plano esme, nors verta pažymėti, kad naujoje istoriografijoje vyksta ginčas, ar Schlieffeno planas karo išvakarėse dar tebeveikė kaip esminis vokiečių karinės strategijos dokumentas (Zuber, 2002).

¹⁶⁷ David Stevenson, *The Outbreak of the First World War: 1914 in Perspective*, London: MacMillan Press, 1997, 30.

¹⁶⁸ Tokios demonstracijos, tiek pacifistinės, tiek pro militaristinės vyko kone kiekvienoje sostinėje.

rugpjūčio 1 d., 11:00 atšaukti mobilizaciją prieš Vokietiją ir Austriją. Paryžiui išsiunčiamas ultimatumas (terminas – rugpjūčio 1 d., 16:00), reikalaujant prancūzų neutralumo potencialaus karo atveju. Kaip neutralumo įrodymo, karo tarp Vokietijos ir Rusijos atveju, vokiečiai reikalauja prancūzų jiems laikinai perleisti Verderno ir Toulo tvirtoves.¹⁶⁹

Paraleliai toliau vyksta susirašinėjimas tarp kaizerio ir caro. Kaizeris siunčia carui telegramą, teigdamas, kad Europos taika bus išsaugota, jeigu Rusija sustabdys karinio pasirengimo priemones, kurios grasina Vokietijai ir Austrijai. Caras atsako, kad techniškai neįmanoma atšaukti mobilizacijos, Rusija nenori karo ir kol vyksta derybos su Austrija, Rusijos kariai nesiims jokių provokatyvių veiksmų.¹⁷⁰ Šis caro atsakymas ypatingai vangus – jis teigia siekiantis išvengti karo, tačiau lygiagrečiai negina taikos tezės.

Londonė dar kiek anksčiau buvo svarstytas įsitraukimo į europinį konfliktą klausimas. Didžioji dalis ministrų, išskyrus Grey ir Churchillį, pasisakė prieš intervenciją, o premjeras Asquithas nebuvo priėmęs sprendimo. Vieno ar kito sprendimo atveju ant plauko kybojo valdančios Liberalų koalicijos ateitis – bent jau keletas ministrų grasino atsistatydinti, jeigu bus nuspręsta kištis į konfliktą. Didelę opoziciją sudarantys toriai bene vieningai palaikė intervenciją. Liepos 31 d. Grey kreipėsi į Berlyną ir Paryžių, prašydamas karo atveju garantuoti Belgijos neliečiamumą. Prancūzai kandžiu atsakymu¹⁷¹ patenkina Londono reikalavimą, vokiečiai – ne. Grey puikiai suprato, kad vokiečiai Belgijos neutralumą galėtų užtikrinti tik atsisakydami savo karinės strategijos, taigi ši Grey užklausa Berlynui buvo su aiškiu numanomu atsakymu – Grey, norint įtikinti kabinetą palaikyti intervenciją, reikėjo įrodymų, kad vokiečiai yra pagrindiniai agresoriai.¹⁷²

Grey jau kelintą dieną buvo spaudžiamas Paryžiaus patvirtinti, ar britai palaikys prancūzus ir rusus karo atveju. Tą pačią 31 d. Grey prancūzų ambasadoriui Londone sako šiuo metu negalintis duoti jokio aiškaus patvirtinimo.¹⁷³

Visgi sostinėse vis dar kalbama apie prieš kelias dienas vokiečių austrams siūlytą ir Grey palaikomą austrų susilaikymo formulę: austrai sustoja ties Belgradu, per vokiečių tarpininkavimą Berchtoldas tiesiogiai kalbasi su Sazonovu, kaip spręsti Serbijos klausimą, o per šį laiką rusai sustabdo visus karinius pasirengimus. Hollwegas, prieš kelias dienas slapta nepaklūsęs kaizerio nurodymams, šiomis dienomis spaudė Vieną priimti šią formulę, kurią

---

¹⁶⁹ MacMillan, 611.

¹⁷⁰ *The Willy-Nicky Telegrams*, <https://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Willy-Nicky_Telegrams> [Žiūrėta 2020 04 29]

¹⁷¹ McMeekin, *July 1914*, 324. Prancūzų atsakymas: *Prancūzų vyriausybė nutarė gerbti Belgijos neutralumą ir tik kitai galiai pažeidus šį neutralumą Prancūzijai galimai teks veikti priešingai.*

¹⁷² Mulligan, 222.

¹⁷³ McMeekin, *July 1914*, 313-4.

palaiko ir Londonas. Visgi Hollwego manevrai nesiliauja – liepos 31 d. vidurdienį Hollwegas atšaukia savo ambasadoriui Austrijoje anksčiau suteiktą direktyvą įtikinti Vieną dėl tokios derybų formulės.¹⁷⁴

Austriją tądien pasiekė pilnos rusų mobilizacijos žinia, austrai nusprendžia nekeisti trajektorijos ir esamą mobilizaciją prieš Serbiją papildo įsakymu mobilizuotis prieš Rusiją.¹⁷⁵ Imperatorius Pranciškus Juozapas telegrama kaizeriui padėkoja už tarpininkavimo pastangas, tačiau, jis sako, diplomatijai jau per vėlu – Rusija mobilizavosi, o austrų kariai pakeliui į Serbiją.¹⁷⁶

Hollwegas į Londoną išsiunčia pareiškimą, kad rusų mobilizacija jau įsibėgėjusi, kad Berlynas mobilizuosis tik Rusijai atsisakius sustabdyti savo mobilizaciją. Be kita ko, Hollwegas britams praneša, kad jo žvalgybos teigimu, Rusijos pasienis su Vokietija jau yra evakuojamas, ruošiamasi karo veiksmams, rusų kapitalas yra išiminėjamas iš Berlyno bankų. Crowe ir Nicolsonas, aukšto rango britų *Foreign Office* pareigūnai, diskusijoje su Grey šį Hollwego pareiškimą traktuoja kaip vokiečių siekį permesti kaltę Rusijai.¹⁷⁷

Galiausiai Paryžius tik liepos 31 d., dienos metu, iš ambasadoriaus Rusijoje Paléologue sulaukė oficialaus patvirtinimo dėl rusų mobilizacijos paskelbimo. Paléologue vėliau aiškinosi, kodėl jis užtruko 30 valandų savo sostinei perduoti tokią grandioziškai svarbią žinią (biurokratinis veikėjas darsyk trukdė trukdė politiniam).¹⁷⁸ Prancūzijos karinių pajėgų vadas tądien prašo kabineto tvirtinti mobilizaciją – kabineto atsakymas neigiamas.¹⁷⁹ Tos pačios dienos vakarą nacionalistų fanatikas nužudo socialistų lyderį Jean Jaurès. Pastarasis visą mėnesį agitavo už susilaikymą, spaudė Poincaré ir Viviani išlaikyti taiką, nepasiduoti rusų užsienio politikos manipuliacijoms.

Liepos 31 d. – neabejotinai lūžinė diena visoje Liepos krizėje. Europos sostinėse jau beveik įsitikinama, kad diplomatijai vietos nebeliko: Austrija atsisakė sustabdyti operaciją prieš Serbiją, Rusija matomai atsisako demobilizacijos, Vokietijos ultimatumas Rusijai dėl demobilizacijos išseks kitos dienos 11:00 ir Berlynas kitos dienos viduryje reikalauja Prancūzijos atsakymo dėl neutralumo.¹⁸⁰

Naktį iš liepos 31 į rugpjūčio 1 d. Londonas dar bando sustabdyti Rusijos mobilizaciją. 1:00 nakties britų premjeras Asquithas atvyksta pas karalių Jurgį V, kurio prašo karaliaus vardu

---

¹⁷⁴ Martel, 337.

¹⁷⁵ MacMillan, 606-7.

¹⁷⁶ Fromkin, 235.

¹⁷⁷ Martel, 345. Nicolsonas buvo ypatingas rusofilas, o Crowe – *Entente Cordiale* ištikimas šalininkas.

¹⁷⁸ McMeekin, July 1914, 321.

¹⁷⁹ Fromkin, 236.

¹⁸⁰ Martel, 354.

siųsti prašymą carui sustabdyti Rusijos mobilizaciją. Prašymas yra siunčiamas per britų ambasadorių Rusijoje Buchanan, kuriam buvo nurodyta vos gavus žinią iš karto prašyti audiencijos pas carą. Iš Londono telegrama Buchanan buvo išsiųsta 3:30 nakties, tačiau Buchanan vėliau tvirtino jos negavęs iki rugpjūčio 1 d., 17:00, o, kaip žinia, Berlynas Rusijos demobilizacijos laukė iki rugpjūčio 1 d., 11:00. Buchanan apsilankė pas carą, bet jau *post factum*, gavo neigiamą caro atsakymą, tačiau ir ši žinia į Londoną keliavo neįprastai ilgai – Londonas caro atsakymo sulaukė tik rugpjūčio 2 d., 17:00, kai britų kabinetas jau galutinai svarstė, ar dalyvauti kare, ar ne.¹⁸¹ Tai bene ryškiausia su Buchanan veikimu susijusi biurokratinio lygmens klaida, neleidusi pilnavertiškai įvykdyti politinio lygmens sprendimo.

Tą pačią rugpjūčio 1 d. anksti ryte vokiečių ambasadorius Sankt Peterburge kreipiasi į provokišką caro sekretorių Frederycksz, idant šis spaustų carą atsisakyti mobilizacijos; Frederycksz patikina darysiąs viską, kas jo galioje, kad perkalbėtų carą.¹⁸²

Praėjus rugpjūčio 1 d., 11:00 terminui ir Berlynui nesulaukus jokie atsakymo dėl Rusijos demobilizacijos, Vokietija skelbia mobilizaciją. Didžioji dalis Vokietijos karių juda link Liuksemburgo, kur turėjo prasidėti pirmieji vokiečių kariniai manevrai.¹⁸³ Kelios akmirkos po mobilizacijos paskelbimo, Berlyną pasiekia sencacinga žinia iš Londono. Vokiečių ambasadorius Lichnowsky aprašo susitikimą su Grey: pastarasis pasiūlė Lichnowsky Britanijos ir Prancūzijos neutralumą, jeigu Vokietija susilaiko nuo atakos prieš Prancūziją, t.y., *Entente Cordiale* šalys liks neutralios Vokietijos-Rusijos karo atveju. Berlyne kaizeris liepia šauti šampaną – Wilhelmas, Hollwegas ir Jagow šią žinią vertina kaip gigantišką sėkmę, kaip garantą Vokietijos pergalės kare. Moltke, tuo tarpu, kategoriškai priešinasi jau prasidėjusių mobilizacijos planų keitimui, jis sako, kad mobilizacijos mechanizmo, jam jau prasidėjus, nėra galimybės keisti, tačiau kaizeris įsako Moltkei neperžengti Liuksemburgo sienos.¹⁸⁴ Dienos pavakaryje Berlynui karalius Jurgis V praneša, kad britų neutralumo pažadas „turbūt buvo nesusipratimas“, Britanija nedavė jokio pažado Vokietijai dėl neutralumo. Po šios žinios vokiečių veiksmai kategoriški – 17:00 centrinės Europos laiku paskelbiamas karas Rusijai, o 19:00 jau užimamos pirmos pozicijos Liuksemburge.¹⁸⁵

Londonas rugpjūčio 1 d. dar visiškai neapsisprendęs – kabinetas susiskaldęs, Churchillis nori mobilizuoti laivyną, tačiau negauna kabineto paramos, jis politiškai manevruoja tarp

---

¹⁸¹ Young, 12.

¹⁸² Martel, 360.

¹⁸³ Pirmuoju manevru turėjo būti perimtas Liuksemburgo traukinių mazgas.

¹⁸⁴ Jörn Leonhard, *Pandora's Box: A History of the First World War*, Cambridge: Harvard University Press, 2014, 93.

¹⁸⁵ Fromkin, 237-242.

kabineto ir intervenciją palaikančios torių opozicijos. Britų kabinetas autorizuoja Grey perspėti Berlyną – jeigu bus pažeistas Belgijos neutralumas, tai lems Britanijos įsikišimą.¹⁸⁶ Įdomiausia, kad paprastai už intervenciją pasisakęs Grey tą pačią dieną iš tiesų vienašališkai pasiūlė vokiečių ambasadoriui Britanijos neutralumą, iš ko ir gimė minėtas Londono-Berlyno nesusipratimas.¹⁸⁷ Grey politinis blaškymasis iliustruoja neužtikrintumą ir neaiškumą, kuriame krizės metu veikė lyderiai.

Po Vokietijos mobilizacijos žinios, Paryžius patvirtina savo mobilizaciją, tačiau visoms sostinėms deklaruoja, kad mobilizacija nereiškia, kad prancūzai būtinai eis į karą.¹⁸⁸

Rugpjūčio 2 d. ryte vyksta britų kabineto posėdis. Premjeras ratifikuoja Churchillio prašymą mobilizuoti flotilę. Susiskaldymas dar vis akivaizdus – Asquithas, Grey ir Churchillis už interveniją; bent jau trys ministrai prieš intervenciją bet koku atveju; likusi dalis ministrų ir prie vyriausybės esančių tarybų atstovų – neapsisprendę (pvz., Lloyd George'as). Vykstant aršioms debatams sutariama Paryžiui perduoti žinią, kad jeigu vokiečių laivynas iš Šiaurės jūros imsis karinių veiksmų prieš Prancūzijos teritoriją, Britanija gins prancūzus. Reaguojant į tokį pažadą atsistatydina prekybos ministras Burnsas. Tačiau parlamente Liberalų vyriausybės pozicijos itin silpnos – 3/4 liberalų Bendruomenių rūmose prieš intervenciją, o visa torių opozicija – už. Asquithas gauna torių patikinimą, kad balsuojant parlamente, visa opozicija palaikys premjerą.¹⁸⁹

Lygiagrečiai šiam posėdžiui, Vokietijos ambasadorius Belgijoje Briuselio vyriausybei įteikia 12 valandų termino ultimatumą, kurio esmė – praleisti Vokietijos kariuomenę žygiuoti į Prancūziją.¹⁹⁰

Lichnowsky, dar vis nežinodamas apie Berlyno ultimatumą Briuseliui, savo vyriausybei perduoda žinią, kad klausimas, ar vokiečių kariai peržengs Belgijos teritoriją, yra esminės svarbos, svarstant Britanijos neutralumą.¹⁹¹

Londono vyksta antrasis vakarinis posėdis. Vyriausybė nors ir ne vieningai, tačiau pritaria įsitraukimo į karą formulei: britai siųs savo ekspedicines pajėgas, jeigu Belgijos neutralumo pažeidimas bus reikšmingas (*substantial*), o ne tik pražygiavimas palei Liuksemburgo-Belgijos sieną; ir taip pat, tik jeigu pati Belgija priešinsis Vokietijai.¹⁹²

---

¹⁸⁶ *Ibid.*

¹⁸⁷ Clark, *Sir Edward Grey and the July Crisis*, 335.

¹⁸⁸ Martel, 369.

¹⁸⁹ Otte, *July Crisis*, 1269-1274.

¹⁹⁰ Martel, 382-383.

¹⁹¹ Fromkin, 244-6.

¹⁹² Martel, 381-382.

Belgijos karalius Albertas rugpjūčio 3 d. ryte praneša, kad Belgija atmeta Vokietijos ultimatumą, belgų kariuomenė jau sprogdina tunelius ir tiltus. Londone vyksta rytinis Vyriausybės posėdis, kuriame jau žinoma dėl Vokietijos ultimatumo Belgijai ir jos atsakymo. Kai didžioji dalis vyriausybės sutaria, kad vokiečių ultimatumas ir belgų atsakymas sąlygoja britų įsitraukimą, keturi ministrai išsyk atsistatydina. Neapsisprendusiųjų grupei priklausęs Lloyd George'as, vienas įtakingiausių ministrų, radikaliai apsigalvoja ir palaiko intervenciją. Premjerą palaikanti vyriausybės pusė sutaria, kad būsimame parlamento posėdyje Vyriausybės vardu kalbės Grey. Pastarasis pasako puikią kalbą už įstojimą į karą, parlamente apsikeičiama aštriomis nuomonėmis, tačiau nėra balsuojama. Vakariniame Vyriausybės susitikime nutariama reikalauti Berlyno atsisakyti ultimatumo Belgijai.¹⁹³

Rugpjūčio 4 d. rytiniame posėdyje jau žinoma, kad naktį vokiečių kariuomenė pradėjo invaziją į Belgiją. Grey, žvelgdamas pro langą, kaip užfiksavo šalia Grey buvęs *Westminster Gazette* redaktorius, sakė: „*The lamps are going out all over Europe, we shall not see them lit again in our life-time*“. Per ambasadorių Vokietijoje britai dar teikia penkių valandų ultimatumą Vokietijai sustoti Belgijoje, tačiau Londonas jokio atsakymo nesulaukia. Rugpjūčio 4 d. vėlų vakarą Britanija paskelbia karą Vokietijai.¹⁹⁴

7. Hipotezių tikrinimas: loginių sekų analizė

Atlikus 1905-1914 m. Europos sistemos bei 1914-ųjų Liepos krizės analizę, bus aptariamoms išsikeltoms hipotezėms bei iš jų gimstančios loginės sekos tezės, kurių sąsajos detalizuoja, kurie sprendimai ir kaip skatino tolesnę eskalaciją ir kaip susidėliojo karo pradžios sprendimų visuma.

Pirmoji hipotezė (**H1**) – Karą nulėmė aljansų sistema, kuri buvo nelanksti ir nemobili, apribojo į sąjungas įsitraukusių valstybių manevro laisvę, skatino valstybes laikytis aljansu matricos/schemas – yra patvirtinama. Aljansų sistemos egzistavimas 1914 m. buvo būtina sąlyga karui prasidėti. Aljansų egzistavimas privertė šalis vienaip ar kitaip reaguoti į po atentato Sarajeve prasidėjusią krizę, aljansai sukūrė struktūrinį pagrindą krizei bei įsipareigojimus, kurių šalys, pirmiausia siekdamos savo saugumo, turėjo laikytis. Aljansai varžė potencialius šalių politinius pasirinkimus, mažino valstybių manevro laisvę. Tačiau **H1** tiksliausia būtų vadinti būtina, bet nepakankama sąlyga karui prasidėti. Aljansai pradėjo kurtis dar 1882 m., kai atsirado Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos sąjungos užuomazgos. Prancūzijos-Rusijos aljanso pradžia

---

¹⁹³ *Ibid.*, 384-389.

¹⁹⁴ Otte, *July Crisis*, 1288.

datuojama nuo 1891 m. Vėliau, 1904 m., susikūrė *Entente Cordiale*, o 1907 m. – pasiektas Didžiosios Britanijos-Rusijos susitarimas. Taigi dviejų aljansų blokų egzistavimą galime matyti nuo 1891 m., t.y., 23 metai iki karo pradžios. Tačiau per šį laikotarpį aljansai nenuvedė Europos į karą. Europos sistemos analizė iki 1914 m. leidžia teigti, kad valstybės neretai veikdavo kitaip nei suponuodavo sąjungų susitarimai, vienais atvejais valstybės buvo linkusios palaikyti savo sąjungininkus, kitais – ne, taigi vyravo sąjungas peržengianti dinamika. Eilė krizinių situacijų iki 1914 m. leistų tikėtis, kad karas būtų prasidėjęs anksčiau, tačiau aljansai šiais epizodais pasirodė galintys prisitaikyti prie esamos situacijos, taikos išsaugojimo labai aljansų primesta schema galėjo būti ir kartais būdavo peržengiama. Taigi sistemą varžantis, šalių manevro laisvę siaurinantį bei išpareigojimus skatinantis laikytis aljansų egzistavimas buvo būtina, bet nepakankama sąlyga karui prasidėti, nes aljansai egzistavo kone ketvirtį amžiaus, o per šį laikotarpį abu aljansai buvo įtraukti į ne vieną krizę, kuri galėjo ir pagal griežtą aljansų logiką turėjo išvirsti į karą, tačiau to buvo išvengta.

Būtent todėl šalia **H1** yra būtina **H2** – Karą nulėmė konkrečių veikėjų sprendimai, kurie buvo rizikingi, priimti vadovaujantis klaidingomis prielaidomis, individualiais pasiryžimais, pažeidžiant subordinacijos taisykles, neturint pakankamai informacijos. Individualių sprendimų priėmėjų pasirinkimai Liepos krizės metu karą priartino ir jį padarė įmanomu; sprendimų priėmėjai „įjungė“ aljansų mechanizmą, todėl **H2** yra būtina sąlyga karui prasidėti, tačiau ji galėjo susiformuoti tik **H1** apibrėžtose sąlygose. Kitaip sakant, be aljansų sistemos sprendimų priėmėjai nebūtų galėję priimti tokių sprendimų, kokius priėmė Liepos krizės metu, todėl be **H1** nebūtų galėjusi egzistuoti **H2**, tačiau lygiai taip pat tik (!) **H1** savaimė nebuvo pakankama karui prasidėti. Iki 1914-ųjų metų Europoje nuvilnijusiose krizinėse situacijose sprendimų priėmėjai veikė varžančioje sistemoje, kurios logika buvo kone tokia pati, kaip ir 1914 m. liepą. Tačiau šiose krizinėse situacijose sprendimų priėmėjai, ar svarbiausia ir įtakingiausia jų dalis, nepasirinko karo varianto. Priešingai, po šių krizių neretai sekdamo santykių atšilimas ar suartėjimas. Tačiau Liepos krizės metu, kitaip nei praėjusių krizių akivaizdoje, valstybių lyderiai priėmė rizikingus sprendimus, kai kuriais atvejais paremtus klaidingomis prielaidomis, nepakankama informacija; svarbūs pareigūnai veikė neįžvalgiai, lengvabūdiškai, pažeidė atskaitomybės principus – visi šie žmogiškieji faktoriai buvo būtini karui prasidėti. Taigi, nėra objektyvių faktų daryti prielaidą, kad be **H2** egzistavimo **H1** būtų Europą nuvedę į karą – aljansų egzistavimas suteikė struktūrą, pagal kurią karas tapo įmanomas, tačiau sprendimus šios struktūros pagrindu priėmė sprendimų priėmėjai 1914 m. Liepos krizės metu.

Iš **H1** hipotezės, teigiančios, kad aljansų egzistavimas buvo būtinas veiksnys karo pradžiai, po 1914 m. Liepos krizės analizės, iškyla keletas svarbių loginės sekos tezių (**H1(1)** ir kt.), kurios pagrindžia hipotezę bei yra svarbūs kintamieji Liepos krizėje. Pirmiausia, **H1(1)** Vokietijos parama Austrijai – pirmoji domino kaladėlė krizės eigoje. 1914 m. liepos 5-6 d. Berlyno Vienai suteiktas *blank cheque*, t.y., Vokietijos sprendimas palaikyti Vieną jos kariniuose manevruose prieš Serbiją. Šis Berlyno pažadas davė pagrindą Austrijos agresijai prieš Serbiją, taip buvo žengtas pirmasis žingsnis eskalacijos link. Tai buvo būtinai, bet nepakankamas veiksnys karo pradžioje. Be Vokietijos palaikymo Austrija, tikėtina, nebūtų rizikavusi manevrais prieš Serbiją, suprasdama, kad Rusija gali stoti Serbijos pusėje. Vokietija šiuo atveju pasirinkdama palaikyti savo sąjungininkę tikėjosi lokalaus Austrijos-Serbijos konflikto, nebuvo tikimasi Rusijos intervencijos ir jokio platesnio kontinentinio konflikto.

Antroji iš **H1** hipotezės išskylanti **H1(2)** tezė – Prancūzijos parama Rusijai buvo esminis Rusiją reaguoti paskatinęs motyvas. Vėlgi matyti aljansų schema – po to, kai Rusija sužinojo apie Austrijos ultimatumo Serbijai planus ir nusprendė pirmiausia atgrasyti Austriją, o vėliau ir reaguoti, Prancūzija suteikė palaikymą šiems Rusijos veiksams. **H1(2)** tenka laikyti būtinai, bet nepakankama sąlyga karo pradžioje: sunku tikėtis, kad Rusija be Prancūzijos paramos vienašališkai būtų stojusi ginti Serbijos, tačiau vėlgi – sprendimus pirmi pradėti karinius veiksmus priėmė ne Paryžius ir ne Sankt Peterburgas, o Viena, jau suprasdama Rusijos galimybę reaguoti.

Trečioji tezė **H1(3)** kalba apie Britanijos padėtį tarp aljansų Liepos krizės kontekste – neaiški Britanijos pozicija Liepos krizės metu į Europos sistemą įvedė dar daugiau neaiškumo. Britanijos pasirinkimas iki pat paskutinių taikos dienų būti tarpininko pozicijoje Liepos krizėje, sykiu esant aljanse su Prancūzija ir susitarime su Rusija, į sistemą įvedė dar daugiau miglos bei akivaizdžiai menkino sėkmingo Londono tarpininkavimo šansą. Tai liudija didžiųjų sostinių signalai Londono atžvilgiu: Prancūzija ir Rusija dėl formalių susitarimų tikėjosi Britanijos palaikymo, o Vokietija, Britanijos tarpininkavimo dvasioje, tikėjosi jos neutralumo. Taigi, didžiąją dalį Liepos krizės Britanijos pozicija aljanso sąjungininkių bei tarpininkavimo aspektu buvo neaiški, buvo apsunkintos galimybės suvaldyti krizę, tačiau savaime tokia Britanijos pozicija nebuvo būtina karui prasidėti. Todėl Britanijos poziciją sąjungų sistemoje galime vadinti nors ir ypatingai svarbiu faktoriumi, tačiau tai buvo nebūtina sąlyga karui prasidėti.

Iš hipotezės **H2**, akcentuojančios sprendimų priėmėjų vaidmenį Liepos krizės kontekste, iškyla loginės sekos tezės, kurios bus sugrupuojamos į tris segmentus – nebūtinų sąlygų; būtinų, bet nepakankamų sąlygų; ir būtinų ir pakankamų sąlygų. Pirmiausia, bus aptartos nebūtinios sąlygos. Į šią kategoriją bus priskirtos su konkrečiais sprendimų priėmėjais

susijusios aplinkybės, jų sprendimai, atsitiktinumai, laiko sąlygos ar kiti veiksniai, kurie pasunkino krizės išsprendimo galimybes ir priartino karą, tačiau nebuvo nei būtini, nei pakankami karui prasidėti.

H2(1) tenka laikyti paprasčiausia detale – Poincaré ir Viviani keliaujant laivu iš Rusijos link Prancūzijos, nuo liepos 23 d. iki liepos 28 d., gerokai suprastėjo komunikacija tarp Paryžiaus ir kitų sostinių, sprendimų priėmimas Paryžiuje buvo vakuume, daugiau autonomijos įgavo Europos sostinėse reziduojantys Prancūzijos ambasadoriai. Tai lėmė menką Prancūzijos dalyvavimą krizei besivystant, akivaizdžiai per mažą komunikaciją su Rusija dėl jos ruošiamų veiksmų.

H2(2) yra dar vienas su sprendimų priėmėjais susijęs atsitiktinumas – pirmojoje krizės fazėje absoliuti dauguma Europos lyderių, sprendimų priėmėjų, užsienio politikos tarnautojų buvo atostogose, kas lėmė labai fragmentuotą sostinių suvokimą apie galimą pavojų. Pavyzdžiui, trys dienos po Austrijos ultimatumo Serbijai, jau vykstant neoficialiai Rusijos mobilizacijai ir keturios dienos prieš Vokietijos ultimatumą Rusijai atšaukti savo mobilizaciją, Europos sostinės užsiėmė malonumais: beveik visas britų *Foreign Office*'as (Grey tame tarpe) atostogavo, Rusijos ambasadoriai Berlyne, Paryžiuje ir Vienoje dar nebuvo grįžę iš savo atostogų, kaizeris Vilhelmas jachta plaukiojo po Baltijos jūrą, imperatorius Pranciškus Juozapas buvo medžiojimo atostogose, Viviani ir Poincaré neskubėjo grįžti į Paryžių ir lankė Stokholmą, vokiečių ir austrų generalinių štabų vadovai taip pat atostogavo.¹⁹⁵ Iš esmės, pradiniam Liepos krizės etape matyti bendras lyderių nerūpestingumas ir nesitikėjimas, kad situacija gali eskaluotis.

H2(3) susijusi su britų užsienio reikalų ministro vaidmeniu – Grey Liepos krizės metu į situaciją reagavo per vėlai, veikė nenuosekliai, siuntė mišrius signalus, tai apsunkino galimybę Londonui suvaldyti esamą krizę. Kaip antai, itin ryškiai matyti neryžtingas Grey kvietimas tarpininkauti, rengti Londono ambasadorių konferenciją jau po Austrijos ultimatumo Serbijai.

H2(4) – tai vokiečių ambasadoriaus Rusijoje Pourtalès raportų, siųstų į Berlyną, klausimas: Pourtalès siųsti situacijos ir vyraujančių nuotaikų Sankt Peterburge raportai buvo neobjektyvūs, padėtį nušviečiantys palankesnėje šviesoje nei iš tikrųjų. Berlynas, bent jau iki oficialių žinių apie Rusijos mobilizaciją, dėka Pourtalès raportų buvo nežinioje apie pozicijas Rusijos vyriausybėje, esamus karinius pasiruošimus.

Rusijos užsienio reikalų ministro Sazonovo veiksmai **H2(5)** – Rusijai paskelbus slaptą dalinę mobilizaciją, Sazonovas šią informaciją sistemingai slėpė nuo Britanijos ir Prancūzijos ambasadorių. Liepos 26 d., kai jau vykdoma slapta nutarta pasirengiamoji mobilizacijai fazė,

---

¹⁹⁵ Martel, 215.

britų ambasadoriui Buchanan yra pasakoma, kad šių karinių priemonių imtasi reaguojant į protestus Sankt Peterburge ir Maskvoje.¹⁹⁶ Suprantama, dėl tokio fakto prancūzų ir britų ambasadoriai savo sostinėms negalėjo perteikti tikslios ir užtikrintos informacijos apie Rusijos priisiimtas priemones ir būsimus planus.

Galų gale, tezė **H2(6)** taip pat susijusi su britų ambasadoriumi Rusijoje Buchanan: nuo liepos 28 d. Buchanan nebeteikė Londonui objektyvios informacijos apie Rusijos planus, o darė viską, kad būtų išpildyta jo pozicija ir Britanija būsime kare palaikytų Rusiją. Iki liepos 28 d. Buchanan siekė Sankt Peterburge „surankioti“ informaciją apie tikruosius Rusijos ketinimus ir šią medžiagą perduoti Londonui. Tačiau nuo liepos 28 d., pagal Rubikono teoriją, peržengęs tam tikrą tašką ar galimai save įtikinęs, kad karas yra neišvengiamas, Buchanan darė viską, kad Britanija įstotų į karą Rusijos pusėje. Iš esmės, nuo liepos 28 d. Buchanan leido individualioms Britanijos interesų interpretacijoms peržengti kiekvieno ambasadoriaus imperatyvą – kuo plačiau ir kuo tiksliau teikti medžiagą savo vyriausybei. Buchanan „peržengus“ Rubikoną, esminėmis krizės dienomis jis veikė vangiai, lėtai teikė informaciją savo sostinei, tad Londonas buvo dar žymesnėje informacinėje migloje.¹⁹⁷

Toliau bus aptartos iš **H2** hipotezės kylančios loginės sekos tezės, kurios atliko būtinų, bet nepakankamų sąlygų vaidmenį karo pradžioje. **H2(7)** – pradinis sprendimas krizei vystytis – Berchtoldo sprendimas pulti Serbiją, rizikuojant platesne eskalacija. Būtent tai buvo pirmasis sprendimas, davęs pagrindą krizei – nors Berchtoldas buvo toli gražu ne vienintelis Vienoje palaikęs tokį sprendimą, tačiau jo figūra esminė. Berchtoldas, netgi supratęs, kad karas nebus lokalus, kad Rusija gins Serbiją, nekeitė savo pozicijos, vardan Serbijos sutriuškinimo buvo linkęs rizikuoti kontinentiniu konfliktu. Būtent Berchtoldas nuo įvykių Sarajeve iki kontinentinio karo pradžios buvo svarbiausias sprendimų priėmėjas Vienoje ir propagavo agresyvius Vienos žingsnius.

Pirmosiomis Liepos krizės dienomis Vokietijos kaizerio ir kanclerio Austrijai suteiktas *blank cheque*, t.y., kone besąlygiška parama bet kokiam Austrijos sprendimui Serbijos atžvilgiu – **H2(8)**. Kaizeris Wilhelmas ir kancleris Hollwegas liepos 5-6 d. austrų delegacijos nariams suteikė žodį, kad Austrija gali kliautis Vokietijos parama. Šis dviejų aukščiausių vokiečių sprendimas buvo priimtas be jokių gilių diskusijų, kokie yra planuojami austrų veiksmai, be

---

¹⁹⁶ Clark, *Sir Edward Grey and the July Crisis*, 332. Tiesa, tai neįtikino Buchanan, kuris Grey perdavė abejonę, kad esami manevrai turbūt susiję su būsima mobilizacija.

¹⁹⁷ Young, *Ambassador George Buchanan and the July Crisis*, 11-12. Egzistuoja interpretacija, kad Buchanan rugpjūčio 1 d., karaliui Jurgiui V išsiuntus prašymą carui sustabdyti savo mobilizaciją, sąmoningai pavėlavo šį oficialų karaliaus prašymą įteikti carui.

galimų pasekmių aptarimo, nesant jokiems pasitarimams Berlyne. Kaizeris ir kancleris susitarė tarpusavyje ir suteikė pažadą Austrijai, giliai nesvarstydami apie tokio sprendimo padarinius.

Vienas pagrindinių kintamųjų Austrijos sostinėje, svarstant žingsnius Serbijos atžvilgiu, buvo Vengrijos premjero Tizsos pozicija. Tisza, anksčiau griežtai pasisakęs prieš bet kokius imperijos karinius veiksmus, buvo įtikintas palaikyti po atentato Vienos sprendimų priėmėjų tarpe įsitvirtinusią karinio sprendimo politiką. Tizsos apsisprendimas palaikyti karinį sprendimą yra **H2(9)**. Be tokio Tizsos sprendimo, Viena, dėka dualistinės monarchijos konstitucinės sąrangos, be Vengrijos vyriausybės pritarimo nebūtų galėjusi skelbti nei mobilizacijos, nei karinių veiksmų.

H2(10) – tai prancūzų ambasadoriaus Rusijoje vienašališkas sprendimas suteikti palaikymą Rusijai, davęs pagrindą Rusijai ginti Serbiją. Po austrų ultimatumo Serbijai, prancūzų viršūnėms esant jūroje, rusams spaudžiant Paléologue pateikti Prancūzijos poziciją, pastarasis patvirtino savo šalies paramą Rusijai, jai ginant Serbiją. Svarbiausia, kad Paléologue šį sprendimą priėmė vienašališkai, negavęs nurodymo iš Paryžiaus.¹⁹⁸ Šis Paléologue sprendimas davė laisvę Rusijai grasinti Austrijai ir skelbti dalinę mobilizaciją.

Būtent Rusijos sprendimą dėl mobilizacijos tenka laikyti **H2(11)** – Sazonovo ir caro sprendimas pradėti dalinę mobilizaciją. Tai buvo itin rizikingas sprendimas, priimtas dar net Austrijai nepradėjus mobilizacijos. Rusija dėl Sazonovo ir caro sprendimo *de facto* pirmoji pradėjo ruoštis karui, Rusijos kaimyninių valstybių žvalgybos tai fiksavo, tad šis sprendimas neabejotinai apsunkino galimybę sustabdyti įsibėgėjančią krizę.

Po to, kai Serbija pateikė stebėtinai nuosaikų atsakymą į Austrijos ultimatumą, ką tik į Berlyną grįžęs kaizeris buvo įsitikinęs, kad Austrijos karo veiksmai prieš Serbiją yra nereikalingi, todėl turi būti atšaukti. Šį nurodymą Vienai kaizeris perdavė per kanclerį Hollwegą bei užsienio reikalų ministrą Jagow, kurie turėjo nurodyti Vienai susilaikyti nuo karinių veiksmų – būtent ši kaizerio direktyva nebuvo perduota Vienai, todėl Hollwego ir Jagow nepaklusimas kaizeriui yra **H2(12)**. Lygiagrečiai ir Moltke Vieną skatino kuo greičiau imtis karinių veiksmų. Šis epizodas buvo paskutinis, kuomet Vokietijos kaizeris tiesiogiai bandė sulaikyti Austriją nuo karinių veiksmų. Tiesa, Hollwegas jau kitą dieną perdavė šią kaizerio direktyvą Vienai, tačiau Austrija jau buvo paskelbusi karą Serbijai.

Paskutinė būtina, bet nepakankama sąlyga karui prasidėti **H2(13)** – tai Hollwego pasiūlymas britų ambasadoriui Berlyne Goschenui dėl Britanijos neutralumo. Hollwegas, veikdamas visiškai individualiai, Goschenui siūlė, jeigu Britanija liks neutrali, Vokietija kare

---

¹⁹⁸ Tiesa, įmanoma, kad per liepos 20-23 d. Sankt Peterburge vykusį Poincaré ir Viviani vizitą buvo preliminariai sutarta dėl Prancūzijos pozicijos, nes neoficialiai apie būsimą austrų ultimatumą serbams jau buvo žinoma. Tačiau nėra išlikę jokios informacijos apie šio vizito metu vykusių politinių pasitarimų turinį.

išlaikysianti Nyderlandų nepriklausomybę ir nesieks prisijungti Prancūzijos teritorijų. Bendrame kontekste tai buvo tragiškas Hollwego strateginis ėjimas: tuo pačiu metu Berlynas vis dar bandė nuo karinių veiksmų sulaikyti Austriją, o lygiagrečiai Vokietijos kancleris britų atstovui ėteikė tokį pasiūlymą. Grey griežtai atmetė kanclerio pasiūlymą. Hollwego ėjimas Londono akyse diskreditavo Vokietijos kaip išėjimo iš krizės ieškančios šalies įvaizdį.

Galiausiai bus aptartos iš **H2** hipotezės gimstančios svarbiausios loginės sekos tezės, kurios krizėje buvo būtinoms ir pakankamos karui prasidėti – vėlgi verta priminti, kad šios loginės sekos tezės gali būti laikomomis būtinomis ir pakankamomis tik egzistuojant **H1** (t.y., aljansų sistemai), be **H1** nebūtų buvę pagrindo tokiems sprendimams, kurie Liepos krizės kontekste buvo esminės svarbos.

Rusų užsienio reikalų ministro Sazonovo sprendimas ginti serbus po austrų ultimatumo Serbijai – **H2(14)**. Tai buvo esminis sprendimas, pašalinęs lokalaus karo tarp Austrijos ir Serbijos galimybę. Sazonovas nuo pat gandų apie austrų ultimatumą Serbijai pasirodymo Sankt Peterburge, buvo tas veikėjas, kuris nuosekliai siekė gauti Rusijos sąjungininkų paramą, siekė atgrasyti Austriją, tačiau paraleliai ruošė Rusiją karui. Tiesa, ši būtina ir pakankama sąlyga turi tiesioginį ryšį su anksčiau įvardintom būtinom, bet nepakankamom sąlygomis: jeigu prieš tai nebūtų buvę austrų ultimatumo Serbijai ar prancūzų pažado dėl Rusijos palaikymo, ši sąlyga nebūtų galėjusi egzistuoti.

Tiesiogiai iš pastarosios loginės sekos tezės išplaukia kita **H2(15)** – Berchtoldo sprendimas vis tiek rengti karinius veiksmus prieš Serbiją, nepaisant akivaizdžių Rusijos (Sazonovo) indikacijų, kad Rusija gins Serbiją. Suprasdamas riziką ir pavojų, Berchtoldas tęsė pradėtą karinio sprendimo politiką.

H2(16) – tai vokiečių lyderių – Hollwego, Jagow ir Moltkes – raginimai Austrijai kuo greičiau imtis karinių veiksmų jau po to, kai Rusija indikavo, kad neliks nuošalyje. Pastarieji vokiečiai Vieną skubino manydami, kad austrams greitai susitvarkius su Serbija Rusija nespės įsikišti, todėl karas liks lokalus. Tačiau šie proaktyvūs raginimai vyko jau Rusijai vykdant dalinę mobilizaciją, apie kurią Berlynas nors ir neoficialiai, tačiau tikrai žinojo. Neabejotinai tai buvo ypatingos rizikos politika, kurią, paskutinėmis krizės dienomis, minėti vokiečiai vykdė be kaizerio Wilhelmas žinios.

Vėl grįžtant į Vieną, liepos 31 d. imperatorius, įtikintas Berchtoldo, mobilizacijos prieš Serbiją įsakymą papildė mobilizacija prieš Rusiją **H2(17)**: šis Pranciškaus Juozapo ir Berchtoldo sprendimas jau *de jure* panaikino galimybę karui likti lokaliai. Žinoma, ši būtina ir pakankama sąlyga negalėtų egzistuoti be ankstesnio Rusijos dalinės mobilizacijos fakto, o vėliau ir pilnos mobilizacijos paskelbimo, kas buvo įvardinta, kaip būtinoms, bet nepakankamos

sąlygos. Tą dieną kaizeris dar tiesiogiai bandė sulaukyti Viena, į ką imperatorius atsakė mandagiai atsisakydamas (p. 61).

Paskutinė būtina ir pakankama sąlyga – tai caro ir Sazonovo sprendimas neatšaukti mobilizacijos po Vokietijos ultimatumo Rusijai ją atšaukti **H2(18)**. Po to, kai kaizeris iš korespondencijos su caru oficialiai sužinojo apie Rusijos mobilizaciją, Berlynas išsiuntė ultimatumą Rusijai sustabdyti mobilizaciją, kitaip Vokietija pradės mobilizaciją. Nikolajus II ir Sazonovas apsisprendė, kad karas šiame etape yra neišvengiamas ir iki termino pabaigos Berlynui nebuvo išsiūstas joks atsakymas, o tai sąlygojo Vokietijos mobilizaciją.

Iš šiame darbe išskirtų hipotezių bei iš jų gimstančių loginės sekos tezių, galime daryti išvadą, kad karas nebuvo neišvengiamas. **H1** hipotezė pabrėžia Europos sistemos, grįstos aljansais, sudėtingumą, nemobilumą ir pavojingumą – tokia sistema egzistavo beveik ketvirtį amžiaus, pergyveno ne vieną krizę ar lokalinį karą, kurie nors ir grasino vienos ar kitos galios strateginiams interesams, tačiau į konfliktą neįtraukė nei vienos iš penkių didžiųjų galių. Todėl apie **H1** hipotezę, ir iš jos išplaukiančias tezes, negalime kalbėti be **H2** ir iš jos išskylančių loginės sekos tezių. **H2** sudaryta iš atsitiktinumų, priartinusių karą, bei lyderių reakcijų į sistemines dinamikas, valstybių veiksmus, krizės evoliuciją. Pirmiausia, atsitiktinumas, kad prieš Sarajevo atentatą atsitikę įvykiai tris labai svarbius lyderius (Hollwegą, Berchtoldą ir Sazonovą) priartino prie karinio sprendimo.¹⁹⁹ Patį nužudymą Sarajeve galime įvardinti nelaimingu atsitiktinumu – Sarajave žuvęs ercherzogas buvo pagrindinis už taiką pasisakiusios frakcijos Vienoje lyderis, o jam žuvus, niekas iš įtakingiausiųjų šios pozicijos neužpildė. Valstybių lyderių sprendimus, sąlygas jiems priimti, sudarė daugybė šiame darbe įvardintų atsitiktinumų. Be jokios abejonės, jau krizei vystantis, lyderiai priiminėjo sprendimus, reaguodami į tarpvalstybines dinamikas, aljansus, grėsmes ir galimybes; kaip matyti, kai kurie sprendimai buvo priimti racionaliai skaičiuojant grėsmes ir galimybes, suvokiant sprendimų rizikas, o kiti sprendimai – vadovaujantis neteisingomis prielaidomis, asmeniniais įsitikinimais, nesuprantant potencialių padarinių.

Svarbu trumpai aptarti tai, ar galėjo egzistuoti papildomų sąlygų ir situacijų, kurios būtų užkirtusios kelią karui, ar jį atidėjusios. Sisteminiame lygmenyje pirmiausia reiktų atkreipti dėmesį į Londoną. Būtent britų kuluaruose artėjant 1914 m. buvo vis daugiau kalbų apie naują britų užsienio politikos kursą, apie aukščiausio lygmens pastangas rasti susitarimą su Vokietija. Toks susitarimas neabejotinai būtų pakeitęs Europos galios balansą, neaišku, kokią formą būtų įgavę Europos aljansai. Liepos krizės kontekste galima išskirti eilę papildomų sąlygų, kurios

---

¹⁹⁹ Hollwegą dėl Britanijos-Rusijos laivyno konvencijos; Berchtoldą dėl Serbijos plėtros po Balkanų karų; Sazonovą dėl galimybės gauti priėjimą prie sąsiaurių.

būtų pakeitusios įvykių dinamiką. Pavyzdžiui, jeigu į Austriją, į ercherzogo ir jo žmonos laidotuves būtų atvykę svarbiausi Europos sprendimų priėmėjai, tai galimai būtų tapę neoficialia konferencija.²⁰⁰ Tikėtina, kad įvykius kita linkme būtų pakeitęs ankstesnis ir ryžtingesnis Grey įsitraukimas į krizę, ankstesnis kaizerio Vilhelmas grįžimas į Berlyną, valstybių sutikimas dalyvauti Londono ambasadorių konferencijoje ar austrų sprendimas pradėti karą vos gavus Berlyno palaikymą (t.y., savaitė po atentato), kai galimai Vakarų šalys būtų solidarizavusios su Austrija.

Išvados

Kaip buvo pastebėta, Europos valstybės prieš 1914 m. veikė neaiškių signalų varžančioje sistemoje. Šį neaiškumą gilino keletas fundamentalių faktorių: aljansų egzistavimas ir per praėjusias krizines situacijas buvusios įvairios aljansų logiką peržengiančios dinamikos; galimas Britanijos persiorientavimas į Vokietiją; spartėjantis Rusijos atsigavimas ir neaiškūs jos būsiami interesai; nacionalizmas – galima multietninių imperijų (Austrijos-Vengrijos ir Rusijos) dezintegracija, iš esmės perkeičianti pajėgumų išsidėstymą Europoje. Europa 1914 m. taip pat buvo ir valstybes varžančioje sisteminėje būklėje. Nors kiekvienai valstybei grėsmių žemėlapis buvo skirtingo pavojingumo (pvz., Britanijai – mažesnis, o Vokietijai – didesnis), tačiau bendra aplinka ir galios konsteliacija lėmė varžančią būseną.

Teorija sako, kad didžiausią įtaką konkretus lyderis turi egzistuojant pastarosioms menko aiškumo ir varžančios aplinkos sąlygoms bei lyderiui veikiant trumpuoju laikotarpiu: t.y., krizinėse situacijose, susiduriant su laiko apribojimais. Būtent tokios sąlygos sprendimų priėmėjus saistė 1914 m. Liepos krizėje. Jie veikė sudėtingomis sisteminėmis aplinkybėmis. Pirmiausia, pradinėje krizės fazėje, pavojaus lygis didžiosios dalies lyderių nebuvo adekvačiai suprastas, o kai iškilo kontinentinio konflikto galimybė (nuo liepos 23 d.), jie turėjo veikti greitai, disponuojant nepakankama informacija, tiksliai nežinant kitų valstybių intencijų, esant prastai komunikacijai. Visa tai matyti lyderių sprendimų fragmentiškume krizės metu. Be kita ko, teorija sako, kad šiose situacijose pasireiškia lyderių kognityviniai ribotumai, kai trumpuoju laikotarpiu tenka susidoroti su informacijos pertekliumi, tarpusavyje prieštaraujančiomis žiniomis ar sprendimus priimti nežinomybėje: tai puikiai iliustruoja Hollwego, Sazonovo, Grey ar caro – t.y., aukščiausio politinio lygmens – priešaringi manevrai, blaškymasis

---

²⁰⁰ Teigiama, kad į laidotuves Europos monarchai ir lyderiai nevyko dėl saugumo. Tiesa, Kissingeris sako, kad Europos monarchai nedalyvavo laidotuvėse, nes ercherzogo žmona nebuvo karališkos kilmės, nors tokio teiginio nepavyko rasti jokiaje kitoje šio darbo istoriografijoje. Henry Kissinger, *Diplomatija*, iš anglų kalbos vertė Arvydas Sabonis, Vilnius: Pradai, 2003, 198.

paskutinėmis liepos dienomis. Podraug ir įvairių ambasadorių – biurokratinio lygmens – veikimas Liepos krizės metu atitinkamai prisidėjo prie padėties sudėtingumo: prancūzų ambasadoriaus Paléologue individualus veikimas Rusijoje, britų ambasadoriaus Rusijoje Buchanan lėta komunikacija su Londonu, vokiečių ambasadorių Rusijos ir Prancūzijoje neobjektyvūs raportai Berlynui. Trumpojo laikotarpio situacijose, kaip teigia neoklasikinis realizmas, pasireiškia lyderio psichologinis portretas (esminės vertybės, tikėjimai, vaizdiniai, lemiantys jo sąveiką su išoriniu pasauliu) – turint per mažai informacijos apie esamą tikrovę, lyderiai dažnai veikė individualiais motyvais, ką ir pagrindžia Liepos krizės metu matytų sprendimų kakofonija.

Sudėtingą ir nepalankią 1914 m. Europos sistemą bei lyderių veikimą šiomis sąlygomis kilusioje krizėje dar labiau apsunkino nedėkingi atsitiktinimai: nepalankus vasaros laikas kilti krizei; prasta komunikacija; ercherzogo žūtis ir jo nebūvimas tarp Vienos kuluarų; prieš krizę suplanuotas ir liepos 20-23 d. vykęs Poincaré ir Viviani vizitas į Rusiją, galimai leidęs šioms šalims suderinti pozicijas; J. Jaures žūtis paskutinėmis liepos dienomis; talentingų ir bekompromisiškai taiką palaikiusių lyderių nebūvimas svarbiausiuose postuose ir kt.

Visą tai turint omeny, esminis neoklasikinio realizmo pranašumas prieš anksčiau aptartą realistinės tradicijos teorijų karo priežasčių interpretacijas – tai šiame darbe pasitelkiamos teorijos galimybė sutraukti sisteminį bei įsiterpiančią kintamuosius. Neoklasikinis realizmas leidžia vienu kartu kalbėti apie sisteminį lygmenį bei pastebėti, kaip šio kintamojo sąlygos daro įtaką sprendimų priėmėjams, kurie lemia šalies užsienio politiką.

Aptartos klasikinio, struktūrinio ir puolančiojo realizmo tezės, aiškinančios karo priežastis, leidžia tiksliai identifikuoti sisteminės aplinkybes, vyravusias karo išvakarėse. Jos pastebi itin svarbius imperializmo, aljansų formavimosi, besikeičiančio galios balanso, egzistuojančių grėsmių ir kitus reiškinius. Tai sąvokos, be kurių neįmanoma kalbėti apie karo pradžią. Tačiau šios teorijos neturi instrumentų apdoroti trumpojo laikotarpio priežastis, t.y., pasakyti, kuo pasižymėjo būtent ši krizinė situacija, su lyderių motyvacijomis, jų sprendimais, kurių pagrindu ir sugriuvo Europos sistema.

Tuo tarpu neoklasikinis realizmas leidžia pasakyti daugiau. Pirmiausia, įvardinti esmines Europos sistemos iki 1914 m. charakteristikas, tačiau kartu, pasitelkiant įsiterpiančius kintamuosius (šiuo atveju vieną iš keturių), apčiuopti, kaip sprendimų priėmėjus paveikė sudėtingos sisteminės aplinkybės, veikimas krizinėje, trumpojo laikotarpio situacijoje.

Neoklasikinio realizmo pagrindu galime teigti, kad karas kilo kaip sintezė dviejų aspektų – esamos Europos sisteminės būklės, kuri buvo nepaslanki ir pavojinga; bei įvykių Sarajeve iššauktos krizinės situacijos, kai sprendimų priėmėjai, vyraujant neaiškiai sisteminei

būklei, turėjo priimti greitus sprendimus, iš dalies vadovaudamiesi sistetine logika, tačiau kartu reikšmingai pasikliaudami asmeninėmis įvykių interpretacijomis, pasiryžimais bei individualiu nacionalinio intereso suvokimu, vadovaudamiesi klaidingomis prielaidomis.

Čia dar kartą bus sugrįžtama prie hipotezių bei iš jų išplaukiančių loginės sekos tezių, leidžiančių pastebėti sąlygų ir veiksnių svarbumo lygį. Iš Europos sistemos lygmenį akcentuojančios **H1** hipotezės, teigiančios, kad karą nulėmė aljansų sistema, buvusi nelanksti, apribojusi valstybes ir skatinusi jas laikytis aljansų, iškyla loginės sekos tezės. **H1(1)** – tai pagal sąjungos matricą Berlyno pareikštas bekompromisis palaikymas Austrijai pirmosiomis krizės dienomis. Lygiagrečiai **H1(2)** pagal tokią pačią logiką *įjungtas* Prancūzijos-Rusijos aljansas, davęs pagrindą Rusiją reaguoti į Austrijos veiksmus. Kaip teigiama, šie sprendimai laikytis sąjungų logikos buvo būtina, bet nepakankama sąlyga karo pradžioje. Tuo tarpu **H1(3)** – neaiškumo krizėje pridėjęs Britanijos buvimas sąjungose su Prancūzija ir Rusija, tačiau krizės metu bandymas būti tarpininko rolėje – buvo nebūtina sąlyga karui prasidėti, nors ir gerokai apsunkino galimybę suvaldyti krizę.

Antroji hipotezė **H2**, akcentuojanti sprendimų priėmėjų vaidmenį Liepos krizės metu, taip pat iškelia kelių lygių tezes – šiame etape bus trumpai išryškunami skirtumai tarp nebūtinų sąlygų, būtinų, bet nepakankamų ir būtinų ir pakankamų sąlygų karo pradžia.

Nebūtinios sąlygos – tai svarbūs, bet nelemtingi veiksniai krizės eigoje: šie veiksniai susiję su lyderių pasirinkimais, pareigas peržengiančiais ar nekompetetingais sprendimais ar esmingais laiko ir aplinkybių atsitiktinumais. Šie aspektai siaurino galimybę suvaldyti krizę, aštrino eskalaciją, tačiau nebuvo nei būtina, nei pakankama sąlyga karo pradžia.

Būtinios, bet nepakankamos sąlygos buvo ypatingai svarbios, be kurių krizė nebūtų galėjusi išsivysti tokia linkme, kokia išsivystė: tai Berchtoldo sprendimas dėl veiksnių prieš Serbiją; vokiečių *blank cheque* austrams; Tizos pozicijos pokytis; Paléologue vienašališki veiksmai; Rusijos neoficiali mobilizacijos pradžia; Hollwego, Jagow ir Moltkes nepaklusimas kaizeriui; Hollwego pasiūlymas britams dėl jų neutralumo. Šie aspektai buvo būtini karui prasidėti, tačiau nepakankami – savaime šie momentai nenulėmė karo, tačiau be jų nebūtų galėjusios egzistuoti pačios svarbiausios būtinios ir pakankamos sąlygos. Patarosios buvo svarbiausi lūžiai krizėje, nulėmę karo pradžią tokia forma, kokia jis prasidėjo: Sazonovo sprendimas ginti Serbiją; Berchtoldo pasirinkimas tęsti agresiją prieš Serbiją, turint omeny Rusijos įsikišimo galimybę; Hollwego, Jagow ir Moltkes raginimai Vienai imtis karinių veiksnių Rusijai jau indikavus, kad ji neliks pasyvioje pozicijoje; austrų imperatoriaus ir Berchtoldo sprendimas skelbti mobilizaciją ir prieš Rusiją; caro ir Sazonovo sprendimas neatšaukti mobilizacijos vokiečiams pagrasinus sava mobilizacija.

Paeiliui įvykdžius šio darbo pradžioje iškeltus uždavinius, pirmiausia, galime pastebėti senosios karo istoriografijos ribotumus, lyginant su naująja istoriografija. Senoji paradigma linkusi akcentuoti bendrus fenomenus – aljansų sistemą, karinį planavimą, nacionalizmą – bei didžiąją dalį kaltės dėl karo pradžios nukreipia Vokietijai. Taip pat šioje paradigmoje matyti karo neišvengiamumo motyvas, kaip išdava sudėtingos prieš 1914 m. matytos santykių tarp Europos valstybių būklės.

Antra, analizuojant realizmo tradicijos teorijų karo kilmės interpretacijas, pastebėta, kad jos linkusios kalbėti tik sisteminiu lygmeniu, disponuoja tomis pačiomis sąvokomis, kaip ir senoji aukščiau aptarta istoriografinė paradigma. Šios teorijos diktuoja abstraktų žvilgsnį į karo pradžios priežastis bei jos, akcentuodamos Europos sistemos netobulumus, suponuoja karo neišvengiamumo tezę.

Trečia, nagrinėjant naująją karo pradžios aiškinimo paradigmą, pastebėti reikšmingi jos skirtumai lyginant su senąja istoriografija. Naujoji paradigma kiek kitaip interpretuoja prieš 1914 m. vyravusios Europos sistemos būklę – nors sistema buvo sudėtinga ir pavojinga, tačiau ji savaime nevedė Europos į karą, o įvykiai iki 1914 m. iliustruoja tai, kad sistema įveikdavo krizines situacijas ir karo pavojų. Todėl itin svarbus naujosios istorinės paradigmos akcentas krypsta į trumpojo laikotarpio karo priežastis – įvykius po šūvių Sarajeve, šios krizės dinamiką, sprendimų priėmėjų vaidmenį, atsitiktinumus, klaidas, nesėkmes. Liepos krizės pasekmės buvo tokios didžiulės ir tokios tragiškos, jog mums sunku įsivaizduoti, kad tokio masto konfliktas kilo iš trumpojo laikotarpio sprendimų, iš konkrečių veikėjų sprendimų ir motyvacijų šioje krizinėje situacijoje. Tačiau, kaip teigiama šiame darbe, būtent čia ir turi būti kreipiamas esminis dėmesys.

Ketvirta, analizės dalyje nagrinėjant Europos sistemos būklę 1905-1914 m., buvo pastebėta, kad iki 1914 m. vykusios krizės, regioniniai konfliktai keldavo įtampą Europoje, tačiau kontinentas karo išvengė. Taigi Europos sistema buvo keblė, bet jokia būdu nedeterminavo karo scenarijaus. Būtent 1914 m. įvykiai Sarajeve tapo precedentu griūti Europos tvarkai: šie įvykiai sukėlė rimtą krizę, vieną po kitos į ją įtraukė visas svarbiausias Europos šalis, dėl sudėtingos sisteminės būklės krizė išryškino lyderių pasirinkimų spektro siaurumą, krizė pasižymėjo eile nedėkingų atsitiktinumų, atskleidė lyderių ribotumus, privertė sprendimų priėmėjus daryti grubias klaidas ir Europą nuvedė į karą, kurio nei viena šalis nesiekė, tačiau su kurio pradžia visos valstybės susitaikė.

Galų gale, šio darbo tikslas buvo neoklasikinio realizmo ir naujos I-ojo pasaulinio karo kilmės istoriografijos pagrindu pateikti šio karo priežasčių aiškinimą. Būtent teorija leidžia rišliai apibendrinti šio karo priežasčių sumą: karas kilo kaip rezultatas keblios, neaiškios

signalus siunčiančios ir veikėjus varžančios sistemos, kuri itin apsunkino lyderių pastangas suvaldyti Europą po Sarajevo įvykių ištikusią krizę, bei eilės atsitiktinumų, nepasisekimų, sprendimų priėmėjų klaidų, neįžvalgumo, lyderių vadovavimosi neteisingomis prielaidomis.

Teorija leidžia bent pabandyti išspręsti esminę istorinę dilemą – kaip suderinti bendrą/visuotinį (*general*) ir konkretų (*particular*), kaip rasti jų tarpusavio ryšį.²⁰¹ Šio darbo atveju neoklasikinis realizmas būtent ir leidžia suderinti visuotinį – sisteminį kintamąjį – ir konkretų – sprendimų priėmėjo vaidmenį.

---

²⁰¹ John Lewis Gaddis, *The Landscape of History: How Historians Map the Past*, New York: Oxford University Press, 2002, 11-15.

Literatūros sąrašas

1. Clark, Christopher, *Sir Edward Grey and the July Crisis*, International History Review, 2016
2. Clark, Christopher, *The Sleepwalkers: How Europe Went To War in 1914*, London: Penguin Book, 2013.
3. Craig, Gordon. *Vokiečiai: praeitis, dabartis, ateitis: permainos ir tęstinumas*, iš vokiečių kalbos vertė Mėta Žukaitė, Vilnius: Pradai, 1995.
4. Evans, Richard J., *The Pursuit of Power: Europe 1815-1914*, London: Penguin Books, 696-699.
5. Ferguson, Niall, *A Pity of War*, London: Allan Lane, 1999, 192.
6. Fischer, Fritz, *Germany's Aims in the First World War*, New York: W.W. Norton & Company, 1967.
7. Fromkin, David, *Europe's Last Summer*, New York: Knopf, 2004.
8. Gaddis, John Lewis, *The Landscape of History: How Historians Map the Past*, New York: Oxford University Press, 2002.
9. Gerring, John, Christenson, Dino, *Applied Social Science Methodology: An Introductory Guide*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, 146.
10. George, L. Alexander, Bennet, Andrew, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge: MIT Press, 2004, 115.
11. Kissinger, Henry, *Diplomatija*, iš anglų kalbos vertė Arvydas Sabonis, Vilnius: Pradai, 2003.
12. Hollis, Martin, Smith, Steve, *Tarptautiniai santykiai: aiškinimas ir supratimas*, iš anglų kalbos vertė Mėta Mikėlaitienė, Vilnius: Tyto Alba, 1998.
13. Jervis, Robert, *Cooperation Under the Security Dilemma*, World Politics, 30/2, 1978.
14. Joll, James, *The Origins of the First World War*, Gosport: Longman, 1984.
15. Khong, Yuen Foong, *Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bien Phu, and The Vietnam Decision of 1965*, Chichester: Princeton University Press, 1992,
16. Lebow, Richard, *What Can International Relations Theory Learn From the Origins of World War I?*, International Relations, 2014.
17. Leonhard, Jörn, *Pandora's Box: A History of the First World War*, Cambridge: Harvard University Press, 2014.
18. Lieber, Keir A., *The New History of World War One and What It Means for International Relations Theory*, International Security, 32/2, 2007.

19. Lobell, Steven E., M. Ripsman, Norrin, W. Taliaferro, Jeffrey, *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
20. Lobell, Steven E., M. Ripsman, Norrin, W. Taliaferro, Jeffrey, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, New York: Oxford University Press, 2016.
21. Løkke, Ann-Kristina, Sørensen, Pernille Dissing, *Theory testing using case studies*, *Electronic Journal of Business Research Methods*, Vol. 12/1, 2014, 68.
22. Maiolo, Joseph Anthony, *Systems and Boundaries in International History*. *The International History Review*, Vol. 40, 2018
23. MacMillan, Margaret, *The War That Ended Peace*, Toronto: Allan Lane, 2013.
24. Manas, Tomas, *Užburtas kalnas*, iš vokiečių kalbos vertė Vytautas Petrauskas, Vilnius: Vaga, 1978.
25. Martel, Gordon, *The Month That Changed The World*, New York: Oxford University Press, 2014, 165; 170.
26. McMeekin, Sean, *July 1914*, New York: Basic Books.
27. McMeekin, Sean, *The Russian Origins of the First World War*, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2011.
28. Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton & Company, 2003.
29. Mombauer, Annika, *The Origins of The First World War: Controversies and Consensus*, London: Taylor & Francis, 2002
30. Morgenthau, Hans, *Politika tarp valstybių: kova dėl galios ir taikos*, iš anglų kalbos vertė Jaunius Petraitis, Vilnius: Margi raštai, 2011.
31. Mulligan, William, *The Origins of The First World War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
32. Neiberg, Michael, *The 1914 Analogy at War*, Foreign Policy Research Institute, 2014.
33. Otte, Thomas G., *July Crisis: The World's Descent into the War, Summer 1914*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, E-book.
34. Otte, Thomas G., *The Foreign Office Mind: The Making of British Foreign Policy 1865-1914*, New York: Cambridge University Press, 2011.
35. Rose, Gideon, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, *World Politics*, 51/1, 1998.
36. Sikorski, Radosław, *Polska Może Być Lepsza*, Znak: Kraków, 2018, 180-181.
37. Steiner, Zara, *Britain and the Origins of the First World War*, New York: Palgrave Macmillan, 2003.

38. Stevenson, David, *Cataclysm: The First World War as Political Tragedy*, New York: Basic Books, 2004.
39. Stevenson, David, *The Outbreak of the First World War: 1914 in Perspective*, London: MacMillan Press, 1997.
40. Taylor, Alan John Percivale, *The Struggle For Mastery In Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2013 (1954).
41. Taylor, Alan John Percivale, *The First World War: An Illustrated History*, London: Penguin Books, 2012 (1963).
42. Trachtenberg, Marc, *The Craft of International History: A Guide to Method*, Princeton: Princeton University Press, 2006.
43. Tuchman, Barbara, *The Guns of August*, New York: Ballantine Books, 2004 (1962).
44. Van Evera, Stephen, *The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War*, *International Security*, 9/1, 1984.
45. Young, J.W., *Ambassador George Buchanan and the July Crisis*, *International History Review*. 2017.

PRIEDAS

Europos sistema 1905-1914 m.

Ivykis	Eiga ir interesai	Pozicijos	Rezultatas	Padariniai
1904-5 m. Rusijos-Japonijos karas	Rusijos siekis išlaikyti imperiją Tolimuosiuose Rytuose.	Visos valstybės laikosi neutralumo, išskyrus Britaniją, esančią Japonijos sąjungininke.	Rusijos pralaimėjimas, sunaikinta 2/3 Rusijos karinės flotilės, revoliucija ir finansinis krachas.	Radikalus Rusijos galios nuosmūkis: nėra galimybių ekspansijai, atsiranda susitarimo su Londonu galimybė dėl Centrinės Azijos teritorijų. Vokietija gali nesibaiminti rytinio flango, todėl atsiveria durys globalioms projekcijoms.
1905-6 m. Pirmoji Maroko krizė	Vokietija kvestionuoja Prancūzijos įtaką Maroke.	Prancūzija atsisako derėtis su Vokietija. Tarptautinėje konferencijoje Alcherisrse visos didžiosios galios, išskyrus Austriją, palaiko Prancūziją.	Garantuojama Maroko tarpinė nepriklausomybė. Berlynas negauna palaikymo dėl Maroko policijos ir finansinių institucijų tarptautiškumo, taigi Prancūzija išlaiko Maroko <i>de facto</i> kontrolę.	Vokietija akivaizdi pralaimėjoja. Sutvirtinama Prancūzijos ir Britanijos sąjunga, atsiranda daugiau supratimo, tačiau kartu kalbama apie karinius įsipareigojimus. Paryškinamos linijos, skiriančios Europos galias ir aljansus bei didėja tarpusavio nepasitikėjimas.
1907 m. Didžiosios Britanijos-Rusijos laivyno konvencija	Rusija ir Britanija susitaria dėl Centrinės Azijos, Tibeto ir Persijos teritorijų. Londonas pažada Rusijai tarptautiniuose formatuose peržiūrėti sąsiaurių statusą.	Rusija užsitikrina laiką vidaus konsolidacijai po karo su Japonija bei imperijos provincijų stabilumą. Londone konvencijos pagrindu siekiama Rusijos sutaukinimo imperijai pažeidžiamiausiųose taškuose.	Nei Londonas, nei Sankt Peterburgas konvencijos netraktuoja, kaip prieš Vokietiją nukreipto instrumento – tai abiejų imperijų sutaukinimo (<i>appeasement</i>) instrumentas.	Vieninteliu Rusijos plėtros regionu lieka Balkanai. Konvencija apriboja Vokietijos galimybę stiprinti pozicijas Viduriniuose rytuose. Rusijos ir Britanijos susitarimas Persijoje signalizavo jų konflikto šiame regione pabaigą, o kartu ir galimai bendrus veiksmus, nukreiptus prieš Vokietijos įtaką regione. Vokietijoje po Britanijos-Rusijos konvencijos pirmą sykį pradeda kalbėti apie Vokietijos apsupimą.

Įvykis	Eiga ir interesai	Pozicijos	Rezultatas	Padariniai
1908-9 m. Bosnijos krizė	Austrijos ir Rusijos slaptas susitarimas – Austrija aneksuuoja Bosniją, o Rusijos naudai turi būti peržiūrimas sąsiaurių statusas. Austrija nesilaiko susitarimo, aneksuuoja Bosniją anksčiau laiko bei paviešina susitarimo su Rusija detales.	Didžiausią nepasitenkinimą Austrijos veiksmais reiškia Serbija (pusę Bosnijos populiacijos sudaro etniniai serbai). Rusija stoja į Serbijos pusę, nepripažindama Bosnijos Austrijos imperijos sudėtyje. Vokietija palaiko Austriją.	Krizei pasiekus aukščiausią įtampą, Berlynas Rusijai pateikia ultimatumą pripažinti Bosniją Austrijos dalimi bei grasina kariniais veiksmais. Rusija patenkina Vokietijos ultimatumą, po savaitės Bosniją Austrijos dalimi pripažįsta ir Serbija.	Kategoriškas Rusijos pažeminimas. Išsyk po krizės Rusija pradeda didinti išlaidas karybai, Rusija įsisamonino labai menką Prancūzijos ir Britanijos palaikymą. Berlynas užfiksavo, kad grasinimai kariniais veiksmais gali būti rezultatyviu įrankiu.
1911 m. Antroji Maroko (Agadiro) krizė	Prancūzija sulaužo 1906 m. Alchisiraso susitarimą dėl Maroko nepriklausomybės. Vokietija į Agadiro uostą Maroke pasiunčia karinį kreiserį.	Paryžius prašo Londono palaikymo, tačiau pradinėje krizės fazėje jo nesulaukia. Vokietija nesulaukia jokio diplomatinio palaikymo iš savo sąjungininkių Austrijos ir Italijos. Po rokiruočių Londone Britanija išreiškia paramą Prancūzijai. Prancūzija ir Vokietija kalba apie karo galimybę.	Krizės rezultatu tampa konstruktyvus susitarimas tarp Paryžiaus ir Berlyno: Marokas tampa Prancūzijos protektoratu, didiesiems Vokietijos concernams duodama garantija veikti Maroke, Prancūzija dalį prancūzų Kongo perleidžia Vokietijai.	Krizė išryškino vidaus politikos svarbą užsienio politikai. Agresyvių Berlyno veiksmų iniciatorius buvo užsienio reikalų ministras Kiderlenas, o Berlyno poziciją sušvelnino kaizeris ir kancleris. Pozicijos Britanijoje parodė, kad jos susitarimai su Prancūzija ir Rusija laikosi dėka esamos vyriausybės. Paryžius, nejausdamas visiško Britanijos palaikymo, po 1911 m. kuo labiau gilina karinį aljansą su Rusija.
1911 m. Italijos-Osmanų imperijos karas	Italija okupuoja Osmanų imperijai priklausančią Libiją bei neutralizuoja turkų karo laivus Rytų Viduržemio jūroje.	Nei viena Europos valstybė reikšmingai neįsitraukia į konfliktą. Austrija ir Rusija, matydamos būsimus konflikto padarinius Balkanams, priverčia Konstantinopolį pasirašyti taikos sutartį.	Paskelbiamas Tripolitānijos ir Kirenaikos regionų Libijoje autonominis statusas, Konstantinopolis praranda tiesioginį šių teritorijų valdymą.	Karas pademonstravo Trilypio aljanso fiktyvumą – Roma nekreipė jokio dėmesio į Berlyno ir Vienos raginimus susilaikyti nuo agresyvių politikos. Konfliktas žymi Europos koncerto taisyklės lūžį – per visą XIX a. nei viena iš galių viena nekariavo su silpna Osmanų imperija. Šiame kare Europos valstybės nesiėmė jokių aktyvių veiksmų padedant Konstantinopolui.

Įvykis	Eiga ir interesai	Pozicijos	Rezultatas	Padariniai
1912-13 m. Pirmasis Balkanų karas	1912 m. kovą prasideda Pirmasis Balkanų karas. Balkanų lyga – Serbija, Bulgarija, Graikija ir Juodkalnija – drauge kariauja prieš Osmanų imperiją. Per šešias savaites Balkanų lygos šalys užėmė daugiau nei pusę europinės Turkijos teritorijos.	Serbija ir Bulgarija nesutaria dėl Makedonijos teritorijų dalybų, o Bulgarija ir Graikija dėl Salonikos uosto. Serbijos siekis gauti priėjimą prie Adrijos jūros uostų sukelia nesutarimus tarp Vienos ir Sankt Peterburgo. Rusija palaiko Serbiją, o Austrija tam griežtai priešinasi.	Į susidūrimą įsikiša pagrindinės Europos sostinės, inicijuojama Londono ambasadorių konferencija. Berlynas ir Londonas savo sąjungininkams siunčia susilaikymo žinią. Rusija pakeičia poziciją ir sulaiko Serbijos plėtos siekį.	Londono konferencija stabilizavo tarptautinę sistemą. Londono ir Berlyno pastangomis jų sąjungininkai išsprendė dideles įtampas kėlusį klausimą, konferencija pagilino pasitikėjimą tarp didžiųjų Europos valstybių. Situacija parodė, kad sąjunginių blokų egzistavimas neprieštarauja bendram problemų sprendimui. Vienoje, Pirmojo Balkanų karo metu, bene visas politinis elitas pasisakė už karą prieš Serbiją. Paryžius įsisamonina, kad europinis konfliktas, kilęs Balkanuose, Prancūzijai bus labiausiai palankus, nes tokio karo metu Austrija bus užsiėmusi pietų slavais, Vokietija turės didelį korpusą kariuomenės perkelti karui su Rusija. Berlyne brėžiamos panašios išvados. Karas, prasidėjęs Balkanuose, liečiantis gyvybinius Austrijos interesus, susietų Austrijos ir Vokietijos karinius tikslus.
1913 m. Antrasis Balkanų karas	Labai greitai po Londono konferencijos Serbija pradeda karinius veiksmus prieš Bulgariją dėl Makedonijos teritorijų.	Nei viena didžioji galia neįsitraukia į šį trumpą konfliktą.	Iš Bulgarijos teritorijas atėmė Serbija, Graikija, Osmanų imperija ir Rumunija. Bulgarija neteko beveik visų teritorijų, laimėtų per Pirmąjį Balkanų karą. Serbija ypatingai išplėtė teritorijas – prisijungė serbams istoriškai nepamainomą Kosovą, dalį Makedonijos, Vakarinę Juodkalniją.	

Įvykis	Eiga ir interesai	Pozicijos	Rezultatas	Padariniai
1913 m. Limano von Sanderso epizodas	Berlynas ir Konstantinopolis susitaria, kad sąsiaurių gynyba rūpinsis vokiečių generolas Sandersas.	Pagal Rusijos interpretaciją Vokietijos kariuomenė <i>de facto</i> perėmė Konstantinopolio kontrolę. Sankt Peterburgo baimę pagilino faktas, kad Konstantinopolis instenyviai ginkluojamas. Rusijos užsienio reikalų ministras Sazonovas 1914 m. sausį carui pateikė memorandumą, kuriame išdėstoma, kodėl Rusija turi dėl sąsiaurių klausimo išprovokuoti Europos karą bei susitarti su Prancūzija ir Britanija po karo pasidalinti Osmanų imperiją.	Rusijoje priimamas sprendimas pradėti karą tik tuomet, jeigu garantuotas Prancūzijos ir Britanijos pilnas palaikymas. Sazonovas Paryžiui ir Londonui siūlė bendra deklaracija pasmerkti Berlyno veiksmus, tačiau abi sostinės atsisakė, Sanderso paskyrimo nematydamos esminių nacionalinių interesų pažeidimo. Berlynas ir Konstantinopolis Rusijai suteikė formalią nuolaidą, Sandersą paskiriant į žemesnę karinę poziciją, nei buvo planuota.	Sankt Peterburgas dar kartą įsitikino, kokie nereikšmingi jos sąjungininkams buvo Rusijai esminiai geostrateginiai klausimai. Po šios nesėkmės Rusijoje iš pareigų pašalintas finansų ministras Kokovtsovas. Caras ir Sazonovas priėmė poziciją laikyti kietesnės užsienio politikos.
1914 m. Britanijos-Rusijos laivyno konvencija	Londono požiūriu, nuo 1912 m., kai baigėsi varžybos su Berlynu dėl laivynų plėtros, taika ir sutarimas tarp Londono ir Berlyno buvo užtikrintas. Londonui dabar reikėjo pagerinti santykius su Rusija, kurie nukentėjo dėl menkos Britanijos paramos Rusijai Balkanų karų ir Sanderso epizodo metu. 1914 m. gegužę slapta patvirtinama Britanijos-Rusijos jūrų konvencija.	Prancūzija visapusiškai palaiko šią konvenciją.	Berlynas apie slaptą susitarimą sužinojo per vokiečių šnipą, dirbusį Rusijos ambasadoje Londone.	Konvencijos faktas paveikė kanclerio Hollwego užsienio politikos perspektyvą, kuri paskutinius dvejus metus rėmėsi Berlyno-Londono suartėjimu. Tokio susitarimo faktas gerokai apsunkino Hollwego galimybę įtikinti kaizerį ir karininkų frakcijas Berlyne, kad Londonas yra nusiteikęs taikai. Berlyne stipriai sumenksta tikėjimas, kad Londonas būsimose krizėse bus nepriklausomu derybininku.

Summary

Historiographical Analysis of the Origins of the First World War: Neoclassical Realism Explanation

Teodoras Jonas Zukas, Insititute of International Relations and Political Science, Vilnius University, 2020.

Even though the historiographical debate on the origins of the First World War is renewed, this perspective is not articulated through the theories of international relations, therefore, traditional realism theories still dominates the domain on the explanation of the causes of the First World. In this thesis, the origins of the First World War are examined by the new historiography and the theory of neoclassical realism. While examining the old and new historiography on the origins of the First World war, it is observed that there are huge differences between these two historiographical perspectives. While analysing, how the classical, structural and offensive realism explains the causes of the First World War, it is noticed that these interpretations highlight the phenomena that are discerned in the old historiography on the sources of war. In this research, the new historiography is examined through the variables distinguished by the theory of neoclassical realism — systemic variable and intervening variable. European system in the years of 1905-1914 is examined at the systemic level. The actions of decision-makers in the 1914 July crisis are studied in the level of the intervening variable. In the systemic level, it is stated that European system before the summer of 1914 was restrictive and it was a system of unclear signals; moreover, the system was complicated, it had signs that prone either to war and to peace. Despite the existence of alliances, systemic changes hadn't anticipated the opportunities, intentions and decisions for the states. Though this kind of condition before 1914 itself did not lead European states into the war. European countries experienced multiple crises, in which the resolutions were reached, and these crises had elucidated the dynamic that overstepped the alliances. In the level of intervening variable, it is asserted that during the July crisis the decision-makers were restricted by the existence of alliances, the leaders have operated while being escorted by the incorrect assumptions; their actions were carefree, the principles of subordination were violated, the decisions of leaders were followed by the bad luck and unfavourable eventualities. Thus it is argued that neoclassical realism allows synchronizing the two most important variables — systemic level and the decision-maker; additionally, it gives a chance to see the connection between these two variables; while the traditional realism theories rightly identify the

conditions of systemic level, though these theories don't possess instruments to analyse the role of decision-makers. The conclusion is made that the war originated as a result from 1) the system, which was restrictive and was characterised by the mixed signals, which complicated the efforts of the leaders to manage the July crisis; and 2) various mistakes that were done by the decision-makers, the improvidence of the leaders, the fact that they were accompanied by mistaken assumptions, numerous unlucky coincidences and bad fortune.